

Små skridt

Erindringer og små overvejelser over dette forunderlige liv

For alt det forgangne: Tak! Til alt hvad der kommer: Ja!

(Dag Hammarskjöld)

Forord

Jeg skriver altid for at komme til klarhed over mit liv, selv om jeg har en dunkel anelse om, at denne højtbesungne afklarede ro nok er en illusion. Jeg har skrevet en del gennem mit liv, og det er ofte foregået på den måde, at jeg er begyndt på en prædiken eller en artikel uden at kende resultatet, som først er dukket op hen ad vejen - med Helligåndens hjælp, så at sige. Hvis det da er dukket op. Så på en måde er mine skrivelser en form for terapeutisk øvelse, der gerne skulle bringe mig nærmere sandheden om det, jeg skriver om - eller måske noget helt andet, som jeg ikke drømte om, ville dukke op. På de følgende sider, har jeg forsøgt at beskrive mit liv ud fra de erfaringer, jeg i løbet af mine snart 75 år har gjort mig om tilværelsen. Som det vil fremgå, er der på ingen måde tale om noget afklaret eller for den sags skyld helstøbt liv, men snarere om en sær rastløs, slingrende vandring langt fra hjemmets trygge arne. Egentlig er der ikke meget at skrive hjem om, hvis man sammenligner med så mange andres efterfølgelsesværdige og engagerede liv, men som en polsk filosof vist engang sagde, så har vi vel alle en vis forpligtelse til at videregive vores erfaringer med livet, når vi er kommet godt op i årene og stadig har mulighed for det. Det kunne måske alligevel glæde en og anden lige så urolig og søgende sjæl som mig selv.

Jeg har studeret filosofi og religion '*und leider auch Theologie*'. Især har jeg brugt megen tid og energi på at studere Bibelen, måske fordi jeg, så længe jeg kan huske, har fået at vide, at heri var Guds åbenbaring til mennesker - den endegyldige sandhed. Jeg har talt med mange kloge og vise mennesker - læst mange af de store forfattere - lyttet til poesi og musik og betragtet en hel del kunstværker. Jeg har rejst en del og mødt andre mennesker og andre kulturer - og jeg har gået i kirke - mere end de fleste. Jeg har på mange måder haft et rigt liv takket være mine ubegribeligt tålmodige og overbærende medmennesker, og jeg er ofte blevet betaget og grebet af det, jeg hørte og så, når jeg blev ramt af en særlig skønhed eller af en ubegribelig, ufortjent kærlighed - og så denne underlige følelse af hjemlighed, der fik mit fremmedgjorte flygtningehjerte til at vende sig om fra frygten til livet selv. Samtidig synes jeg også, jeg har været påfaldende blind og døv overfor livet - sært krummet ind i mig selv, som Luther så smukt beskrev den selvoptagethed, der fylder ganske godt i mit liv. Den endegyldige afklaring eller sandhed - mit livs sikre holdepunkt - har jeg som sagt endnu ikke fundet. Jeg har sværmet for en del holdninger af filosofisk, politisk eller ideologisk art gennem årene, men det har som regel været disse korte forelæsnelser, som om den sandhed, jeg søgte legede med mig - viste sig lokkende for mig et kort øjeblik, før den igen dansede bort i tågen som de troløse elverpiger.

Eller var det mig, der var den troløse, når det kom til stykket? Var det mig, der var for lunken og ligeglad til at lade mig gribe af en ide eller blive forført af et brændende hjerte? Var det mig selv, der aldrig formåede at tage et eksistentielt valg? Det kan jo sagtens tænkes, at det er mine relativt gode materielle kår, der ligesom har gjort mig til tilskuer til livet, hvilket bl.a. Det nye Testamente igen og igen advarer imod. Eller var det livsangsten, der gjorde, at jeg så sjældent kunne være helhertet, men altid holdt mig på en vis sikker afstand af livet. Var det fordi, jeg ikke turde kaste mig uforbeholdent i armene på livet, jeg aldrig rigtig kom med? Min manglende evne til at elske? Eller kom jeg med – bare uden at vide det?

Den eftertænksomme kritik kan man jo godt se som noget positivt - som et stadigt forsøg på at komme overens eller forsone mig med mit liv - men på den anden side: hvordan kan man leve et bare nogenlunde normalt menneskeliv i fællesskab med andre mennesker uden at være en fuldgyldig del i fællesskabet med lidenskab og engagement? Går jeg ikke glip af noget dyrebart - måske livet selv - når jeg hverken vil eller kan lade mig rive med i det lidenskabelige drama, mine medmennesker opfører omkring mig - og mister jeg ikke min troværdighed som et ansvarligt medmenneske, når jeg på den måde holder mig udenfor og ikke rigtig kan bekvemme mig til at tage parti for hverken det ene eller det andet. '*Når andre til kirke mon gange, da sidder jeg her udi vrå - de kvæder så liflige sange, men jeg må ej høre derpå...*', som Grundtvig synger så smerteligt.

Jo da, så absolut! Men det må jeg vel så prøve at acceptere som min lod i livet: at være på en vis afstand af fællesskabet for at kunne betragte det - i en evig jagt på den sandhed, vi måske først begriber, når vi mødes engang i Himlens gyldne sale. *Hvis* vi da mødes. Det gik jo ikke så godt, for den yngste søn i H.C. Andersens uhyggeligt rammende fortælling: Noget, som jeg ofte nok genkender som min egen fortælling. Det var ham, der mente, at der altid er noget galt ved enhver ting, "det skal jeg pille ud og omtale, *dét* er noget!" Som bekendt havde han altid svar på rede hånd, men i Himlen det kom han ikke.

Tilbage er vist kun at håbe, at Lessing talte sandt, da han allerede i min gymnasietid gjorde et uudsletteligt indtryk på mig med følgende sentens: *Hvis Gud i sin højre hånd holdt den hele sandhed og i sin venstre den evige stræben, så valgte jeg den sidste.* Måske er denne evige stræben også en slags liv, og måske viser det sig i sidste ende, at min usikre vandring mod et ukendt mål i sig selv er målet. Man har vel lov at håbe.

København 2024

Erik Fonsbøl

Forhistorien

Jeg kan føre min slægt langt tilbage, og det er jo spændende, for helt tilbage hos den ældste, vi kender i min mors familie, Anders Bertelsen, der blev født i 1425, må der jo have været lidt af de anlæg, som senere er blevet til mig. Jeg har lidt af Anders Bertelsen i mig og lidt mere af hans efterkommere – mere og mere for hver generation og mest af min far og mor. Det har mine søskende også, men alligevel er vi forskellige, fordi min fars millioner af sædceller alle sammen var forskellige og min mors ægceller ligeså. Og lige præcis hvilke to, der på et tidspunkt mødes og smelter sammen, er åbenbart afgørende for, at jeg lige bliver mig – denne formodentlig helt unikke engangskombination af gener. Så siden universet blev til for 13,8 mia. år siden, har jeg så at sige ligget gemt som en uanet mulighed sammen med alle de utallige andre muligheder for liv, og på et tidspunkt dukkede denne mulighed så op fra dybet, da netop denne sædcelle med netop de gener en kold december nat i 1948 kom først og borede sig ind i netop denne ægcelle med netop de gener, der senere sammen skulle udvikle sig til mig.

På det tidspunkt var begge mine forældre 40 år gamle. Fem gange tidligere var en sædcelle og ægcelle fra dem på samme måde smeltet sammen og blevet til et menneske. Den første nåede ikke så langt og blev til en abort, men de følgende blev født som mine fire søskende. På tidspunktet for min undfangelse havde min far været præst i otte år – først fem krigsår i Gauerslund som hjælpepræst og fra 1945 headhuntet som sognepræst til nabosognet Gårslev. Min mor havde som ung haft myocarditis og været lige ved at dø. Overlægen kom hjem

til hendes forældre med de triste nyheder om, at Ingeborg næppe ville overleve, hvortil provstinde Biering, min mormor, tørt bemærkede: Ja, det er De nu ikke ene om at bestemme, overlæge Petersen. Min mor overlevede mirakuløst, men overlægen forlangte, at alle hendes eventuelle kommende fødsler skulle foregå på statshospitalet i Sønderborg, så han selv personligt kunne overvåge dem for en sikkerheds skyld. Hun var i forvejen laborantelev på hospitalet, så han havde god snor i hende, men på et tidspunkt traf hun så den jævnaldrende høje, flotte teologistuderende Alfred Sørensen, der på et tidspunkt friede til hende, hvilket hun dog i første omgang afslog. På det tidspunkt sad mine søskende og jeg oppe i Himlen og tænkte Nej, nej, nej! Senere fortrød hun heldigvis, og så blev det dem.

Min far havde det vist hårdt med sine studier – måtte arbejde meget ved siden af - bl.a. som jord- og betonarbejder og i et ismejeri - da han kom fra jævne kår, og studiet trak ud. Han havde vist også noget sygdom og måtte gå et ekstra år i gymnasiet. Det forlyder, at han oprindeligt ville være skuespiller, men blev frarådet det af den skuespiller, han læste hos: 'Man skal have det i sig, Sørensen. Man skal have det i sig!'. Og så blev det teologien, og måske er det at være præst også en form for skuespil, når det kommer til stykket, selv om brædderne ikke er så skrå. På et tidspunkt modtog han manuduktion af præsten i Lønborg, Anders Bork Hansen. For et par år siden talte jeg med Hans Jørgen Høj fra Viby, der som dreng havde oplevet far derude i Lønborg. Ungerne var meget fascineret af den høje mand, der var god til at fortælle. Han glemte aldrig, dengang de sad og så i en billedbog, hvor der var et billede af en tyr, og min far så havde bemærket, at det nok var en *eventyr*.

Derude i det vestjyske under den store himmel kom min mor på besøg på cykel tværs over Jylland, og så besluttede de sig for at blive gift. Men provstens i Sønderborg – min morfar og mormor – ville ikke holde deres datters bryllup, efter sigende fordi unge Alfred – eller Heidu, som han blev kaldt blandt venner - endnu ikke var færdig med sine studier. På det tidspunkt var min mor, der aldrig blev kaldt andet end Ingse, blevet uddannet lærerinde på Indre Missions kvindeseminarium i Aarhus og ansat på Åndssvageanstalten i Brejning ved Vejle, og her giftede de sig så i dølgsmål, så at sige, den 2. januar 1938 i Gauerlund kirke under pastor Friis' kyndige ledelse. Jeg kan endnu huske pastor Friis som en lille kraftig, hvidskægget mand. De havde en søn, Hanse, der vist havde Down's syndrom, og som altid gik med hårnnet. Mor fortalte fnisende, at fru Friis syede sin mands aflagte præstekjoler om til de skønneste spadseredragter. Men der har været drama i familien, og gad vidst, om min mor allerede på det tidspunkt ventede sig, og at det var den egentlige årsag til såvel giftermål som afslag fra provstehjemmet. Karen Bodil, deres førstefødte, kom til i september 1939, men først var der som sagt en abort. Karen Bodil blev dog opkaldt efter de to bedstemødre, Karen Inge-

borg Biering og Bodil Marie Sørensen, så noget brud har der vel ikke været tale om. Men hvorfor har jeg ikke spurgt dem ud om alt dette, mens tid var. Nu er det for sent, medmindre vi mødes engang i Himlens lyse sale, som Grundtvig synger.

Mor fulgte lydigt overlægens befaling om at føde sine børn i Sønderborg, lige indtil jeg skulle fødes. Nu var det jo gået godt fire gange, så nu turde hun godt prøve selv så at sige. Hun syntes vist også, at far skulle have lov til at være med for en gangs skyld. Jeg lod åbenbart vente på mig, men endelig, torsdag den 18. august 1949 kom jeg til verden efter en hård fødsel, hvor doktor Sivertsen efter sigende nærmest måtte hale mig ud. Det forklarer måske en hel del. Jeg vejede ni et halvt pund. Far løb ud på hovedtrappen og råbte til Ane Kobbegaard, der var i gang med at tærskes sammen med Jørgen Poulsen, præstegårdsforpagteren: Det blev en dreng! Han har jo nok været glad, men jeg tror nok, de gerne ville have haft en pige oven på de tre drenge. Og således begyndte mit liv på jorden. Født hjemme i Gårslev præstegård med den dejlige have, som sidste barn i en stor, dejlig og tryk familie. Far kaldte mig somme tider Askefisse, som han sagde: den sidste lille kage, der blev bagt ved varmen i den lune aske, efter at ilden var gået ud! Min far havde sådan en knastør, barsk vestjysk humor.

Tilblivelsen

Og så er man da et menneskebarn, der skal blive voksen engang – fuldstændig priggivet andres omsorg de første mange år, og alt det, man kommer ud for de første år påvirker efter sigende én resten af livet – er med til at forme ens karakter og sind. Som en helt naturlig ting og måske også som en konsekvens af dette barske liv blev jeg døbt – fik druknet mit syndige gamle menneske på ni et halvt pund og blev genfødt og opstod til et nyt liv som kristen i

Gårslev kirke den 4. september 1949 efter Kristus i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn – døbt af min far, opkaldt efter min mors farbror Erik, som var højt dekoreret minister og ambassadør med eget våbenskjold på Frederiksborg med valgsproget: *Det kan altid nytte*. Og selvfølgelig rollemodel for de efterfølgende generationer. Det gjorde godt at få det ridderkors! Før det, var han i mange år forretningsmand i Baku i det nuværende Azerbaijan. Han lagde sig i øvrigt ud med sin bror Adam, der også var forretnings-

mand, og som har fået et landområde i Nordgrønland opkaldt efter sig, fordi han vist støttede en af Knud Rasmussens ekspeditioner. De blev aldrig forsonede. Min ældste bror, Søren var opkaldt efter min farfar, mens vi tre følgende blev opkaldt efter min mors far og farbrødre (Torvald, Hans, Erik). Ud over en dåbsgave, som jeg ikke kender noget til (måske var det sølvskubopperen), fik jeg som 15-årig en gave fra min gudfar bestående af en noget ramponeret bue med tilhørende ramponerede pile samt en hjelm og et sværd fra Kaukasus. Angiveligt fine gamle sager. Det mest spændende var sværdet,

men da jeg blev anset for at være for uansvarligt til at beholde det, lokkede man det fra mig under dække af en eller anden vurdering eller rensning, og først flere år senere fik jeg det tilbage. Jeg har det såmænd endnu. Resten er gået til. Men hvad – jeg skulle alligevel ikke være kriger. Jeg har hørt, at forskellen på en kriger og et almindeligt menneske er den, at mens det almindelige menneske opfatter sig mere eller mindre som offer for denne eller hin skæbne og bliver enten glad eller ulykkelig eftersom det går, så forsøger krigeren altid at forme sit liv, der for ham er en udfordring, han skal tage op, langt mere end en skæbne, man bøjer sig for. Det kan der jo nok være noget om. Jeg tror, jeg hører til de almindelige.

Jeg var vistnok ret tyk som helt lille. Mine søskende kaldte mig efter sigende Bolle, men det varede kun kort. Efter nogle år holdt jeg til gengæld op med at vokse, og så kaldte de mig Putte – lille Putte. Først som 17-18-årig begyndte jeg igen at vokse, men da var det for sent. Min barndom var på mange måder præget af min lidenhed. Jeg var virkelig lille. Og lille og vågen er bedre end stor og doven, siger man trøstende, men jeg var heller ikke særlig vågen. Vel nærmest lidt sløv. Luk munden, Putte, og tør dig om næsen, sagde min mor i forbifarten. Og det er jo trygt og godt at være den lille Putte, for så slipper man for at tage ansvar, men det er måske alligevel ikke så godt, for bag ansvarsløsheden lurer meningsløsheden. Jeg sagde heller ikke ret meget. Trøsteren fra før mente, at det stille vand havde den dybe grund, men jeg har nu aldrig selv fundet nogen dybder. Jeg kunne bare ikke finde på noget at sige. Det betød måske ikke så meget i barndommen derhjemme, hvor man gled ind i en accepteret rolle, men det blev en plage senere hen i livet. Uden tvivl den største. En lang række pinagtige og smertefulde optrin i det sociale liv, der til fulde bekræftede min egen elendighed. Han siger aldrig noget. Hvorfor siger du ikke noget? Nu har alle andre sagt noget, vil du slet ikke være med, Erik? Mit lønlige håb i skolen og i senere forsamlinger og til møder har altid været, at jeg ikke skulle være den eneste, der ikke sagde noget. Det meste af mit liv har jeg måttet trækkes med denne hjertebankende angst for at sige noget forkert, noget latterligt, eller for at gå i stå, som jeg gjorde det til teologisk embedseksamen i etik og religionsfilosofi, mens alle vennerne sad og så på. Jeg tror, de fleste kender denne angst, men jeg var gift med den og slap kun af med den midlertidigt ved at drikke mig fra den. Vel ikke så underligt, at jeg udviklede noget, der lignede social fobi. Jeg blev et af disse kældermennesker, som har så svært ved at deltage i livet. De menneskesky, som bevæger sig rundt om livet som skygger. De siger næsten aldrig noget, men de er gode til at observere. Ensomme er de også, fordi folk i almindelighed har svært ved at acceptere deres væsen - derfor føler de sig ofte udenfor det gode selskab. Og når de endelig kommer indenfor, bliver de underligt kejtede og unaturlige, og de søger hurtigt ud igen - ud i halvmørket, hvor de kan stå selv ubemærkede og høre latteren og

sangen og samtalen på afstand. Der er noget irriterende parasitagtigt over dem - de suger til sig af andres gøren og laden, men selv yder de ikke noget til festen - de tør ikke. Frygten har dem. Jeg skrev engang i Grønland følgende selvransagende melankolske digt om mig selv

Det blev min lod i livet at se på, hvad lyse stemmer aldrig ku' forstå.

*De leved livet, talte, sang og lo og kasted nu og da et irriteret blik
på kroen, hvor jeg sad og lured for mig selv.*

*Jeg lærte aldrig lysets leg, men fandt en trøst i flasken,
som befried mig fra mørkets grublerier for en tid.*

*Ad mørke gyder sneg jeg mig igennem livets nat –
krøb langs med mure som en slagen hund,
der længes så usigeligt mod det den frygter mest:*

*At være åben, fri og glad for alt og alle
og ta imod de andre som en gave -
med lykkelig forventning at ta livet i min favn...*

*Men nej - jeg måtte blive ved min lod
som ensom vindueskigger,
der altid – altid er på flugt.*

Er det så ikke underligt, at jeg af alle ting vælger at blive præst, hvor jeg nærmest dagligt forventes at stå frem i forsamlinger og tage ordet?

Min første erindring er vistnok et glimt, hvor jeg står som toårig i en kravlegård med fars pibe i munden. Det traumatiske i situationen – og måske grunden til at jeg husker det - var, at jeg på det tidspunkt blev sendt på børnehjem i Vejle i flere måneder, fordi mor skulle rekree-res. Ellers var det en solskinsdag i Gårslev, hvor jeg som treårig cyklede på min trehjulede cykel hen ad fliserne foran præstegården. Jeg cyklede om til bagdøren ved træskogangen, hvor der var skygge, og hvor der også var en cementeret lyskasse omkring et kældervindue. Af en eller anden grund kørte jeg hen til lyskassen og kiggede ind ad kældervinduet, og pludselig så jeg et stort mørkt hvidklattet ansigt med

hængende overskæg og hængende øjne stirre ubevægeligt lige på mig. Jeg kan ikke huske, om jeg blev bange – det var vel bare maleren, der var ved at kalke kælderen – men det gjorde jeg jo nok, siden jeg husker det endnu, og måske er det en af grundene til, at jeg altid har haft svært ved at se folk i øjnene, og at jeg stadigvæk ser ansigter overalt. Et par kruseduller eller et mønster i et gardin eller et træ eller hvad som helst, så dukker der en mangfoldighed af ansigter op. Hvem ved? En anden tidlig erindring handler om et lurfad, jeg gik med ude på gangen som ganske lille – og pas nu på, du ikke taber det, så det går i stykker! Og så tabte jeg det selvfølgelig, så det gik i stykker, og Neeeej! se nu hvad du har gjort, Erik! Det blev en ulykke, og både mor og far blev frygtelig kedede af det, og det var vel skuespil, så jeg kunne lære af det, eller hvad ved jeg, men et eller andet har gjort, at jeg endnu kan huske det. Pas på, at du ikke gør far og mor kedede af det. Hvad er det dog, vi gør ved vores børn uden at tænke over det? Jeg blev også meget genert. En genert, tavs, indesluttet lille dreng, der ikke havde det for godt med voksne – og vel egentlig aldrig rigtig har fået det og aldrig rigtig har fundet sin naturlige plads i det sociale liv. Jeg fik aldrig for alvor lært at møde mennesker med et åbent blik, frimodighed og glædelig forventning – altid med frygtens flakkende og undvigende blik, der frygter det værste. Måske også fordi jeg fik smæk som lille – og skældud. Smæk, sagde min pædagogiske mor. Klø, sagde min enorme far. Skal han ikke have klø, når han lyver? Joh da! Og så fik jeg klø og skreg, mens jeg lå på maven over fars knæ. Og den man tugter, elsker man efter sigende. Det er den accepterede og anerkendte ydmygelse af barnet, som ikke betragtes som et menneske, der kræver respekt, men som en klump ler, der skal formes, så det engang kan blive et menneske, og dermed opnår man det stik modsatte: at skabe umennesker. I den bedste mening og den bedste hensigt. Jeg kan huske, hvordan min far opfordrede min bror til at lade deres nyfødte barn skride, når det var lagt i seng og skulle sove, for ellers ville det bare tage magten. Lille Jesper måtte for alt i verden ikke tro, at han kunne få sin vilje ved at skride. Og så fik han lov til at græde sig i søvn, så han kunne lære,

hvem der bestemte. Og det syntes vi alle sammen lød både rimeligt og fornuftigt – måske undtagen Elin, hvis moderhjerte krympede sig under dette perverse menneskesyn i fornuf-tens vold. For grenen skal bøjes, mens den er ung, sagde man, og tænkte vel ikke på, at den ofte nok knækkede. Det var ikke et menneskebarn, der kom til verden, men et vilddyr, der skulle druknes og renses i den hellige dåb og sidenhen tæmmes og opdrages med pisk og gulerod. Det kaldte man kærlighed, og derfor tillod man sig alt.

Engang, mens jeg gik i 1. klasse, fik jeg en knaldende lussing af far, så jeg trimlede hen ad køkkengulvet, fordi jeg løj. Men det hjalp nu ikke, for jeg lyver stadigvæk. Der stod jeg i mine fine grå skoleplusfours med jord på, overfor far i sin røde badekåbe, der mindede om Den store Bastian, og hvordan var det gået till? 'Det ve' je' ik'...' Men det var en fælde, for de vidste det godt. Vognmand Madsen havde ringet op og fortalt, at jeg havde været oppe og slås med Henning og Arne på hans skråning. Jeg græd som et vandfald, og mor kom ind og trøstede mig. Du kan jo nok forstå, at far ikke vil have, du lyver. Men det kunne jeg vist ikke rigtig forstå. Jeg tror, man på en måde indbyder store stærke mennesker til overfald, når man er lille og tavs og genert. Og så lærer man af bitter erfaring at undgå at blive opdaget. Man lærer at ty til netop den løgn, man skulle vaccineres så grundigt imod.

Da jeg var 15 år gammel, slog min far mig med hundepisken, fordi jeg havde pillet ved det gamle vægur i kontoret, selv om det var forbudt. Ikke fordi han var vred, men stille og roligt – nærmest rituelt. Jeg kunne ikke tro det – jeg skulle da ikke have klø – nej, vel – men jo, jeg havde jo forbrudt mig, og så skal man straffes. Kom så her! Stram buks! Og bang! Jeg tissede i bukserne og løb overdrevent skrigende ned på toilettet for enden af gangen. Lille, ydmyget, genert og hylende med stemmen i begyndende overgang. Det var den begivenhed, der lige-som samlede alle ydmygelserne i sig. Epitafiet over mit generte unge forsatte liv, der blev så fordrejet og forkvaklet og gjorde et menneske til en flygtning fra sig selv.

Når jeg tænker tilbage på hin uforglemmelige episode den torsdag eftermiddag i 1964, ser jeg den ikke blot som en episode, men som et vendepunkt i mit liv. Indtil da, havde jeg for ek-sembl klart mig ganske godt i skolen – ikke forrygende, men dog ganske godt. Både efter 7. klasse og efter 1. real fik jeg en af klassens højeste eksamener, men efter hin endefuld var det, som om jeg opgav ævred. Det var den endegyldige og uafvaskelige stadfæstelse af min egen uduelighed og uværdighed som menneske, og lige siden har jeg kæmpet en ulige kamp med mit selvværd. Jeg var ikke til noget, hvilket da også blev bekræftet til fulde gang på gang. Ind imellem kunne jeg måske for en stund og ved hjælp af behjertede menneskers overbærenhed glemme det, men altid kom visheden om min egen uduelighed tilbage – kom hjem så at sige, som den urene ånd, der måske kan efterlade huset fejet og prydet for en stund blot for at

hente syv andre ånder værre end den selv på vandløse steder. Hvis Jesus kom tilbage, måtte han godt lige kigge forbi.

Det tragiske resultat af for mange ydmygelser er udover angsten, at man bliver sært afhængig af dem. Der bliver en underlig pervers tilfredshed ved at tabe og blive ydmyget og udnyttet af andre. Det er, som om livet aldrig rigtig *må* lykkes. Du har det godt med at være den, der taber. Du har det godt med at være menneskesky og genert. Det er ligesom din rette plads. Jo, selvfølgelig vil jeg gerne vinde med min forstand, og der er ikke noget jeg hellere vil end at være fri og frejdig og turde alt, men det er, som om alle cellerne i min krop og hele mit ubevidste selv modarbejder mig. Det bliver en form for pervers identitet i mangel af bedre. Det er vel det, der nogle gange får voldsramte kvinder til at blive hos deres voldelige ægtemænd – denne sære afhængighed af nederlaget og ydmygelsen. Mit tøj var aldrig helt rent. Selv var jeg heller ikke alt for ren, og mit hår var sjældent redt, for hvorfor gøre noget særligt ud af det? I skolen var jeg altid uforberedt. På banen og i spillene opgav jeg som regel på forhånd. På en måde var jeg altid udenfor kampen. Udenfor livet og festen. Det var som en stammen, for jeg havde jo sikkert nok evnerne til mange ting, og jeg begyndte som regel godt og kunne sikkert også have vundet, men noget i mig holdt mig tilbage fra at udnytte de evner og muligheder, jeg havde, så jeg opgav næsten altid ethvert foretagende. Som at være besat af en frygtelig uværdighedens ånd, der påstod at være min ven, og som holdt mig fast på min plads i min rolle, så min længsel efter liv og frihed og fred mundede ud i lidt smugkiggeri engang imellem. Jeg blev tilskuer til livets dans. For så vidt uden at vide det dengang, for man bliver også på en måde æreløs, så man end ikke ænser ydmygelserne og derfor heller ikke kæmper for oprejsning endsige da for den retfærdige gengældelse. Bare tage imod og tåle med et dumt grin. Det evige dumme grin.

Somme tider gjorde mennesket i mig alligevel oprør. Som da jeg som seksårig malede et stort troldehoved på præstegårdens hovedtrappe med brun syntetisk maling. Jeg skal love for, de fik gang i terpentinkostene. Det var stort. Eller da jeg begyndte at stjæle i Brugsen og pjække fra skolen og begyndte at ryge i smug. For dog at være noget – gøre noget. Se mig! Så kan I lære det! Men det var jo noget forhutlet og forkvaklet noget, og det er aldrig lykkedes mig at sige fra for alvor eller stå op imod mine forældre – eller for den sags skyld imod andre. Det såkaldte pubertetsoprør udeblev ganske og aldeles, og det er måske grunden til at jeg sidder her i en alder af 62 og skriver om min barndom. Det kom slet ikke på tale at sætte sig imod noget som helst bortset fra den evige lusken udenom og leve i det skjulte og forkerte med evig dårlig samvittighed. Grundtvig skriver i Kærligheds og sandheds ånd: *'... med en god samvittighed til de små du daler ned, skaber rene glæder...* ' og jeg kan huske, hvor befriende de ord lød,

da jeg som voksen hørte dem første gang – tænk, hvis man bare sådan kunne få en god samvittighed forærende og få hele sin sorte sjæl rensed ud og ja, komme til sig selv – blive et frit menneske.

Og denne dom over min barndom er selvfølgelig slet ikke dækkende eller for den sags skyld retfærdig. Mine forældre gjorde såmænd, hvad de kunne. De var jo selv stressede. Havde mavesår og migræne og hvilede heller ikke i sig selv. Jeg kan huske mors lange rekreationsophold på forskellige hjem. Det var for meget for hende at være præstekone og lærerinde samtidig. Især præstekone. Hun var vist en gudbenådet pædagog, og så tog hun sig af de elever, de andre lærere ligesom havde opgivet. Hun havde mange specialklasser, og de såkaldt uvorne unger kom til at holde af hende – også fordi hun åbnede vores hjem for dem og viste dem en respekt, de ikke var vant til. Men hun har aldrig været ferm til at organisere en husholdning og lave mad, og far stønnede over hendes manglende økonomiske sans. Og var det det, hun drømte om i sin grønne ungdom i Sønderborg, når hun gik til bal hos amtmandens og generalens? Og far, der ville have været skuespiller, men blev vraget, og som havde spillet andenviolin i et symfoniorkester i Schuberts Ufuldendte. Engang, da vi hørte den sammen i radioen, spurgte han, om jeg kunne høre andenviolinen, og det kunne jeg godt og kunne også høre, at den var vanskeligere end førsteviolinen. Det var det tætteste, jeg nogen sinde kom på min far, dette hellige, fortrolige øjeblik i Schuberts Ufuldendte. Og far endte som landsbypræst med en flok umulige unger – i hvert fald i forhold til hans brors strålende intellektuelle og musiske begavelse. Og sådan er der jo så meget, der kan pine og plage os, så vi glemmer at være frie mennesker. Ikke så sjældent kunne Torvald og jeg ligge i børneværelset og høre dem skændes i soveværelset ved siden af – især mors noget skingre stemme gik igennem, kun nu og da afbrudt af fars brummende bas. *Hvad* de skændtes om, kunne jeg dog aldrig høre. Men det har betydet, at jeg selv er blevet grundigt vaccineret mod skænderi – både for andres og mit eget vedkommende. Jeg frygter vreden som pesten.

Somme tider har jeg en fornemmelse af, at far med sit noget tunge, vestjyske sind lidt efter lidt opgav os – eller i hvert fald mig. Han havde måske håbet, at hans børn kunne medvirke til at styrke hans embede og hans kald, eller at de i hvert fald kunne leve op til hans fordringer, men jeg havde nær sagt tværtimod. Der var ingen, der følte trang til at være præstens børn – eksempel for andre, som mor sagde – og ingen, der følte den mindste trang til at følge i hans fodspor som præst – undtagen mig, men det havde han nu ikke megen fidus til. Jeg kan huske engang ude i sommerhuset på Klitten – det var efter studentereksamen – hvor jeg havde købt et Anders And blad, og hvor han bare stod og så hovedrystende på mig og sagde:

Fantastisk! Da jeg var i din alder, ville vi revolutionere kirken, og du sidder og læser Anders And. Fantastisk! Anders And med dårlig samvittighed. Far så og dømte og sukkede og gik ind og sov middagsøvn. Gad vide, om episoden var endnu et ubevidst oprør mod hans forventninger. Tænk alligevel at købe Anders And som 19-årig. Det var da ret fantastisk. Eller måske er det at blive ved med at læse disse børnetegneserier endnu et udtryk for længsel efter tryghed? Film måske det samme – og fjernsyn ikke mindst. Trygheden ved det indrammede og kontrollerede univers bag skærmen så at sige. Kort før Kirsten skulle nedkomme med tvillinger, begyndte jeg at indrette – nej ikke børneværelser, men en voliere til tropiske burfugle, hvilket nok må sige at være ret usædvanligt, men var det ikke også et udtryk for tryghedsnarkomani stillet overfor en ret så uoverskuelig fremtid med tre små børn? En form for overspringshandling at skabe netop et afmålt og gennemkontrolleret univers, der var skærmet mod den uoverskuelige og farlige virkelighed?

En gang sagde far ved aftensbordet, at de såmænd havde forsøgt at opdrage os børn til frihed, men at det var mislykkedes. Vi var åbenbart ikke gode nok til denne frihed. Men det passede jo heller ikke, far! Det var jo netop alt andet end frihed, vi blev opdraget til, når vi fra før vi kunne sanse blev indpodet i en kristen opdragelse, som først underkendte selvet i den grad og gjorde os til syndere – en erkendelse, som blev stærkt understreget af den manglende anerkendelse fra vores forældre - og derefter lagde frelsen ud til en fjern Gud og en korsfæstet jødisk gudesøn, som vi til stadighed skulle takke for vores liv. Hvor er friheden i det? Paulus ord om friheden i Kristus klinger noget hult i den sammenhæng. Jeg tror, vores velmenende og kærlige forældre gerne *ville* opdrage os til en kristen frihed, men de kom til at opdrage os til en lovreligion i dyb afhængighed og bundethed af denne ydmyge frelser fra Palæstina, der hensatte os i en ubetalelig skyld og gæld til Gud og hvermand, og som til stadighed bekræftede os i en klar erkendelse af, at vi ikke duede. Vi var ikke lykkedes. Underligt som de fleste forældre gerne vil have frie børn, men af en eller anden grund opdrager dem til artige børn i stedet for. Gad vide, om Gud ikke også helst vil have frie mennesker fremfor artige mennesker?

Jeg husker far som en noget træt og bitter mand – skuffet måske over for mange bristede forhåbninger. Hvor var den frimodighed og glæde, han selv prædikede? Den eneste kærlighedserklæring, jeg har hørt ham udtale til mor, var, da han engang ved bordet talte om, at mor som ung havde haft en ganske særlig skønhed. Mor savnede i den grad et kærligt og opmuntrende ord nu og da eller en kærlig berøring, fortalte hun på sine gamle dage, men fars jyske sind og opdragelse stod i vejen for den slags. Jeg savnede det også. Mere end jeg nok ellers vil være ved. Som da jeg kom hjem efter at have været oppe i Historie til studenterek-

samen og fået 7, hvad der vel ikke var så galt endda, og nu manglede jeg kun ét fag, så eksamen var hjemme, men far rystede bare på hovedet og kunne ikke forstå, jeg kun havde fået 7, og så sendte han mig ellers ud at arbejde i haven – det kunne jeg vel klare. Jeg troede jeg kom hjem i triumf, men jeg havde skuffet ham – igen! Suk og middagssøvn. Og ve den arme stakkel, der kom til at vække ham i middagssøvnen. Engang, da Søren stod og vaskede op en søndag efter middag, sprøjtede han vand i hovedet på mig med opvaskebørsten. Han har vel haft god grund til det, eller også var han bare sur, fordi han var alene om opvasken. Men jeg hvinede, hvilket vækkede far, som kom nærmest stormende ind i køkkenet med hundepisken og piskede Søren over ryggen så det svirpede efter, og Søren skreg. Der er ni år mellem Søren og mig, og jeg har vel været 4-5 år gammel. Men det var jo sindssygt! Selv om præstens middagssøvn er mindst lige så hellig som nadveren. Begivenheden står i hvert fald mejslet ind i mit sind. Og det var pinsemorgen tidligt, og fuglene sang og solen skinnede og skovduerne kurrede, og vi sov i telt ude på græsplænen, men kom til at vække far, der kom ud i lange underbukser og var meget vred, og har du ingen undertrøje på? Joh, det... men det havde jeg jo ikke og det er jo løgn! Og bang en lussing, så det sang, og den dejlige pinsemorgen blev forvandlet til grådkvalt jamren og satte sig fast i min erindring og druknede næsten alle andre smukke pinsemorgener. Jeg tror egentlig, jeg græd forholdsvis meget i min barndom, enten fordi jeg blev slået eller skældt ud eller drillet. Der skulle ikke så meget til. Det blev heller ikke bedre af, at de store ikke kunne lade være med at grine, når jeg græd, fordi det så så sjovt ud. Jeg fik bl.a. et tydeligt VW-mærke i panden. Men måske var det fordi, jeg var særligt følsom, kunne jeg jo trøste mig med, og det er jo fint at være følsom, men det kan også blive for meget. Der var så at sige ikke meget mandfolk i mig, som min far nok ville have formuleret det. Og følsomheden gav sig blandt andet udslag i en overdrevet opmærksomhed på menneskers reaktion overfor mig. Tog mennesker hensyn til mig, opdagede jeg det straks og følte mig krænket, fordi de ikke viste mig respekt ved at være ærlige og redelige – og viste de ikke hensyn, følte jeg mig også krænket, fordi de ikke tog hensyn til min særlige situation. Så det var ikke nemt at stille mig tilfreds.

Men vi grinede saftsusemig også meget, og vi havde det skægt, og der var masser af humor og et herligt familiefællesskab. På mange måder har vores forældre jo givet os en fantastisk barndom. Sikke nogle omgivelser – sikke en tryghed – sikke et fællesskab i familien. Og alle de mange venner og bekendte, og aldrig mangel på nogen ting, men heller ikke overflod. Og det var måske ikke så tosset, de valgte familielivet på landet frem for at forfølge deres længsels mål – i hvert fald ikke for os. Jeg tror, både mor og far somme tider følte sig lidt mindreværdige i forhold til deres søskende – verdensdamerne fra Åbenrå og Flensborg og mors

bror, ambassadøren, der egentlig hed Hans Adolph efter digterpræsten Brorson, men som efter Adolf Hitler ikke hed andet end Peder, og farbror Bertel med de dygtige børn i København. Gad vide, om de nogensinde fandt ud af, at de, når alt kom til alt, havde valgt den gode del i forhold til dem, de måske lå under for?

Far var en flot præst, med sit tilbagestrøgne hvide hår, som han havde haft siden han var i trediveerne, og hans rungende stemme, men han var også en god og flittig præst. Udadvendt, opmærksom og engageret. Mange år senere hørte jeg det skudsmål fra en gammel konventkollega, at pastor Fonsbøl var en, man lyttede til. De gik til et hav af gilder - bryllupper, barnedåb og konfirmation i et væk, og det hed sig, at far altid lavede en vældig sjov, når de var til gilde - også ude i køkkenet. Han lavede vist endda sjov med sine medpatienter på Tarm sygehus, kort før han døde. Og far gik på husbesøg, hvor jeg somme tider kom med og fik kage med masser af rosiner og svesketærte, og jeg turde ikke sige nej tak, selv om jeg dårligt kunne få det ned. Jeg havde indtryk af, at han oftest kom i "de små hjem" i det klassesdelte landsbysamfund.

Jeg havde indtryk af, at han oftest kom i "de små hjem" i det klassesdelte landsbysamfund.

Og så var der jo møder i menighedsråd og skolekommission og ungdomsaftenerne, som far startede, der blev rene tilløbsstykker. Der kunne sidde omkring 100 unge – en del 'ældre' sneg sig som regel med - oppe i "salen", som var et stort lavloftet rum, de fik indrettet ovenpå med kun én nedgang via trappen, samt et anretterværelse med en elevator ned til køkkenet. Her endte min klassekammerat Leif engang, da vi legede gemme, og han sprang ind i det, han troede var et skab, men viste sig at være den tomme køkkenelevatorskakt. Salen var isoleret ind mod skunken og tørreloftet med bløde masonitplader og - for at brandfælden skulle være fuldkommen – opvarmet af en stor, somme tider rødglødende kakkelovn. Men her var foredrag, fællessang efter De unges Sangbog og Hjemlandstoner, optræden og diletant hele vinteren. Og der var kaffe i det hvide jernporcelæn med de to blå striber, og luften var tyk af røg, så det sved i øjnene.

Engang efter sådan en dilettaftent ville Jens Poulsen og jeg også lave dilettaftent, så vi klædte os ud og malede overskæg med sod og indbød både familien Poulsen og Fonsbøl til forestillingen, men da de så sad der efter megen overtalelse, og tæppet gik, så sad vi bare på scenen og drak fiktiv kaffe, og anede ikke, hvad vi skulle sige, og langsomt sivede publikum smågrinende ned igen under tæppefører Elsebeths indignerede protester. Vi var vel en 8-9 år. Jeg kan ikke huske, om det var i den forbindelse, men jeg drømte på et tidspunkt, at jeg skulle henrettes af tyskerne netop dér på scenen, mens familien smilende forlod salen, og mor på vej ned ad trapperne sagde, at det var, som det skulle være, og nu skulle jeg bare være sød og opføre mig ordentligt.

Når der ikke foregik noget i salen, stillede vi to af de lange borde op ved siden af hinanden – det var den slags med klap-ud-ben og jernkroge – og så spillede vi ellers bordtennis, så det gungrede nede i stuen og lamperne rystede. Vi blev ret gode, for bordene var ikke helt jævne, så vi skulle være ekstremt hurtige, men det var et fantastisk spil. Og vi lærte aldrig helt at tøjle vores raseri, når det ikke gik, som det skulle. Bordene fik efterhånden slemme mærker i kanten af bats, der i raseri blev hugget ned i dem. Jeg kan endnu huske lyden af bordtennisbolden, der på en eller anden måde altid skulle lægge sig det mest umulige sted inde under stablen af bænke. I det hele taget kan jeg huske mange lyde fra præstegården.

Jeg kan også huske de årlige sommerspil i Pjedsted præstegårdshave, hvor nogle af omegnens præster, lærere og andre spillede dilettaftent for en stadig voksende tilskuerskare. Spillene kulminerede i 1957 med Elverhøj, hvor far spillede Christian den 4., og fætter Jørgens smukke kæreste Grethe spillede Agnethe. Der var rigtigt orkester og dansere, og det var en begivenhed, der samlede rigtig mange mennesker og gav genlyd i de lokale medier. Og for far med de bristede skuespillerdrømme har det vel smagt lidt af fugl. Det var Magnus Ravn, der var præst i Pjedsted, og som åbnede haven for disse store arrangementer. Da far og mor købte en sommerhusgrund ude på Holmsland Klit sammen med lærer Poulsens, købte de et lille skur af Ravn, som skulle bruges til fælles toilet. Det fungerede udmærket og blev kaldt Magnusminde. Dog var det lidt hårdt for min mormor, den gamle provstinde, når hun sad der, og Poulsens lille Hans Christian på fire interesseret stak hovedet ind ad vinduet for at følge slagets gang.

I Gårslev havde vi hunde. Mange hunde. En hel kennel med Collier og Shetland Sheepdogs. Og vi var gode. Vandt udstillinger og championater (tre gange førstevinder). Kennel Lyksborg var kendt i hundekredse. Engang på en udstilling havde jeg forvildet mig ind i inderkredsen, hvor hundene blev vist frem, så damen med højttaleren måtte meddele, at den lille dreng ikke var på udstilling, hvilket afstedkom stor moro, og far måtte grinende kalde mig ud

af kredsen. Og det bedste i verden er at lege med en flok hundehvalpe, der kaster sig over dig på én gang og oversnafler dig, og jeg husker endnu deres lugt ud af munden, og da jeg lå i barnevogn, vogtede den sorte collie, Svarteper efter sigende nidkært over mig. Jeg kunne være blevet en god hund – blev det måske også.

Og der var hundevennerne, dyrlæge Madsen fra Børkop, som også var hundedommer. Engang skulle han

komme og skyde Sonja med sin pistol, for Sonja var syg og gammel og blind og tredobbelt champion, og far havde gravet graven og holdt Sonja i snoren, men hunden mærkede, hvor det bar hen og sprang i skudøjeblikket, så dyrlægen skød snoren over, og væk var Sonja. Men de var ufine nok til at gøre det af med hende alligevel. Fangede den og skød den i nakken. Og der var Runa, der blev kørt over af margarinemanden. Han kørte rundt og solgte købmandsvarer i en hvid Austin varevogn med margarinereklame på siden. Der kom også en fiskemand på motorcykel med sidevogn. Og far fik ostemanden til at skyde Doddi med sit jagtgevær en dag, Torvald ikke var hjemme. Det var ellers Torvalds hund. Og Doddi var bare så klog, så hun kunne høre græsset gro, så da de puttede gift i dens yndlingsmad, så den bare bebrejdende op på dem og gik sin vej med bøjet hoved. Og jeg fortalte Torvald, hvad der var sket, da han kom hjem fra skole, og vi gik ned og gravede liget op, og konstaterede, at den var meget død. Og der var Ryan – Danmarks suverænt flotteste collie, der desværre var sindssyg på grund af indavl og skambed Karen Bodil. Engang havde vi hundesyg, og jeg kan huske, hvordan far kørte trillebørfulde af hundelig ud og begravde dem.

Og der var tante Kristine, der var ærkekøbenhavnner og somme tider passede os. Hun havde en lille tyk, arrig Shetland Sheepdog med udstående øjne, der hed Rita. Engang passede hun mig i tre uger, mens far og mor og Hans og Torvald var i Sverige og Norge på ferie. Og det havde jeg det egentlig helt fint med. Vi hyggede os, og jeg legede med vennerne og inviterede nogle omvandrende sprittere til at bo i laden, hvilket tante Kristine bestemt ikke var tryk ved – og jeg skød en svale med Hanses luftbøsse – '... with my cross-bow I shot the albatross...' Som straf kom jeg engang, jeg var på edderfuglejagt i Grønland, til at skyde min egen lokkeand, hvilket gav anledning til mange morsomme historier om præstens jagtevnner i Qeqertarsu-

atsiaat og omegn. Og det var synd at skyde en svale, selv om jeg lagde den i kattens fad, men Kikkemis, som tante Kristine konsekvent kaldte 'Kattemøget' ville ikke vide af den, og hun opdagede det og sladrede til far, da de kom hjem. Tante Kristine var ellers et godt menneske, hvis ensomhed i den lille lejlighed i Fogedgården i København blev brudt af hendes venskab med mor og far og de lange ophold hos os, hvor hun bare gled ind i familiens liv. Og jeg tror egentlig, far og mor sådan tog sig af en del skæbneramte mennesker og gav dem husly og varme. De havde mange venner – livslange venskaber helt tilbage fra dengang det gjaldt under besættelsen.

Og der var træerne – de store træer i præstegårdshaven, og jeg klatrede hjemmevant i dem alle, og faldt ned og slog al luften ud af lungerne og slog hul i hovedet, som først blev opdaget om aftenen ved bordet, og så måtte jeg over til doktor Frederiksen og sys sammen, men det var herligt. At sidde øverst oppe i havens højeste bøgetræ og se ud over alle de andre træer mod fjerne horisonter. Bare mig og naturen. Engang faldt jeg ned fra toppen af et meget højt træ, men blev grebet af en gren lidt længere nede – eller måske var det Guds hånd?

På et tidspunkt fik jeg en kattekillling – jeg hørte den mjave ynkeligt ovre på loftet over garagen, hvor der ellers bare lå avner fra tærskningen, der foregik i dagevis med et tærskværk, der blev trukket af en stor gammel Munktell traktor nede fra Anker Mathiesens maskinstation. Jeg kravlede op efter den, og den var selvfølgelig sky, men til sidst fik jeg den presset helt ned til udhænget af bølgeeternitten, hvor mor så, den stak hovedet ud, mens jeg holdt den i halen, og til sidst gav jeg slip, og den faldt ned, hvor mor så stod og greb den. Det var Kikkemis, en gråstribet hunkat, der sov i min seng hver nat, og som suttede på min flip, mens den borede forpoterne ind i brystet på mig og spandt så det gungrede - selv som granvoksen kat, der selv havde fået killinger, hvilket også foregik i min seng. Den var åbenbart blevet forladt af sin mor i sin tid, og vi kunne give hinanden tiltrængt tryghed. Af og til sked den også under min seng, og jeg kan endnu huske lyden om natten, og jeg puttede bare hovedet under dynen og fortrængte det og glemte det, og så forsvandt lugten efterhånden, når det størknede, eller mor eller Torvald opdagede det. Det er *din* kat, Puttel! Efter nogle år kom den en aften og mjavede ved vinduet som sædvanlig, men da jeg lukkede op, var den der ikke, og vi så den aldrig mere.

Og så var der 'meningsrådet', der kom og skulle se alle de ulykker, vi havde lavet – knaldet ruder i stalden og meget andet – og engang kom de en aften på min femårs fødselsdag, og jeg stillede mig i hoveddøren og sagde til hver enkelt, at det var min fødselsdag, og ska' je' så ik' ha' en krone for'et? Og de sindige gårdmænd og husmænd i de brune jakkesæt halede lang-

somt pungen op af baglommen og stak mig en krone, indtil far fik mig fjernet. Søren Peter Madsen, Niels Nielsen, Georg Mortensen, Jens Holt og hvad de hed alle sammen, som var en del af mit liv, fordi jeg voksede op med, at de var der. Ligesom Gårslev. Som lille var jeg endnu rimeligt frimodig hjemme, men som 16-17-årig blev jeg engang inviteret med ind til menighedsrådsmødet til kaffen, hvilket jeg ikke havde spor lyst til. 'Jamen, hvorfor dog ikke, Erik? Du kan da lige komme ind og hilse på dem – de vil så gerne hilse på dig.' Og jeg fandt på den sære undskyldning, at jeg jo ikke havde jakke på ligesom dem. Lidt efter kom mor grinende ud og sagde, at nu havde de alle sammen taget deres jakker af, så nu kunne jeg godt komme og være med. 'Gudbenådet pædagog,' ja, Vorherre bevares! Jeg kan huske, at jeg gik en lang tur ud over pløjemarkerne hin regnfulde oktoberaften og forbandede mit elendige liv. Alle de mange akavede gange jeg ikke ville være med. Alle de gange, jeg ikke ville med ind, men blev siddende ude i bilen, når vi var på besøg. Hvorfor vil du ikke være med? Kom nu, Erik! Men nej. Så fjalet, som far sagde. Så forkrampet og forkvaklet. Vær dog lidt naturlig, dreng!

Men så var der havet. Det store hav. Vi havde et sommerhus helt ude ved den yderste klitrække i Årgab syd for Hvide Sande. Far og mor købte en grund sammen med lærer Poulsen i 1957, og mens far rekreerede sig efter sit mavesår, byggede han og Ferdinand – nok mest Ferdinand – et sommerhus af Lecablokke og med stråtag. Ikke noget prangende hus, men funktionelt, selv om der hverken

var elektricitet eller rindende vand, men petroleumslamper og en pumpe. Toilettet var et lille træskur et godt stykke fra selve huset, hvor nødtørften blev fortaget i en dertil indrettet spand. Spanden skulle tømmes og indholdet graves ned. Der skulle hentes vand, fyldes petroleum på lamperne, saves brænde af drivtømmer, tændes op i ovnen. Maden skulle fanges i fjorden og tilberedes fra grunden. Børnene lærte at ro en båd, rense net, flå fjordflynder og ål før de kunne læse og skrive. Der var meget arbejde og mange pligter, men det gav mening, og de var lykkelige og frie.

Når vi kom derud for at holde sommerferie, kan jeg huske, hvordan jeg jublede tavst af glæde, når vi kørte over den lille bakke ved Nymindegab Kro. Det var, som at lægge alt det dårlige i det gamle land bag sig - skolen, undertrykkelsen, ydmygelsen, frygten, hvad ved jeg - og så åbnede der sig et helt nyt land - et landskab af klitter foldede sig ud foran os, og vi kørte ud på Holmsland Klit, - hør, hvor smukt navnet klinger: Holmsland Klit - det var for mig mit sande fædreland. Derude var livet anderledes - lyset var anderledes - glæden var større. Og så var der havet og fjorden. Det må have været sådan, grønlænderne følte det, når isen brød op, og de selv brød op fra deres lumre vinterhuse og sejlede ind i fjordene om sommeren - ind til glæden og friheden. Det var så rent, dette land med de store vidder af klit og eng, hav og fjord. Man kunne gå i timevis uden at møde et menneske en efterårsdag ved stranden - eller man kunne sidde i Aages robåd helt alene en sommermorgen på fjorden og lade sig betage af en solopgang til lyden af årernes sindige glip i det blikstille vand - på vej ud til nettene og nattens fangst af skrubber. Engang havde far købt en pontonbåd, som Hans lavede sejl til, og en dag, jeg roede den hjem alene fra Brugsen, begyndte vinden at blæse den ud på fjorden. Jeg havde nok hørt, at Ringkøbing Fjord kunne være farlig, og jeg blev bange, jo længere jeg kom væk fra land. Jeg kæmpede med at ro op mod vinden, men det var håbløst. Til sidst begyndte jeg at bede Fadervor, men jeg nåede kun halvvejs, så kom jeg i tanke om, at fjorden var meget lavvandet, så jeg stod simpelt hen ud og skubbede båden ind til land. Tak, Gud! Og man kom tilbage ved 7-tiden med solen i ryggen og i sindet, mens huset endnu sov - kom tilbage med glæden og fangsten - beskidt af tang fra nettet - og du hilser stolt på Aage, der kører på arbejde på sin gamle NSU-knallert, og der er en indforstået glæde og respekt imellem jer, som gør godt. Kærlighed måske - måske bare myten om en tryghed fra barndommen. Men der er nogle få mennesker, der står mejslet i dit sind, så du aldrig glemmer dem. Vi havde en gammel havemand hjemme... disse vældige hædersmænd og hæderskoner, der altid er med til at forme din verden. Jeg ved ikke, hvad det var hos dem, der gjorde, at netop de er blevet stående - deres ro, måske - deres glæde ved os børn - deres respekt. Stadig smiler nabokonen, fru Poulsen, til mig, skønt hun har været død i mange år - stadigvæk tørrer hun sine travle hænder i forklædet og finder en rugbrødsmad med fedt og salt frem til Jens og mig. Stadig åbner den gamle havemand Madsen med sine rystende hænder sin lille metaldåse med små sorte lakridser og byder mig alvorligt en... de var så opmærksomme - de så os - vi var ét. Da havemand Madsen døde, sendte mor mig ned til hjemmet med en buket blomster fra haven. Det var ikke med min gode vilje, men datteren, som var Anker Mathiesens kone, græd, da hun så mig lille karl med buketten. Værsgo. Aage var oprindeligt fisker, men det hed sig, at der var uheld ved ham, så han måtte gå i land. Og dog var han sådan en mægtig skikkelse,

som altid vil leve i mit sind - fuld af suveræn, smilende menneskelighed - opmærksomhed. Det var ham, der engang sad oppe og reparerede stråtaget sammen med Hans, der gik i gymnasiet og ville læse psykologi, og efter at have betragtet Hanses fingerfærdighed sagde: Han er snår for gue te å la løse! Så laver du kaffe og varmer et par baksuld på panden - og det er en dejlig dag. Og du har de bedste venner derude, og I er sammen dagen lang i klitterne og ved stranden. Og intet er så stærkt og godt som at kaste sig op mod de store brusende bølger og give sig i deres vold og lade dem kyle dig op på land. Engang blev det alligevel for meget med bølgerne, der hele tiden væltede mig, inden jeg kunne nå at få luft, så jeg labbede noget slukøret hjem i mine gule badebukser, mens de andre grinede. Og om aftenen spiller vi Tips i petroleumslampens skær med de voksne, der griner og moret sig sammen med os og har tid, og i morgen vil vi gå helt til Hvide Sande langs stranden og finde sære ting, og vi skal lege ved den gamle bunker og kaste os frygtløst ned ad klitterne. Og så går vi hjem i seng, og jeg ligger under stråtaget og hører havets rytme og den evige musik af bølgenes fald mod stranden. Og så en dag var ferien forbi, og vi kørte hjem mod mørket i øst, og da jeg stod og lyttede til frøken Juhls morgensang den første dag i skolen, kunne jeg ikke holde tårerne tilbage, men græd af længsel efter mit paradys.

Hans Petersen, som de havde købt grunden af, begyndte senere at opdrætte mink, og det lugtede ikke så godt – slet ikke i moster Grethes sommerhus, som lå lige i vindretningen kun et par hundrede meter syd for farmen, så i 1960 solgte far sommerhuset til lærer Mølgaard og købte gården med de 16 tdr. land mellem fjord og hav for 34.000 kr. Og så stod den ellers på reovering og hårdt arbejde. Vinduerne skulle skrubes fri for gammel maling og centimeter-tykke lag af fugtigt tapet skulle fjernes og meget meget mere. Engang opdagede jeg fem store rotter oppe på stuehusloftet, og jeg fik et chok. Jeg hader rotter, lige siden jeg som helt lille så en mus, der løb om bag en kornsæk ude i stalden og forsvandt, og jeg pirkede efter den med en pind, og så kom der en rotte farende ud på størrelse med en mindre hest. Far sendte bud efter rottefænger, som kom og lagde gift, men det viste sig senere, at det var kattekillinger, jeg havde set. 20 år senere købte jeg selv gården sammen med 7 regensianere, men det er en helt anden historie.

Ironisk nok var det ude i dette paradys, jeg fik et af mine knæk - bogstaveligt talt. Det var i sommerferien mellem 6. og 7. klasse, hvor Jens og jeg legede med nogle af de tunge jernfiskekugler – vi fandt dem på stranden både i plastik, glas og jern. På et tidspunkt kastede Jens en kugle til mig, og jeg greb den, men den ramte alligevel en af mine forholdsvis store og fremstående fortænder, og der knækkede et hjørne af. Det blev begyndelsen på et tandmarrid, hvor tandlæge Ravnsgaard sleb tanden ned, så der kunne komme en krone på, men den

kunne først komme på, når tænderne var udvokset – angiveligt i 17-års alderen, så indtil videre fik jeg en metaltand sat på, hvilket jo ikke ligefrem pyntede på mit i forvejen undseelige ydre. Den gik jeg så med et årstid, tror jeg, indtil den blev skiftet til en plastikkrone, der aldrig rigtig sad, som den skulle, og jeg fik denne irriterende usikkerhed med, om den nu også sad fast. Det er nærmest en eksistentiel usikkerhed, når der er noget med tænderne, og mange gange drømte jeg, at alle tænderne simpelt hen faldt ud, hvilket den famøse tand i øvrigt også gjorde et par gange. Men som mor sagde, så kunne det have været værre. Flere af mine holdkammerater på konfirmationsholdet fik en ny overmund i konfirmationsgave. Men trøls var det, og det var først som 23-årig, mens jeg boede hos moster Lis og konsulterede hendes tandlæge, jeg fik en ordentlig porcelænskrone, som holdt.

Og årene gik og tog barndommen med, og landskabet derude forandrede sig og blev et andet med flere og flere sommerhuse, der skød op overalt som paddehatte i en fugtig skovbund sammen med campingpladser, vandlande og andre spændende fritidsfaciliteter for det oplevelseshungrende – ikke mindst tyske – feriefolk, til hvem de lokale så hæmningsløst solgte deres begærlige kræmmersjæl. Storkøbmændene overtog landet, fra bønder og småfolk, ligesom de få store rederier overtog fiskeriet fra de mange små kutterejere. Gigantiske vindmøller skød op som synlige manifestationer over den nye tid sammen med kæmpetrawlere og turistindustriens palæer. Den vilde strand, hvor vi som børn kunne boltre os i fantastiske ting og sager, der var skyllet op fra det gavmilde hav, blev hver morgen nærmest klinisk rensed og friseret, og der var opsat skraldespande og skilte med påbud og forbud og små redningsstationer til glæde for de kræsne badegæster. Selv de højeste klitter blev jævnet ud, så de nu lå i samme højde overalt. Al uautoriseret fiskeri i fjorden blev strengt forbudt. Robåden sank, sommerhuset blev solgt, og intet var som før.

Religionen

Mit første møde med kristendommen, som jeg kan huske, var vel aftenbønnen, som vi bad troligt hver aften sammen med mor – aldrig far. Vi havde hver sin. Min var så vidt jeg husker:

Jeg er træt og går til ro, lukker mine øjne to.

Fader se med kærlighed til mit ringe leje ned!

Har i dag jeg, kære Gud, syndet imod dine bud,

vær mig nådig, vær mig god, slet det ud for Jesus blod!

Mor lavede tredje linje om til: *Hvad i dag jeg, kære Gud, syndet har mod dine bud* – for, som hun sagde, så synder vi jo altid, for syndere det er vi! Det havde hun vel fra Luther og fra Augustin. Gad vide, om hun også havde det fra sig selv? Så det var den protestantiske lære, jeg fik ind med modermælken, at vi er syndere, der kun kan håbe på Guds nåde. Der sad altså en almægtig Gud fader deroppe i Himlen og så ned på mig – forhåbentlig med kærlighed – ned til mit ringe leje. Det passede meget godt. Gerda Jespersen fra Udby fortalte engang, at hun havde den samme aftenbøn, men hun brød sig ikke om dette 'ringe leje', for det syntes hun nu ikke, det var! Men jeg havde ikke hendes sunde frimodighed, og fra starten har jeg altså fået besked om en almægtig Gud, der forhåbentlig ved hjælp af ydmyg overtalelse ville se gennem fingre med min synd og elendighed og være god ved mig - for Jesus blod! Jeg tror, jeg var hunderød for denne blodige Gud – eller det ved jeg, at jeg var. Jeg kan huske, at jeg end ikke turde udtale ordet 'Himmel', så bange var jeg for at fornærme Ham – og det var der vel ikke noget at sige til. Gud var meget nærværende og mindede meget om min hvidhårede far, der var præst i kirken, der lå lige ved siden af. Guds hus. Og Gud og far forlangte, at jeg skulle være ordentlig, men det var jeg jo ikke, og det var kun et spørgsmål om tid, før jeg blev opdaget – og straffet. Det blev heller ikke bedre af, at vi som børn læste Den store Bastian, der på en måde også faldt godt i hak med Gud og far. Det hele passede sammen.

Som barn var jeg ikke blot bange for Gud, men også for djævelen, der boede nede under jorden. Så bange, så jeg ikke turde grave alt for dybt i haven af frygt for at støde på lampen over hans fordør, for så ville han uden tvivl tage mig med ned under jorden til helvede. Fordi jeg vækkede ham i hans middagssøvn måske. Tænk at være bange for både Gud og Djæve-

len. Så der er måske ikke noget at sige til, at jeg også blev bange for mennesker og ikke kunne se dem i øjnene, men skulede og kiggede ned og ikke sagde noget og var frygtelig genert og havde det bedst sammen med hundene og træerne og havet. Opdraget systematisk til og fra starten indoktrineret i forstillelsens kunst. Opdraget til at bede om nåde! Sådan tæmmer og kuer man et frit menneske, så det lærer at leve i og indordne sig under civilisationens og religionens gyldne regler. Sådan fordrejer man et oprindeligt frihedsbudskab til en samfundsgavnlig forkyndelse af Guds og kongens og faders vilje. Og sådan skaber man en dyb længsel efter at flagre sig fri – efter at blive sig selv.

Far bad bordbøn: *'Vi takker dig far i Himlen for dine gaver og beder om, at du vil velsigne vort måltid. Amen.'* Kort og godt. Hver aften, når familien var samlet om middagsbordet. Engang på en konference i England blev jeg til middagen bedt om at fremsige en bordbøn på mit modersmål. Og så fremsagde jeg fars. De nåede dårligt at opdage det, før jeg sagde amen. Juleaften bad han 'farfars bøn': *I Jesus navn går vi til bords at spise, drikke på dit ord, dig Gud til ære, os til gavn, så får vi mad i Jesus navn!* Mor kunne nogle længere bordbønner, men dem bad vi sjældent – kun når far ikke var der. I en periode læste far op af Bibelen ved bordet. Jeg hentede glad og gerne den slidte bog inde på kontoret og kom stolt tilbage: 'Æ' je' så ik' os' søj for'et?' Jeg tror, jeg talte temmelig østjysk som lille. Senere gled det mere over i det såkaldt rigsdanske. Jeg har altid haft nemt ved at tilpasse mit sprog til mine omgivers. Og måske også min holdning. Trygheden var langt vigtigere end sandheden. At glide ind i fællesskabet med acceptable meninger og ikke stikke af mod de andre – putte sig i kredsen uden at sige for meget. Somme tider sang vi Jakob Knudsens: *'Alle gode gaver, de kommer oven ned, så tak da Gud, ja, pris dog Gud for al hans kærlighed'*. Så der var bøn og ydmyg taknemmelighed i barndomshjemmet. Og husk at sige pænt tak! Så hvis man ville stå sig godt med Gud og have del i hans kærligheds gode gaver – og hvem ville ikke det – så måtte man behandle ham med underdanig respekt efter de gældende normer i familie og samfund, som åbenbart også var Guds normer. Og hvis man ville stå sig godt med far og mor, så måtte man prøve at leve op til deres forventninger og ellers undgå at blive opdaget, så far ikke blev vred og mor ikke blev ked af det. Et åbent og ærligt og fortroligt forhold kom aldrig på tale – hverken til Gud eller til far og mor – på trods af al den megen snak om kærlighed.

Og så var der jo kirken, som vi kom i til gudstjeneste – og søndagsskolen i Missionshuset. Jeg kan huske engang, far lavede børnegudstjenester i kirken søndag kl. 2. Jeg havde fået Lillebent med, men vi fik et grineflip, hvor vi sad og lavede fagter med småbitte salmebøger og kæmpestore, og vi kunne ikke holde op, og alle kunne høre det, og far spurgte bagefter,

hvorfor vi havde ødelagt hans gudstjeneste. Han smækkede med døren og gik ind og sov middagsøvn. Var det endnu et ubevidst oprør imod ham og hans Gud? Min ubevidste protest? Og måske er den fortsat i min noget kontroversielle teologi senere hen. Tænk, hvis vore

holdninger på den måde blot er affødt af mere eller mindre forsømte opgør med vores forældre. Gad vide hvor mange af vores handlinger og ord, der er velovervejede bevidste udtryk – og hvor meget, vores bevidsthed ingen som helst indflydelse har på. Somme tider kan jeg efterfølgende undrende opfatte min bevidsthed som tilskuer til mig

selv – ikke sjældent *bæ*undrende. På den forreste bæk sad Rie, sådan en rigtig frisk dejlig lyshåret pige og smilede til mig. En aften efter en fodboldtræning løb hun efter mig et langt stykke op ad vejen og ind i en blomstrende æbleplantage, men hun fangede mig ikke – idiot som jeg var! Jeg husker ellers ikke meget fra gudstjenesterne – måske duften af mors ånde, når hun kom tilbage efter altergangen med et henført udtryk i ansigtet. Mor var vist egentlig et følsomt menneske. Jo, offergangen, hvor jeg skulle gå med i rækken af kirkegængere, der alle trippede op bag om altertavlen og lagde penge på alteret. Det var vist i forbindelse med høstgudstjenesten. Og Strandby, der sad på sin faste plads i herresiden og vippede takten til salmerne med foden. Og lærer Hansen, der bad ind- og udgangsbøn og sang for med endog meget salvesfuld røst. Senere kom lærer Madsen til, som læste naturligt, men var iført kjolesæt, og som ind imellem selv fik lov til at prædike. Og frøken Juhl, der spillede orgel. Hun var lærerinde, og jeg havde hende i 3. klasse. Hun græd tit over de uvrerne unger – især Lars og Peter – og hun havde en meget høj skolet og henført sangstemme, som vi syntes, var underlig efter frøken Stages mere almindelige stemme i Lilleskolen. Engang i en gymnastiktime fik jeg en lussing: Begynder du nu også, Erik? Og så græd hun igen. Stakkels frøken Juhl.

Fars prædikener, der som oftest blev til efter den amerikanske fjernsynskrimi lørdag aften i den store lænestol i kontoret med et bræt over armlænene - husker jeg til gengæld intet af – kun hans kraftige stemme, der både kunne tale og synge kirken op. Til gengæld ved jeg, at han var ydmyg overfor det at prædike. Engang sagde han, at hvis det bare kunne lykkes én enkelt gang at lave en god prædiken, så var han såmænd tilfreds. Den bemærkning har jeg tit tænkt på som præst. Hans rødder havde han ligesom mor i Indre Mission, og han slap dem

vist aldrig, selv om han på et tidspunkt vist flirtede med både Pinsemissionen og Oxfordbevægelsen. Hvad der var hans teologi og kirkelige ståsted, som det hedder, blev jeg aldrig rigtig klar over. Kaj Munk var hans store forbillede, og de var i hvert fald fælles om deres had til løgneren og al dens væsen, har jeg forstået på Kaj Munks datter Yrsa – og det var vist Kaj Munk, der engang på spørgsmålet om, hvor han stod rent kirkeligt, svarede, at han stod direkte under Vorherre. Sådan kunne min far måske også have sagt. I hvert fald skilte han aldrig med noget bestemt tilhørsforhold. Far var et søgende menneske, tror jeg. Politisk var han til højre, men han fandt vist aldrig et blivende tilhørsforhold til et parti. Glødende tilhænger af snart Dansk Samling, snart Retsforbundet – eller Restforbundet, som vi grinende kaldte det - og så Liberalt Centrum og Kristeligt Folkeparti. Han var stærk modstander af EF i sin tid. Det smertede ham dybt, at vi solgte vores uafhængighed på den måde – gammel modstandsmand, som han vist også var. Ved fars begravelse talte lærer Madsen om, at fars prædikener handlede om Guds kærlighed, men jeg har aldrig selv opfattet det - måske fordi prædikenen for længst var blevet et ritual, som bare var der og ikke noget, man sådan skulle forstå eller udlede noget særligt af, endsige da noget, der kunne forandre noget som helst. Prædikenen var der bare, og det var fint nok, når den var færdig, og far omsider sagde amen og gik over til sin lange kirkebøn, som han nærmest messede med lukkede øjne fuld af inderlighed: 'Vær med vort unge indkaldte mandskab og vore sømænd og fiskere, hvor de færdes på hav og i havn. Stå dem alle bi i farens og fristelsens time... '

At høre prædikenen, lytte til den, lå mig inderligt fjernt, og det var jo det samme med så meget andet, der bare var der som noget, der ligesom fulgte med livet som noget påtvunget lidt ubehageligt, der som regel endte med en eller anden form for eksamen – noget, der skulle kunnes. Åh, alle de satans eksamener, som forfølger os i drømme resten af livet! Jeg forstod hverken prædikenen eller lærdom i det hele taget, som noget, jeg kunne have glæde af – noget jeg kunne vokse ved som menneske, hvad jeg vel egentlig heller ikke kunne se formålet med. Og det var måske derfor, jeg også rent fysisk glemte at vokse, som en anden Oscar i Günther Grass' Bliktrommen, fordi al den åndelige næring, jeg kunne have suget til mig, ligesom prellede af på mig. Sagde mig ikke noget. Jeg var både stokdøv og størebblind og vel derfor også stum. Skolearbejdet var en sur pligt, der blev forsømt så meget som muligt, og den indstilling varede ved langt op i voksenalderen. Der var ligesom ikke noget, der for alvor kunne betage mig og gøre mig nysgerrig, og mit liv blev derefter: umanerligt overfladisk – lidt hist og lidt her og ingenting for alvor. Jeg lærte først alt for sent at tage livet alvorligt - at tage ting alvorligt. Rent praktisk at gøre en ting ordentligt, være grundig og tålmodig – med skolearbejdet for eksempel – og derfor var der heller ikke noget, jeg var rigtig god til – der var jo

ikke noget, jeg brændte for. Jeg mindes ikke én dag, hvor jeg har følt mig velforberedt i skolen – endsige da glædet mig til at komme. Og denne mangel på alvor og engagement har uden tvivl præget mit liv sidenhen. Også i mit forhold til mennesker. Men jeg blev rigtig god til at prædike om den.

Måske skyldes det i virkeligheden en manglende evne til at kunne elske – eller rettere *turde* elske, fordi frygten for livet lå så tungt på mig – frygten for mennesker - frygten for den evige eksamen – for ikke at slå til. Og frygt er ikke i kærligheden, som Johannes skriver. At blive så fuldt og helt optaget af noget eller af nogen, så alt andet måtte vige – selv frygten. Denne hjertets renhed at ville ét, som Kierkegaard og så mange andre taler om – den var mig fuldstændig fremmed. Derfor var jeg vel heller aldrig forelsket for alvor. Fuld af frygtsomt begær, men aldrig rigtig forelsket. Eller måske var jeg i virkeligheden hemmeligt forelsket i stort set alle pigerne, men jeg turde aldrig lade det komme til udtryk i handling, og det er vel også det, der er Alvoren. Det at *risikere* at handle. Af samme grund var jeg vel heller aldrig rigtig ulykkelig – ikke for alvor. Hverken rigtig lykkelig eller rigtig ulykkelig. Det er frygtens høje pris. Afstumpetheden, der kommer af mangel på kærlighed – hverken at kunne elske eller kunne elskes, fordi ingen kunne trænge igennem den hårde skal, som frygten omgav mig med. Engang mens jeg læste teologi, sagde min grønlandsklærer Kristian Lauritsen, at hvis man var bange for mennesker, kunne man bestemt ikke være præst. Og det var vi jo vældig enige i, men det var jo lige det, jeg var, tænkte jeg i mit stille sind. Og alligevel skulle jeg absolut læse teologi, som intet sagde mig, men som til gengæld var én stor eksamen - og være præst, når jeg nu var menneskesky. Hvilket latterligt paradoks!

Jeg kan huske de grå bænke i kirken, som jeg på en måde betragtede som mit andet hjem. Og de sørgmodige engle på altertavlen, som efter sigende var sørgmodige, fordi deres arme sad helt forkert på kroppen. Det påstås hårdnakket, at jeg engang kom over i kirken midt under en gudstjeneste og spurgte far, om jeg måtte låne mors cykel, men det kan jeg nu ikke selv huske. Til gengæld kan jeg huske, at jeg på et tidspunkt stillede mig op ude på gårdspladsen iført mors regnfrakke og alvorligt forkyndte for familien: *Epistlingen skriver apostlingen Paulus*. Og måske har det hele tiden ligesom ligget i luften, at det var præst, jeg skulle være – det synes i hvert fald at være den vej, jeg er blevet ført – venligt, men bestemt. Det burde ikke have kunnet lade sig gøre, men det skal jeg komme tilbage til. Jeg kan stadig drømme, at jeg er tilbage i Gårslev kirke – også som præst, og så er det som regel sammen med far. Men som sædvanlig når jeg drømmer, at jeg er præst, kan jeg ikke finde teksten og bladrer forgæves i forskellige forældede alterbøger for at finde den og kommer i tanke om, at jeg har glemt

min prædiken og opdager, at jeg står uden bukser på osv. osv. Skræmmende efter alle disse år!

Mit bedste minde om Gårslev kirke var Rasmus, der var ringer og graver. Jeg fik lov til at komme med op i tårnet og ringe solen ned - hvilket nok ikke ligefrem har styrket min hørelse - og bagefter fik jeg lov til at køre med på hans cykel på stangen helt ned til Brugsen, og så gik jeg hjem. Søndag morgen kom Rasmus altid over i præstegården svingende og nynnende, iført pænt tøj med 10 rundstykker nede fra Makke. Han havde smilerynker i hele hovedet, og han blev min første store sorg, da han døde – min første begravelse, hvor jeg kan huske, at far også var bevæget. Jeg mener at have hørt, at Rasmus nu og da hjalp far med penge, når det kneb, og der var nok ikke meget at gøre med, selv om vi aldrig mærkede mangel på nogen ting. Rasmus var en hædersmand og et dyrebart minde. Jeg var ti år, da han døde.

Min teologi som barn byggede - som så mange andres - på et stærkt ønske om at komme i Himlen efter dette liv – og for alt i verden ikke ende i Helvede. For i Helvede brændte man til evig tid! Hvilken syg forestilling at pålægge børn! Hvordan jeg egentlig forestillede mig Himlen som barn, kan jeg ikke huske. Selvfølgelig som noget godt, men hvad? Vi havde en lille hvidglaseret statue hjemme af Maria med barnet, og jeg tror, det var den moderlige milde omsorg, jeg forbandt med Gud og med himlen – måske fordi jeg savnede den i det jordiske liv? Den nytestamentlige opfattelse af Himlen som et måltid, hvor alle var lige, og hvor der var mad nok, betød ikke noget, når nu mad ikke var noget problem, men for de sultende og undertrykte på Jesu tid har det vel givet god mening. Måske er Himlen det, man savner allermost. Halvfjerds jomfruer for de seksuelt undertrykte? Der var flere måder at sikre sig en plads i Himlen på: opføre sig ordentligt og være god. Tro på Gud. Gå i kirke. Bede aftenbøn. Ikke bande. Gøre hvad der blev sagt. Og som jeg tænkte som noget af det sikreste: at blive præst. For præster måtte da gå direkte ind i Himlen. Mon ikke dette ønske om at sikre sig en plads i Himlen er den allermost udbredte teologi her til lands? Og måske i hele den kristne del af verden? I hvert fald genfandt jeg den senere hos stort set alle konfirmanderne gennem årene. De vidste ikke alle lige meget om kristendommen, men dét vidste de – det med at komme i Himlen og ikke i Helvede. Det meste af mit voksenliv er så gået med mere eller mindre vellykkede forsøg på at afmontere denne barnetro. Det er egentlig underligt, at det med det religiøse synes at være blevet så forkvaklet for mange mennesker i vores kultur. Det er, som om vores naturlige religiøse udvikling standser med barnetroen, som så skal holde resten af livet. Lidt ligesom med tegning. Jeg lærte at tegne i skolen, men kun indtil 5. klasse

eller deromkring, så der er mit niveau stadigvæk. Jeg tegner som et barn. På samme måde tænker mange mennesker i dag religion som børn. Somme tider endda meget påståeligt: ingen skal komme og rokke ved min barnetro! Hvilket er lige så absurd som at ville hævde, at kun børnetegninger har kunstnerisk værdi. Selvfølgelig kan barnetroen ikke svare på voksenlivets spørgsmål. Men det er sandt, at hvad man i barndommen nemmer, man sent i alderdommen glemmer. Og ét er hvad man formår rent intellektuelt – noget andet, hvad hele ens jeg formår, når hver celle er indpodet med og indoktrineret år ud og år ind med det samme budskab. Et budskab, der på en måde var umuligt at leve op til. Et budskab, der så at sige masede sig ind i mit liv og satte sig tungt på det med denne korsfæstede lidende Guds egen søn, der havde givet sit liv for min skyld. Hvordan skulle jeg kunne undgå at komme i en håbløs taknemmelighedsgæld til denne søde Jesus, der til fulde bekræftede mine ydmygelser? Jeg kunne jo ikke sige som Karen Blixen: Nej, tak, dét skal De endelig ikke gøre! Jeg sad i saksen og var nærmest på forhånd dømt til at modtage mit liv af denne på en gang strenge og urimeligt gode Gudfaders nådige hånd. Dømt til at tilbede, dyrke og krybe for min vrede såkaldte skaber og far i Himlen. Dømt til at leve mit liv i smug. Som Alexander i Ingmar Bergmans vidunderlige film Fanny och Alexander, der endelig kommer hjem igen efter det lange mareridt hos biskoppen, men som alligevel må sande, at man aldrig helt kan slippe af med den autoritære kristendom, vores kultur så at sige er svøbt ind i. 'Mig slipper du aldrig for!' siger den ellers så døde biskop midt i glæden. Det var for så vidt en velorganiseret form for underkuelse – måske langt værre end klø og skældud og altid under dække af den uangribelige kærlighed - altid udført i den bedste og oprigtigste mening.

Og det er måske en af grundene til, at jeg blev præst, denne uforløste kamp mod kærligheden, som jeg ikke bare kunne modtage uden videre, men som jeg følte mere som et åg på min nakke og en lænke om min fod end som den vidunderlige befrielse, alle andre talte så begejstret om. Og som jeg også selv prædikede begejstret om, for det måtte jo passe. Men det var ikke min egen prædiken – det var andres begejstring, jeg talte om og byggede på. Jeg tror, jeg har kæmpet hele livet for at blive mig selv, men det var først som 50-årig, jeg så småt begyndte at komme ud af dette kærlige teologiske jerngreb, hvor mit sendrægtige oprør fik sin genesis på motorvejen nord for Vejle, hvor jeg sammen med to kolleger var ude for et uheld, der kunne være gået rigtig galt. Det er ikke morsomt at holde stille i overhalingsbanen i en havareret bil. Vi slap med skrækken, hvilket fik en forbipasserende til at hævde, at der nok var én, der holdt hånden over os. Men hvorfor lige os? som min kollega, Ole Lauritsen sagde så forløsende. Hvorfor holdt han ikke hånden over alle de andre, der den dag blev

dræbt i trafikken? Eller dagen før, hvor en svinetransport var pløjet ind i en række holdende biler og havde dræbt adskillige mennesker. Det gav ingen mening – min gode og kærlige gud gav pludselig ingen mening! Det gamle uløste teodicéproblem endte omsider med at sende min og mine forfædres Gud på pension – hvis det da ikke som nævnt var mit latente opgør med min far. Og det var ikke Guds skyld, men den ugudelige forestilling, vi gør os om den umådelige, ubegribelige og uudsigelige Gud. Før eller senere går det galt, når Gud bliver tillagt menneskelige kvalifikationer, sådan som vi er så vant til det, når vi skaber menneskelige guder i overstørrelse. Sådan som Job gjorde det, da han troede, hans Gud var en retfærdig Gud, der fordelte lykke og ulykke efter fortjeneste efter menneskelig målestok. Men hvor var du, lille Job, da jeg satte bom for vandene og knyttede Orions Bælte – sig frem, om du har nogen indsigt, tordner en lettere fortørnet og sarkastisk Gud. Det går galt, når den såkaldt almægtige, gode og kærlige Gud viser sig ikke at være det mindste hverken lydhør eller god. Og det går helt galt, når vi søger at løse problemet ved at forestille os en selektiv Gud, der åbenbart af en eller anden grund udvælger nogen frem for andre. Men Gud kan jo ikke være selektiv i den forstand, at han har sine egne – f.eks. de troende, som han sørger for og lader andre sejle deres egen sø – eller de retfærdige - medmindre vi taler om en stammegud, der som den norske gud ifølge Bjørnson stille lempet hist og her, så netop *Norge* vinder sin ret – eller danskernes gud, der endnu er foroven og råder for *Danmarks* sag. Eller Israels Gud, der tager sig særligt af sit udvalgte folk. Det lyder så smukt, men det giver ingen mening for Gud – kun for mennesker, der skal sikre deres egen identitet og magt over tilværelsen og andre i kraft af nationale eller religiøse fjendebilleder og klare regler for det gode og det onde – *de* gode og *de* onde – dem og os. Ingen kan tage patent på Guds kærlighed, uden at den bliver forvandlet til *forkærlighed*, og så er det, vores menneskelige forestilling om Gud har overtaget Guds plads. Det er det, man fra gammel tid har kaldt afgudsdyrkelse. Gud er ikke forkærlighed, men lutter, evig, grænseløs, betingelsesløs kærlighed. I hvert fald den Gud Jesus forkyndte, som jeg hører det. Og det giver godt nok nogle konsekvenser, ikke blot for vores tillærte gudsforestilling, men også for vores menneskesyn, når det er alle og enhver og ikke bare de udvalgte, der er de elskede. Når tilgivelse og ubetinget kærlighed bliver Guds og vel dermed også vores ét og alt. Når det ikke længere er kejserens gud, der sidder på tronen, men den ubetingede, grænseløse, evige kærlighed. Den konkrete begivenhed på den østjyske motorvej blev ligesom det strå, der knækkede kamelens ryg, og langsomt, men sikkert faldt hele min tillærte og opstyltede himmel sammen som det 'tankebyggede stillads' den ifølge Sophus Clausen var. Jeg måtte forlade mine forfædres og mine forældres Gud – den Gud, jeg var blevet opdraget til og også uddannet til – den Gud jeg søndag efter søndag forkyndte gennem kirkens ritualer

og praksis. Det er underligt, der skal en konkret begivenhed til for at få teorien til at blive vedkommende, så den ændrer dit liv. Men sådan er det jo nok. Og Oles forargede protest mod den Gud, der holder sin skærmede hånd over sine udvalgte, kom til at ændre mit gudsforhold radikalt.

Og så er man da endelig åben for nyt liv. Så åben som man nu kan blive, når man stadigvæk er præst og skal lede gudstjenesten med gudstjenestens rituelle kryben for denne meningsløse majestætiske afgud og skal bruge umanerlig megen tid på at få det urimelige til at rime alligevel. Jeg kan huske, hvor forløsende det virkede, da jeg ikke længe efter læste Bent Falks bog *Kærlighedens pris*, der bl.a. satte et stort spørgsmålstegn ved hele den stedfortrædende forsoningslære, der havde spillet så stor en rolle i mit liv. Og så kom John Shelby Spong og med ham Robinson, Crossan, Marcus Borg, Don Cupitt, Gianni Vattimo, Karen Armstrong og flere andre ind i billedet og satte for alvor gang i en ny og anderledes vedkommende teologi. Mine prædikener ændrede sig, tror jeg nok, men jeg kunne jo ikke ændre gudstjenesten som sådan, så det blev noget af en balancegang, hvor der vel ikke altid var umiddelbar overensstemmelse mellem prædikenen og de omgivende ritualer.

Engang foreslog jeg lidt for sjov, at vi pillede alle de blodige krucifikser ned og lagde dem op på kirkeloftene. Det blev ikke venligt modtaget. Så det, som måske burde have været et opgør med den kirkelige rituelle praksis, blev til lidt pilleri med, at jeg ikke knælede under ind- og udgangsbønnen og læste bønnerne vendt mod menigheden og ikke mod alteret. En del år holdt vi såkaldte træskogudstjenester fredag kl. 17, der foregik på gulvet, så at sige, uden nogen særlig rituel praksis, bortset fra velsignelsen. Det var egentlig dejligt – efter sigende også for menigheden, der nød at have deres præst i øjenhøjde, som én sagde. Tænk, hvor dybt den sidder i 'menigmand' den gamle ordning med denne ophøjede præst – denne gejstlige, lærde person til forskel fra almindelige uoplyste 'lægfolk'. Det er vel ikke tilfældigt, at kirkerummet siden enevælden og *oplysningstiden* er indrettet som en blanding af tronsal og skolestue. Til gengæld gik det galt, da vi forsøgte os med samtalegudstjenester, hvor vi sad i rundkreds i koret, og enhver kunne tage ordet. Det skræmte en hel del mennesker væk fra gudstjenesten, og kun graver Sannes indstændige overtalelse og forsikring om, at det ikke ville gentage sig, fik dem tøvende til at komme i kirke igen. Men helt tosset var det vel ikke at lade netop samtalen komme til orde som en himmelsk samtale i stil med Grundtvigs forestilling om gudstjenesten som Himmerig på jord og Himmerig som samtale med venner i lys, som han synger i Den signede dag.

Det er ikke altid sjovt at være i opposition til det bestående kirkeliv, for man mister jo nemt glæden og trygheden ved at være sammen om noget – at være med på holdet, så at sige. At være én, man lytter til og kan regne med. Og måske er det i virkeligheden den, man værner om, når man i den grad oprøres over folk, der bryder ud af det vedtagne koncept. Hvorfor er man ikke mere nysgerrig efter at høre nyt i kirken? Hvorfor står der en lang række linjevogtere og dommere parat til at hæve flaget og det røde kort ved den mindste overtrædelse af de gældende regler for den sande og rene en gang for alle fastslåede evangelisk-lutherske lære? Og hvorfor skyer man intet middel og ser stort på al anstændighed, når de formastelige skal hænges ud i offentligheden? Måske er det fordi det nye altid udgør en trussel – ikke mod sandheden, men mod fællesskabet. Hvorfor er enigheden i kirken vigtigere end sandheden? Vigtigere end *enigheden* i Kristus? Jeg troede kirken skulle være et rum for forkyndelsen af vejen, sandheden og livet og en stadig modmagt til det bestående, men det ser ud til, at det med sandheden må vige til fordel for trygheden i fællesskabet. Man kan i virkelighedens verden åbenbart ikke samtidig forkynde sandhed og tryghed, og så må man jo vælge. Har vi i den grad glemt vores opgave som kirke, så vi i stedet for som Jesus selv at sige fra, så det kan høres, overfor uretfærdigheden og undertrykkelsen er blevet statens forlængede arm, der skal holde undersåtterne i ro med fred og tryghed i det bestående og trøst, når det alligevel går galt? Ikke sjældent hører man argumentet om, at præster ikke skal blande sig i politik fra prædikestolen – de skal bare forkynde evangeliet. Men hvad er så evangeliet? For det kan da ikke være evangeliet om at nedbryde alle de grænser, som frygten sætter op mellem mennesker, og som får os til at tale om 'dem og os'. Dem, vi ikke behøver bekymre os så meget om, som os selv. Religiøse, sociale, nationale, etniske – ja selv familiemæssige skel og grænser må ikke stå i vejen for medmennesket – det medmenneske, der var det helt afgørende – det, som alt andet må tjene. At tjene Gud er at elske sit medmenneske – uanset hvem det menneske så måtte være. For mig at se er denne tanke om det hellige medmenneske det evangeliske nybrud, som vi stadig må forholde os til i den måde vi lever på – herunder i den måde, vi fører politik på, for så vidt som vi vil kalde os et kristent land. Måske er en af de bedste grunde til at bevare folkekirken som statskirke, at statsmagten har brug for kirken - har brug for evangeliet – har brug for, at nogen taler staten midt imod, når den af praktiske politiske hensyn eller af frygt for konsekvenserne eller præcedens bliver umenneskelig. Når den af politiske grunde sætter skel mellem dem derude og os herinde og dermed glemmer evangeliets umådelige fordring. Kirken som sådan en statsansat nar er måske ikke det dårligste billede på folkekirken.

Da jeg var lille, spurgte jeg somme tider far, hvad folk var døde af, når han kom hjem fra begravelse. De var altid døde af alderdom. Undtagen Kaj. Kaj boede ude i Elbæk og var en gudbenådet fodboldspiller, men havde en blødersygdom og døde ikke mange år efter konfirmationen. Og det var underligt – og uvirkeligt. For det kunne jo ikke passe. Og Larses mor, Else døde. Hun var vel i fyrrerne og fra Sjælland, så Lars snakkede sjællandsk med sin mor og jysk med sin far. Lars var genbo og vi legede meget sammen og spillede fodbold hele tiden på præstegårdens store dejlige græsplæne, som ikke var så dejlig, når den skulle slås med en 'Gudenå' håndklipper af ældre årgang! Jeg kan endnu huske lyden. Eller vi spillede på gårdspladsen, hvor der var grus, med garageporten som mål. Og vi faldt og slog os og skrabede alt muligt. Gårdspladsen var heller ikke morsom, når den skulle skuffes eller rives for blade. Men det var mærkeligt med Else, og vi blev sendt over for at snakke med Lars, der havde mistet sin mor, og det var pinligt, men Lars tog det i stiv arm og var frisk som sædvanlig og spillede fodbold dagen efter begravelsen. De fortalte, at Larses mor havde fået sin dødsdom noget uforvarende, eftersom overlægen havde forklaret det på en stuegang til nogle besøgende udenlandske læger på engelsk, idet han ikke forestillede sig, at patienten – en simpel bondekone - kunne engelsk, men det kunne Else, og så vidste hun ligesom pludselig besked. No hope... just a few days, eller hvad han nu har sagt. Det minder lidt om en offentlig henrettelse, når ens død på den måde bliver vist frem.

På en eller anden måde havde jeg svært ved at begribe dødens alvor – måske fordi jeg heller ikke begreb livets alvor. Måske fordi jeg aldrig rigtig havde døden helt tæt inde på livet. Den ultimative tilintetgørelse af livet forekom mig helt ude af proportioner og lå så at sige udenfor min horisont, og det blev jo bekræftet af påstanden om, at der heldigvis var et liv efter døden - uden at dette liv dog blev nærmere udspecificeret. At døden 'jo kun var et blund'. Det lyder selvfølgelig noget tamt og fantasiløst, at det hele bare skulle være forbi med døden – at det er som at slukke for computeren, som Stephen Hawking hævdede for nylig i et interview: Troen på et liv efter døden bygger på ønsketænkning hos folk, der er bange for tilintetgørelsen. Men det er selvfølgelig en oplagt mulighed, der bør overvejes grundigt, åbent og ærligt. Og det bør også overvejes, hvad døden egentlig er – og ikke mindst om den i det hele taget er værd at frygte. Døden har jo ingen væren. Man kan så at sige ikke *være* død. Og er denne ikke-væren – denne intethed - overhovedet noget at frygte? Før jeg blev født, var jeg ikke til, og det havde jeg af gode grunde ingen problemer med. Hvorfor skulle det så være et problem at vende tilbage til denne ikke-væren? Man kunne måske også som den mangeårige hospicemedarbejder, søster Marianne, hævde, at døden netop er den ultimative væren, hvor du ikke længere kan *gøre* noget – når selv din vejtrækning holder op som det sidste, så er der

kun denne ultimative væren tilbage. Den ultimative fred. Eller som oplysningsfilosoffen Hume erklærede: 'Hvor døden er, er jeg ikke, og hvor jeg er, er døden ikke'. Selv om det kun er en halv sandhed, fordi døden ikke blot er min egen død, men også mine elskedes. Det smertelige er måske afskeden med livet og med hinanden, men det er noget andet end døden, og den kan man så at sige gøre noget ved – bl.a. ved at forberede sig på den – lære sig at dø professionelt, som en filosof engang formulerede filosofiens opgave – hvis man ellers når det. Det ideelle er måske, som en vismand engang har formuleret det: Du kom grædende til verden, mens din familie stod smilende omkring dig. Jeg vil ønske for dig, at du må leve sådan, at du kan forlade verden med et smil, mens din familie står grædende omkring dig. At du må leve sådan.

Men sådan går det ikke altid, og døden kan være urimelig hård og meningsløs, når børn og unge rives bort som ingenting, eller når ulykker og katastrofer eller menneskers ufattelige ondskab rammer blindt. Men det er også en del af vores virkelighed, som vi ikke kan afskaffe, men dog nok forsøge at gardere os imod. Men at gøre døden til Guds straf, som Paulus og mange andre hævder ud fra en fortolkning af skabelsesberetningerne i Bibelen: 'thi syndens sold er død', virker helt absurd, når nu døden synes at være noget af det mest naturlige og nødvendige, der findes. Alt liv må dø efter naturens orden. Tænk, hvis det ikke gjorde! Det var grønlandsforskeren H.C. Petersen, der gjorde mig opmærksom på det absurde i denne tanke om døden som en straf – en tanke, som jeg jo som alle andre kristne har antaget for at være helt selvfølgelig og indiskutabel.

Selv tænker jeg alt for meget på døden – stort set dagligt – og ikke mindst natligt. Der skal ingenting til, før jeg er overbevist om, at jeg har en dødelig sygdom, og det ligger ligesom i luften, at det *burde* jeg for længst have fået gjort noget ved, eller jeg *burde* have levet sundere, så det aldrig var kommet dertil. Djævelens konjugation kaldes de med rette, *burde*, *kunne skulle*, *ville*, for der er noget djævelsk ved deres evige selvplagerier, og for andre er de heller ikke til at holde ud at høre på. Men på den måde har jeg udsat mig selv for stort set samtlige dødelige sygdomme, og som bekendt er der ikke den katastrofe, der ikke kan krydres med en god del skyld og såkaldt dårlig samvittighed. Især i de ensomme ulvetimer sidst på natten. Men at opfatte min tilsyneladende terminale tilstand som en straf for en eller anden brøde, jeg skulle have begået – en eller anden synd endsige arvesynd - det ville reducere min Gud til en smålig og hævngherrig tyrann, og det har jeg trods alt svært ved at forestille mig.

Jeg var for en del år siden i Sverige til et seminar med biskop Spong, som er en fremragende foredragsholder, og jeg kan huske en af hans sætninger, hvor han angreb de religiøse købmænd: De lokker med evig fred, men jeg vil ikke have fred – hverken i dette liv eller i det

næste. At gå ind til den evige hvile må være som at gå til Helvede. Jeg er skabt til udvikling – til kamp – til vandring mod nye horisonter og nye opdagelser. Jeg er skabt til at leve, og derfor kan jeg ikke se den evige fred som noget positivt – tværtimod. Religionens købmænd forsøger at få os til at forblive børn og drømme som børn – tænke som børn – forstå som børn – forsøger at overbevise os med barnlige begreber, så vi forholder os i ro – det er vigtigt for magthavere, at idealet altid er fred og ro, og at vi ikke behøver tænke selv – end ikke tro selv. Alt er ordnet for os. Vi skal bare gøre, som der bliver sagt. Men vi er voksne mennesker – skabt til at tænke selv – skabt til udvikling fra barn til voksen – til modenhed og til alderdom, men altid på vandring, og for mig er idealet at gå den udvikling i møde med oprejst pande og tage imod hvert nyt trin med glæde og forundring og være dér, hvor man er – og min drøm er, at jeg også til sin tid kan tage imod min død som en vandring mod nye overraskende horisonter.

Indtil nu er det dog ikke rigtig blevet til noget med den dødelige sygdom. Faktisk har jeg aldrig haft en regulær sygedag i mine 28 år som præst. Jeg har kun været indlagt på sygehuset en enkelt gang, og det var på ingen måde faretruende. Det var i Kolding på Sankt Hedvigs Hospital, hvor jeg som 12-årig skulle opereres for min skeløjethed. Det varede en uge, og det var lidt træls at ligge der helt alene, selv om jeg lå på en seksmandsstue med et meget hyggeligt fællesskab omgivet af tjenende nonner. Og jeg var da også ked af det, da jeg skulle hjem. Skeløjetheden blev næsten rettet, og jeg behøvede ikke længere at gå med briller.

Landsbyliv i tresserne

Gårslev og ikke mindst præstegården var rammen om mit liv, og det var mere eller mindre chokerende at skulle forlade det hele som attenårig, da far og mor flyttede vestpå. Endnu i dag, så mange år efter, foregår mange af mine drømme i Gårslev. Det er, som om det, man er vokset op med, altid vil være en del af en og er hævet over enhver vurderingskategori – familien, vennerne, de andre, stedet, hjemmet. Der var engang én, der forsøgte at overbevise mig om en af mine søskendes fortræffeligheder, hvilket gjorde mig ganske forlegen, for det var jo min bror og derfor helt malplaceret. Måske er det et af kærlighedens dybe mysterier, at den bare er der helt suverænt uden at den behøver blive bekræftet, for vi er jo ét legeme, som Paulus siger, og hånden kan jo ikke begynde at vurdere øjet eller synes om. Jeg synes ikke om mine søskende eller holder af dem for deres måde at være på – jeg elsker dem jo. Ikke fordi, men bare sådan uden videre som en given ting. Og måske er det helt malplaceret at begynde nu at vurdere det hele – vurdere barndommen. Bliver det ikke i virkeligheden en vurdering af dig selv lige nu? Og så henter man bare barndommen ind som et samstemmende vidne – som en form for terapi, der skal sætte ord – ikke på barndommen, men på min tilstand lige nu. Måske er min fortælling helt fordrejet og ovenikøbet forkert, men det får nu være, som

det er, for det er dejligt at synke ned i minderne. Der må jo være noget ved barndommen, man savner. Mine dejligste drømme handler om at være hjemme i Gårslev som barn, og de er der alle sammen. Eller måske er det hele endnu et forsøg på at finde ud af, hvem jeg i virkeligheden er, og hvad jeg i virkeligheden laver her? Kend dig selv, som de siger i Delfi?

Præstegården var et kapitel for sig. Bygget i 1884 med en kæmpehave omkring med de store træer og køkkenhave. Også jord, der var forpagtet ud til Jørgen Poulsen, der boede på den anden side af landevejen. Gik man bagind, kom man ind i træskogangen – et lille vindfang, hvor der stod en støvleknægt og en masse sko og støvler og hang en masse overtøj. En dør – jeg kan stadig huske lyden af de forskellige døre – førte ind til de lange gange, hvor vi legede blindebuk. Til venstre kom man ind i det store køkken, der blev renoveret på et tidspunkt af snedker Blond. Oprindeligt var der et stort komfur, som blev erstattet af et moderne elkomfur. Køleskab kom der også. Der var et langt køkkenbord med mørkeblåt linoleum på, omgivet af bænke og stole, hvor vi spiste. Inde ved siden af var rummet med køkkenvasken og de åremalede køkkenskabe, og endnu længere inde spisekammeret med det grå skab og alle hylterne. En dør førte ud til gangen, og for enden lå det lille WC og det store badeværelse med badekar og toilet. Det blev vist også renoveret. Overfor døren til køkkenet lå mors og fars store soveværelse med dobbeltsengen, de troede var af massiv mahogni, men som viste sig at være en jernseng beklædt med finér. Fra soveværelset, hvor jeg sov i min første barndom, førte en dør ind til børneværelset, hvor Torvald og jeg boede og havde stuearrest og rodede, og hvor katten sked under sengen. En anden dør førte fra soveværelset ind til Søren og senere Hanses værelse, som med tiden også blev mit værelse. Fra dette værelse kunne man gå ud i den anden ende af den lange gang. For enden var der en dør med en rude over ind til havestuen med dobbeltdør ud til verandaen, dobbeltdør ind til det lille kabinet, hvor jeg blev født i sin tid, men som nu mest brugtes til kortspil med mostrene. Det var her det fine møblement fra Sønderborg var. Et møblement, jeg mange år senere til familiens store fortrydelse solgte til Bent Rande, der var antikvitetshandler. Havestuen var møbleret med sofa og lænestole, købt på auktion i Vejle, og det var her, juletræet stod – altid fra gulv til loft. Endnu en dobbeltdør førte ind til spisestuen, som også var det normale opholdsrum med radio, bord og stole og de store skabe og skænken også fra Sønderborg. Fra spisestuen kunne man komme ud i entreen med fordøren og døren ind til fars kontor på den anden side og trappen op til loftet. I kontoret stod det store skrivebord (fra Sønderborg) og den store lænestol, hvor far skrev sine prædikener. Desværre kun ulæselige stikord. Der var også et par stole til besøgende og skabet til kirkebøgerne. Engang havde jeg taget en gammel kirkebog med ind i so-

veværelset, hvor jeg begyndte at tegne på de fine store blanke sider, indtil jeg blev opdaget af far. Jeg forsøgte forgæves at skjule forbrydelsen ved at skubbe bogen ind under min seng. Det var ikke godt, men jeg husker ikke nogen straf i den forbindelse. Far var vel bare lamslået. Men mine tegninger findes givetvis endnu på landsarkivet.

På loftet var der som sagt indrettet forsamlingslokale, et par værelser til pigerne, anretterværelse med elevator til køkkenet, og så var der legeloftet, der nærmest var en skunk og tørreloftet med de bare bjælker og den store rulle, hvor jeg fik lov til at sidde ovenpå stenene, når de rullede tøj.

Fra gangen førte en dør ned til kælderen, hvor der var vaskekælder, viktualierum og et stort fyrrum, hvor der også blev læsset kul ned, når Hans Madsen kom med et læs, der blev sendt ned i kælderen via en sindrig sliske. Det store kulfyr blev senere erstattet med et oliefyr, hvilket lettede opvarmningen af det store hus en del.

Og så var der jo de store udbygninger, der oprindeligt var lade og stalde, men som nu mest blev brugt til hundeopdræt. Dog brugte forpagteren lade endnu. Jeg kan huske, da det gamle stråtag blev udskiftet med eternit – sikkert i 1956. Det ligger der endnu. Udbygningerne blev skånet ved den fatale nedrivning i 70'erne. Det er i orden at rive bygninger ned og give plads for fornyelse – bare ikke ens barndomshjem.

Jeg husker Bendix, der var vores genbo og en sindig og meget venlig gårdmand med stor snilde. Når han gav hånd, var det det blødeste håndtryk uden tryk. Han passede bl.a. gadebelysningen i Gårslev, og en aften, da vi kastede sten efter gadepærerne som sædvanlig – det så så flot ud og lød så godt, når de blev ramt – blev vi afluret og meldt til politiet. Og politibruun fra Børkop kom over i sin Simca og skældte os ud, og han skulle nok holde øje med sådan en bande forbrydere, kunne han godt love os. Vi var noget rystede. Men Bendix syntes nu, det var noget underligt noget sådan at melde den smule, så han smilede bare til os og skiftede de ødelagte pærer med en lang stang, som han sikkert selv havde konstrueret. Han kunne spille violin og lavede smedjærnskunst og udstillede fotografier på Charlottenborg. Jeg kunne vældig godt lide Bendix. Han var et menneske uden vrede, og mennesker uden vrede gør nok et stort indtryk på børn, der ellers er vokset op med vreden.

Engang kørte Bendix os til Odense, så vi unger kunne se heltene fra Real Madrid spille mod B 1913. Det var Puskas og Di Stefano, del Sol og Gento og alle de andre berømte. Ellers cyklede vi de 18 kilometer til Vejle og så fodbold med Henning Enoksen, Tommy Troelsen, Knud Herbert Sørensen og alle de andre. Jeg kan endnu hele holdet fra 58, der blev danmarksmestre ved at slå Skovshoved 7-1 i Vejle. Det var den novemberdag, hvor jeg blev væk.

Der var mindst 24.000 tilskuere, og jeg stod med far i hånden, men pludselig var jeg alene, og alle tilskuerne skulle hjem på én gang, så jeg blev nærmest skyllet mod udgangen. Jeg var fuldstændig fortabt, og først efter lang tid stødte jeg helt tilfældigt på min bror på en skovsti i Nørreskoven, hvor jeg vandrede omkring på må og få. På vejen hjem i rutebilen sammen med far skulle jeg tisse, men det var ikke sådan at komme af, og til sidst sagde far, at jeg bare skulle tisse i bukserne. Så den kamp – eller de kampe - glemmer jeg aldrig. Men Vejle Boldklub var indbegrebet af fodbold. Og vi hørte Gunnar Nu i radioen kommentere landskampene efter søndagsmiddagen med bøf og gul budding og Giro 413 med Hvide måge og Fiskerpigens sang – ikke mindst de evige taberkampe mod Sverige hvert år – og bagefter gik vi ud på græsplænen og gjorde det bedre.

Gårslev havde ikke noget fodboldhold og heller ingen fodboldbane, så man dyrkede håndbold i GGF og KFUM hver for sig eller spillede fodbold i Børkop under Kidmoses kompetente træning. GGF var med i amtsdivisionen og var ret gode med Moses fra Lergraven på mål og med spillere som Rikard Jørgensen (en af Rasmus' sønner), Arne Buus, Jørgen Mikael og de andre. Engang stod jeg nede ved et af målene og så en kamp, og så blev jeg ramt lige i trynen af et af Rikards berømte langskud, så jeg tumlede bagover og slog flere baglæns klobøtter. Men så vidt jeg husker, fik jeg ikke engang næseblod. KFUM spillede på samme baneanlæg ved forsamlingshuset, der senere blev til Sognegården (og senere igen til Hallen), og de indledte altid træningen med en bøn i rundkreds. Det grinede vi noget af.

Byen var delt op religiøst i to lejre – den indremissionske omkring missionshuset, og de såkaldt grundtvigske, som vel bare var de andre, omkring forsamlingshuset. Jeg tror ikke, mange af de grundtvigske kendte meget til Grundtvigs mageløse opdagelse. Tidligere gav det sig udslag i to mejerier, to bagerier, to smedjer osv., for man kom eller handlede ikke de samme steder. Far forsøgte som præst at være formidler mellem de to lejre og ville gerne være præst for alle i sognet – derfor forlangte han også en enstemmig indstilling, dengang de kom og bad ham om at søge embedet i sin tid - så vi børn kom både i missionshuset og i forsamlingshuset, hvilket var særlig fordelagtigt til jul med mange juletræer og tilhørende godteposer med frugt og slik – alt for meget frugt. I sidste ende faldt loddet dog ud til fordel for forsamlingshuset, hvor der også var aktiv fest og dans og musik og druk og meget andet godt ude i buskene. Så vidt jeg har hørt. Indimellem var der også slåskampe med unge fra andre sogne i forbindelse med sådan en fest i forsamlingshuset. Min storebror, Torvald fortalte levende om sine slagsmål med de udenbys.

Vi gik i søndagsskole i missionshuset, hvor der bl.a. var en negerdukke, der nikkede med hovedet, hver gang man kom en mønt i kassen. Der kunne måske godt være lummert af

frelsthed og fordømmelse i missionshuset. Johannes Sløk forestillede sig engang det evige liv som en uendelig søndag eftermiddag i Missionshuset med kaffe og blødt brød, og det var vist ikke helt oprigtigt. Men på den anden side var mange af de missionske engagerede i livet og i deres tro og oprigtigt bekymrede for de andre og for verden. De virkede mere dedikerede end mange af de søndagskristne (lige)glade grundtvigske, der i hvert fald ikke var hellige! Mærkeligt at 'hellig' kan blive et skældsord.

Men så anlagde man en fodboldbane, og der blev startet et drengehold under ledelse af Jørgen Mikael (Mikael Niensens søn). Han døde desværre forholdsvis ung, og på hans gravsten står der med rette: Tak for din indsats for sporten i Gårslev. Vi blev lidt af et superhold, der vandt alt, og det var Tom og Henning og Arne og Lars og Lillebent og Preben og Anders og Tommy og Peter og flere andre og så Kaj. Vi kørte rundt i omegnen og spillede mod de andre landsbyer i Jørgens Fiat 600 og vandt det hele, og det var bare fantastisk. Engang fik jeg fiduspokalen som holdets bedste spiller, og jeg var fast mand på holdet. Om vinteren spillede vi indendørs fodbold i skolens gymnastiksal. Målene var skamler, og det var vildt dejligt. På et tidspunkt begyndte vi også at spille badminton i gymnastiksalen om vinteren. En aften efter omklædningen skulle Torvald vise mig, hvad han havde lært i judo, og så gav han mig en 'halv Nelson', så jeg brækkede armen i albueledet, og Makke, der både havde central (vi havde nummer 38), brødudsalg og lillebil – han hed vist i virkeligheden Marius Madsen, men på hans gravsten står der bare Makke, for ingen ville ane, hvem Marius Madsen var - kørte os på sygehuset i Fredericia i sit folkevognsrugbrød, hvor jeg fik gips på. Det gjorde egentlig ikke ondt, men det gjorde til gengæld genoptræningen af albueledet bagefter. Engang ville en af de fysioterapeuter, der torturerede mig, være venlig og spurgte om jeg gik i skole. Jeg skulede noget og mumlede, at jeg gik i 6. klasse. Så lille var jeg! Ved et præstekonvent tog en aldrende præstekone fra den reformerte kirke i Fredericia mig på skødet. Da var jeg lige blevet konfirmeret. Det morede far at fortælle om episoden til næste hold konfirmander (Lillebent og Kaj og de andre), så jeg blev drillet en del med at jeg havde siddet på skødet af en gammel præstekone.

En aften, da jeg kom hjem fra gymnastiksalen – det må have været den 22. november 1963 - fortalte mor, at præsident Kennedy var blevet skudt i Dallas. Min umiddelbare reaktion var: Det er løgn! Sådan plejede jeg ikke at svare min mor, men vi var vist alle chokerede. I de følgende dage klippede jeg alt om mordet ud af aviserne (Vejle Amts Folkeblad og Jyske Tidende) og lavede en samlemappe. Det gjorde et voldsomt indtryk, det mord. Måske fordi alle havde store forhåbninger til den unge præsident. Jeg er jo vokset op under den kolde krig

mellem Øst og Vest, og det var, som det er blevet udtrykt, som at vokse op med en ladt revolver i nakken. Det var atomtruslen, der lå som en skygge over vores barndom og vel helt frem til 1989. Der var Cubakrisen, hvor fjernsynet afsluttede udsendelserne om krisens forløb med den amerikanske nationalmelodi, og der kom husstandsomdelte pjecer om, hvordan man skulle forholde sig i tilfælde af atomkrig. Det daglige liv blev ellers ikke særlig påvirket, men truslen om udslettelse lå der hele tiden. Brintbomber og våbenkapløb. Og så selvfølgelig en massiv amerikansk propaganda på alle planer og en mistænkeliggørelse – ja, latterliggørelse af kommunismen og al dens væsen. Børnebøger og en sand syndflod af blade og magasiner som *Anders And* og *Det Bedste* var udtryk for denne propaganda rettet mod børn og voksne, som herliggjorde den amerikanske kapitalistiske livsstil. Dertil kom så de utallige film og fjernsynsserier, som i øvrigt stadigvæk fylder langt det meste af sendefloden. Vi var chanceløse og bange for, hvad der kunne ske, hvis russerne kom, eller hvis atombomben faldt. Vi troede vel på, at præsident Kennedy kunne gøre en forskel, men om der var noget om det i virkeligheden, ved jeg ikke. Men tænk, at man i fuldt alvor var – og måske stadigvæk er – indstillet på at udlette alt liv på jorden adskillige gange blot for at forhindre 'de andre' i at komme til magten. Og tænk at vi bare nikker og samstemmer i denne imperialismens vanvittige logik.

Engang begyndte jeg at stjæle i Brugsen. Jeg tror, det begyndte med noget nytårsskyts – store bundter af kanonslag, der ville noget. Der var ikke så mange restriktioner dengang. Men det greb om sig, og vi stjal piber og tobak og cigaretter og sågar engang en frossen kylling, som vi stegte på et bål ude i skoven og åd, selv om den var både kold og rød indeni. Og vi blev opdaget, og brugsuddeler Larsen kaldte os ind på kontoret og sagde, at han godt vidste, det var os, og kun af hensyn til vores forældre havde han ikke gjort noget endnu, men det måtte høre op. Ellers kunne han ikke svare for følgerne. Og det gjorde det så. Vi var noget flove, og Larsen var også en venlig mand, der lod nåde gå for ret. Dem har jeg egentlig oplevet rigtig mange af i tidens løb – mennesker der viste overbærenhed og barmhjertighed. Kærlighed. Måske er nåden og kærligheden fra mennesker langt vigtigere end Guds nåde og Guds kærlighed, som forkyndes i kirken. Egentlig en sær omvej. Gud elsker dig, siger præsten til den angrende synder, men hvorfor ikke sige det ligeud: *Jeg elsker dig!* Det er måske for stærkt, men jeg må indrømme, jeg altid har haft mere glæde af menneskers kærlighed end af Guds. Og sådan kan man nok ikke stille det op, men vis mig lige ét konkret eksempel på Guds kærlighed. Der fik du den, far!

Vi oplevede Brugsens forvandling fra butik til supermarked. Fra dengang man kom ned med en spånkurv og Brugsbogen, gik hen til disken og sagde, hvad man skulle have eller viste sedlen, og så blev man ekspederet af en kommis i kittel, som man kendte og som kendte én, og det blev ført ind i bogen og varerne blev kunstfærdigt pakket ned i kurven – og så til det store neonoplyste lokale med indkøbsvogne og selvbetjening og gode muligheder for at stjæle. Til gengæld var der jo så Makke, der havde centralen med det blå skilt: 'Offentlig samtalestation' udenpå og slik og brødudsalg. Man kunne få fire store is for en krone. Jeg mindes, hvordan vi hulede de lækre franskbrød på vejen hjem med en finger, så der var et stort hul ind i den ene ende. Makke havde på et tidspunkt en stor Studebaker, der pudsigt nok var lillebil. Og der var Bagerjohannes, som ikke kunne høre, og som solgte gammelkage, og slagter Madsen overfor, hvor man fik en rød pølse, når man var nede for at betale regningen. Engang forsøgte Torvald og jeg at sælge nogle af fars hjemmeværnspatroner til slagteren. Vi havde stjålet dem oppe på tørreloftet, og først prøvede vi sammen med de andre knægte at få dem til at gå af ved at kaste dem ned på vejen. Men slagter Madsen ringede klogelig nok til far, og så blev vi hentet af Søren og Hans og kom i stuearrest i tre dage. Igen. Og der var skrædderen, der også passede sladreassen, der altid blev sprængt nytårsaften, og hos Folmer kunne man købe sko. En nytårsaften væltede de hans stakit, så han ringede til politiet, og så måtte politi Bruun af sted igen nytårsaften. Det måtte han også det år, hvor Jens Arne tissede ind ad brevsprækken hos Peter Henriksen, der var rentier og pukkelrygget, så derfor! Og overfor Folmers skobutik lå Johannes og Svend Blonds maskinsnedkeri, og lidt længere oppe ad vejen overfor Bakkegården lå Ejnar Blonds cykelværksted lige ved siden af Rasmus Jørgensens og lige før Storeskolen. Jeg tror, navnet Blond stammede fra huguenotterne, der på et tidspunkt fik et fristed i Fredericia. Der står en obelisk overfor gymnasiet til minde om det. Der var en del franske navne i Fredericia og omegn. Der var en dejlig kælkebakke lige ved Bakkegården, kan jeg huske, og ved siden af den lå Sivlingevej, som senere, da der kom vejskilte, så forkert blev omdøbt til Kraggyden. Når far var utilfreds med vores karakterer i skolen, sagde han altid, at vi kunne komme op til Svend Aage Bakkegård og passe grise, når vi nu ikke duede til andet. Lige nedenfor kælkebakken boede Holm og hans kone Karen, der var lidt originale og sjove at drille, så Holm kom efter os. Det var Holm, der påtog sig det værste arbejde med at tømme septiktanke og lignende. Engang, hvor han faktisk var temmelig indsmurt i lort efter at have rensset præstegårdens septiktank, gik han nynnende hjem hele vejen gennem byen. For den rene er alting rent, sagde han filosofisk. Der var to-tre vognmænd, bl.a. Hans Madsen og Christoffersen – der var smed Krogh, og så var der A.G. Vedstedsen, som aldrig hed andet end Skum, hvor vi blev klippet, og hvor man kunne købe Re-

gard og *World's Best* kondomer. Jeg skulle altid biboppes eller have Cæsarfrisure, og Skum rystede på hovedet hver gang. Han lagde et bræt over armlænene, så jeg kunne nå op til spejlet, indtil det gik op for ham, at jeg skulle konfirmeres dagen efter. Så fjernede han alligevel brættet og klippede mig med et fint fald om lørdagen, men så gik jeg hjem og spillede fodbold i haven, og der var ikke det mindste fald tilbage til konfirmationen. Og der var møllen, hvor jeg har været med til at køre korn til i hestevogn. Jeg var også med til at køre korn ind fra marken sammen med Jørgen Poulsen og Kobbegaards, hvilket var noget ganske særligt. At ligge oven på sådan et læs korn, der bliver kørt ind! Og der var mejeriudsalget på andelsmejeriet Fælleslykke, hvor flaskerne blev fyldt med sødmælk og kærnemælk og piskefløde, og der blev sat kapsler på, og 'så ska' do' vis' æ ha' mææære'. Mejeristens børn var lidt handikappede. Mest Ove, der som voksen sad udenfor mejeriet i sin lyseblå legebil og kiggede på trafikken og snakkede med folk, der kom forbi. Han var lam og døde vist som forholdsvis ung. Men han var en del af bybilledet så at sige, og det virkede helt naturligt, at han sad der, og underligt, da han ikke sad der mere. Og så cyklede man hjem med kurven fuld af mælk, og engang tabte jeg en flaske på vejen, så den gik i stykker og jeg gad ikke samle den op, men Ane Kobbegaard kom farende ud, å ka' do så få den flask' sammelt op, Eak! Og sådan var det. Alle kendte alle, og alle opdrog på en måde hinanden på godt og ondt. Som en stor klas-sedelt og hakkeordnet familie. Der var også et fælles frysehus nede ved missionshuset. Og når vi skulle bade, tog vi til stranden i Hvidbjerg, hvor der også lå et hotel De tre Vande, som mine søskende vist frekventerede ret ofte om sommeren, men jeg kom der aldrig, og var heller ikke særlig interesseret, selv om jeg var hemmeligt forelsket i hotelejerens smukke dat-

ter, Annemette, som jeg gik i klasse med. Senere brændte hotellet, der var af træ, hvilket ikke kom bag på de troende. Det blev vist aldrig bygget op igen.

Måske er det for romantisk og for præget af, at det er her, jeg er vokset op, men det havde nu en værdi, dette lille landsbysamfund. Der var noget helstøbt

over det, som gør, at man ser tilbage på det med glæde og vemod. Et skæbnefællesskab, som ikke findes længere i vores pluralistiske og atomiserede og vel egentlig fremmedgjorte samfund. Det var et godt sted at vokse op, og jeg tror, det var et godt sted at være menneske. Ikke at der ikke var intriger og klassesdeling og en vis undertrykkelse og givetvis også uretfærdighed og korruption, men det var aldrig voldsomt, synes jeg, og det blev på forskellig vis altid reguleret eller accepteret. Rigtig mange mennesker havde deres eget sted og var selvbe-roende, og når jeg ser tilbage, så står ikke mindst husmandskulturen som noget af det fineste og mest menneskelige, og det er synd og skam, at det ikke har kunnet bestå. Det kan godt være, en del husmænd fra dengang på det kraftigste vil benægte, at der skulle have været andet end slid og slæb fra morgen til aften, men på den anden side, så glemmer jeg aldrig Mikael Nielsens ansigt, da han til et kaffebord i præstegården fortalte om sin glæde ved at se det hele spire og vokse omkring sig om foråret. Har man overhovedet levet, hvis ikke man har gået dagen lang bag et hestespand og pløjet sin mark? Det var ikke særlig effektivt sammenlignet med vore dages industrialiserede og effektive landbrug, men måske er det ikke effektiviteten, der skaber den dybeste glæde i menneskelivet? Tværtimod hører vi nu, at effektiviteten er ved at udpine jorden og dyrene – og måske også mennesker.

Engang i 1975 ville jeg vise Kirsten præstegården i Gårslev, men da vi kom derhen, var den blevet kondemneret, og en ny var blevet bygget midt på gårdspladsen, hvor vi plejede at spille fodbold. En del af de store træer var samtidig blevet fældet. Det var en søndag formiddag, og vi ville gerne i kirke, men der var så mange mennesker, at vi ikke kunne være der. Der var kommet en meget populær og folkelig indremissionsk præst til sognet. Det var som at komme hjem til sit eget sted og opdage, at det ikke længere var til. Og sådan går det jo nu engang på denne livsvandring, som ofte nok minder om en streng og ubarmhjertig opøvelse i ensomhed.

Familieliv

På et tidspunkt blev mor og far vist betænkelige ved mine kriminelle tilbøjeligheder og tænkte måske på, om jeg fik opmærksomhed nok. Så et par somre kørte mor mig rundt i Danmark og viste mig landet og ekstra opmærksomhed – bare os to eller sammen med min bedste ven, Jens. Møns Klint, Skagen, Moseby præstegård på Falster, hvor min tiptipoldefar Christian Henrik Biering havde været præst, København osv. Om det hjalp, ved jeg ikke, men det var meget hyggeligt at have mor sådan for sig selv et par uger. Men måske var det kriminelle en medfødt skavank. Jeg stjal som helt lille, kan jeg huske. Sørensen penge fra hans pung, og jeg fik klø – ikke for at stjæle, men for at lyve om det. Engang stjal jeg uden at ville det. Jeg blev sendt ned i Brugsen efter ti blå North State til far, men da jeg kom hjem igen, havde jeg tabt pakken. Den var i hvert fald væk, så jeg blev sendt ned igen og kom tilbage med fars cigaretter. Senere fandt jeg så den tabte pakke, der var røget ned gennem et hul i lommen og lå nede ved træningsbuksernes elastik. Jeg kunne have afleveret dem, men det var for svært at forklare, og det siger vel noget om mit forhold til far, der var noget skræmt fra min side. Jeg turde ikke. Engang sad jeg og så på ham ved aftensbordet, men da han opdagede det, spærrede han bare øjnene op og så med store øjne på mig, så jeg skyndte mig at slå øjnene ned. Til gengæld var det ret flot at kunne præsentere cigaretterne for Torvald og vennerne (som regel dem, de andre ikke måtte lege med) ude i hundehuset, hvor vi røg i smug. En gang imellem stjal vi også cigarer og cerutter, men det blev opdaget. Jeg kom til at afsløre Torvald, da far en aften syntes, det var svundet så underligt i cerutterne, og til gengæld afslørede han så historien med cigaretterne. Vi fik valget mellem hundepisk nu eller tre dages stuearrest. Vi valgte stuearresten. Jeg kan endnu huske mors ansigt med hundepisken i hånden: Hundepisk eller stuearrest!?

Mine forældre var der gennem hele min barndom lige til jeg flyttede hjemmefra som 18-årig. De problemer, som i dag som regel ender med skilsmisse, blev dengang ofte løst – eller måske blot dulmet – med længere rekreationsophold. Det var ikke fordi vi ellers var meget sammen med dem. De var tit ude om aftenen, mindes jeg, til møder eller de evindelige gilder, men så havde vi jo hinanden, vi søskende, og jeg havde ingen problemer med at være alene.

Somme tider lavede vi æggesnaps, der skulle røres i en uendelighed med en teske i en kop. En gang imellem læste mor højt om aftenen. Niels Holgersen, Min ven, Flicka, Junglebogen og andre, jeg ikke kan huske. Til jul læste far Troldepus højt. Julen står i det hele taget for mig i et ganske særligt skær – især op mod jul med de mange hyggelige traditioner. Julebøgerne *Mod Jul* og *Ved Julelampens Skær* med gode historier med tegninger af Palle Wennerwald og *Fodbold Jul* og *Spejderjul* og *Blæksprutten* og *Svikmøllen* og alt det særlige, der var ved juletid. Jeg kan endnu genkalde mig stemningen, der langsomt faldede, efterhånden som man blev ældre. En af mine bevægende yndlingsange var og er Vilhelm Gregersens *Der er noget i luften*, om julen derhjemme hos moder engang. De store lavede *Fonsprutten* - en Blækspruttenefterligning om familiens gøren og laden i årets løb med Søren som primus motor. Og en jul havde de i al hemmelighed lavet et lille teater til mig, hvor man kunne vise forestillinger med små udklippede skuespillere og fars mange billeder fra sin rejse i 30'erne med farbror til Tenerife. Den var genial med lys og alting. Det var før fjernsynets tid. Mor lavede pakkekalender til os i adventstiden – pakkerne kom vist fra moster Lis. Vi havde altid et stort juletræ, hvor far tændte lysene, mens vi sad og fik historie. I hvert fald nogle gange. Det er jo sådan med gode minder, at hvis de bare er sket én gang, kommer de med tiden til at fylde mere og mere. Men først var der frokost juleaftensdag med Vredenkål og juleøl og tvungen middagsøvn bagefter. Og så gudstjenesten med de dejlige salmer og den svage duft af gåsesteg fra de mange husmødre i den stopfyldte kirke. Dejlige traditioner. Og risengrød med mandel i og gåsesteg og fint tøj, og hundene skulle også vide, det var jul. Og så gik vi omkring juletræet, og far sang for på salmerne. Jeg mindes svagt, at han også engang spillede violin til. Og så var der gaver, hvor mostrene ydede en stor og god indsats. Når de ikke selv var der, sendte de de dejligste pakker i brunt papir med gaver. Selv skulle vi til gengæld også lave gaver til dem, og det blev ofte til juleservietter med udklippede og påklistede billeder i hjørnet. Eller de lidt mere avancerede bøjler med plasticsnor omkring i fletværk. Det var ikke morsomt arbejde. Og så skulle vi altid huske at skrive tak til mostrene og mormor: *'Kære mormor. Tak for gaven. Jeg håber du har det godt. Det har jeg. Kærlig hilsen Erik.'* Inden jul holdt vi julegavemøde, hvor det blev besluttet, hvem der skulle give hvem hvad ifølge de indkomne ønskesedler, og det blev skrevet ned i mors julegavebog. Vi havde også en juledukke af træ, der hed Nissepeter, og som skulle have julegrød oppe på tørreloftet. En af traditionerne med julepyntningen var, at der skulle hænge engle ned fra loftet, for det passede så godt med salmen: *Velkommen igen Guds engle små*, og der skulle være grangrene bagved billederne, og kravlenisser overalt. Jeg husker særligt én julekalender med glæde. Det var en firlænget stråtekt bondegård af karton, som vi selv limede sammen. Den er ligesom blevet et sindbillede på den ubeskriveligt dejlige

julestemning i præstegården. Og vi bagte oldemors pebernødder og rullede dejen ud i lange pølser, der blev sorte af beskidte barnehænder, og vi åd dejen rå og spillede Muss hele julen. Og brune kager og klejner. Og julefrokost juledag og juletræerne i missionshuset og forsamlingshuset og besøg af mange venner og bekendte. Nytårsaften spillede vi *Gnav* med præmier og *Halvtolv* i familiens skød, men vi var også ude og skyde kanonslag og skrubbtudser og raketter af og lave ballade hos naboerne – især hos lærer Poulsens. Et år som lille havde jeg lommen fuld af knaldperler og hundepropper, og da jeg lænede mig ind over Torvalds seng, eksploderede min lomme med et brag, og jeg fik et stort brandsår på låret. Men julen var en dejlig tid, og det var altid vemodigt, når den var forbi til Helligtrekonger, hvor vi tændte juletræet for sidste gang og mor læste højt af Selma Lagerlöfs Kristuslegender. Hun blev altid selv bevæget, når hun læste dem. Bagefter blev juletræet afpyntet, og den gamle julepynt blev lagt i kasser og gemt til næste år. Og så var det kold hverdag igen med røgfylt rutebil til skole i mørke og kolde vintermorgener. Somme tider satte mor juletræet ud i køkkenhaven og plantede ærteblomster omkring det. Det var smukt.

Og så var vi jo altid sammen til aftensmaden. Der var ikke så meget snak under måltidet. Somme tider var der dog forhør, når der var sket et eller andet, og vi blev spurgt på skift, om det var os, der havde gjort det. Som regel var det Torvald, der var den absolut frækkeste af

os. Engang kan jeg huske, jeg sagde ja, selv om det ikke var mig, men alle de andre havde benægtet, så jeg turde ikke andet. Det var noget kagechokolade, der var blevet spist oppe på legeloftet, og forbryderen havde efterladt indpakningen deroppe. Som straf fik jeg indpakningspapiret hængt op over min seng. Jeg glemmer aldrig den blå indpakning med de store guldtal: 8008. Det var selvfølgelig uretfærdigt, men til gengæld var freden genoprettet. Den stedfortrædende lidelse. Og det er slet ikke så ilde at ofre sig for fredens skyld. Så er man da noget. Gud ved, om Jesus blev korsfæstet for husfredens skyld? Vi fik almindelig mad, som regel to retter. Jeg var noget kræsen og kunne af en eller anden grund ikke lide syltetøj og

rosiner og svesker og æblegrød og den slags. Engang, vi fik Risvandgrød med æblekompot på, skulle jeg selvfølgelig spise op, men så kastede jeg op i tallerkenen og fik lov til at lade være. Men ellers var det øllebrød, og fisk og grød – æggegrød som jeg elskede – og suppe og kødmat af forskellig slags. God og sund og afvekslende mad. Bortset fra kærnemælkssuppen – den var ikke morsom.

I mange år havde vi piger. Sunde jyske piger, der tjente hos os i huset. Jeg kan huske Dorte, der engang stak en rotte ihjel med brødkniven, da hun var ved at skære brød ude i spisestuen, og rotten kom løbende hen over bordet. Hun blev senere gift med Tage og flyttede til Stakroge som gårdmandskone. Eller piger, der skulle hjælpes lidt på vej. I det hele taget kom der mange i præstegården, der skulle hjælpes lidt på vej. Det var dejligt med pigerne, og det betød endnu mere liv. Jeg kan endnu huske den specielle lugt gennem nøglehullet til det lille WC for enden af den lange gang, når jeg lurede på dem, mens de sad der. De lange gange i præstegården var perfekte til blindebuk, og vi legede i det hele taget meget både inde og ude. Spark til min dåse, Antonius, Prikput, 1-2-3 kroner, røvere og soldater, og vi kaldte os selv med andre navne og byggede huler rundt omkring i træerne og nede i jorden. Og vi kældede og stod på ski ude i Dybdal. Det med ski fik jeg aldrig rigtig lært. Jeg kan huske, at jeg engang strøg ned af en bakke lige mod en sten, og da jeg ikke kunne dreje, prøvede jeg at sætte mig ned, men jeg ramte stenen med enden, så det blødte. Somme tider frøs jeg derude, når vanterne var blevet fulde af sne, og jeg græd hele den lange vej hjem over markerne, og hænderne skulle i koldt vand for at tø op. Og vi byggede snehuler ude i driverne i markskellet, og de store stod på skøjter på de små søer på markerne og på Rands Fjord, når den frøs til. Selv fik jeg det aldrig lært. Og så var der spillene – først og fremmest *Matador*, som vi gik meget op i, og som jeg næsten altid tabte. Og så spillede vi altid fodbold og sled græsplænen op og kæmpede med at lave fodboldmål med net i. Der stod en mægtig hængebirk lige midt på græsplænen, og den var jo noget i vejen, når vi spillede fodbold. Så engang forsøgte Torvald at slå den ihjel ved at hælde saltsyre ned i hullerne på stammen, hvor de afhuggede grene havde siddet, men det lykkedes ikke. Den faldt først i forbindelse med december orkanen i 1999 sammen med en stor del af havens øvrige træer. Som lille fik jeg som regel lov til at være fodbolddommer. Putte, du kan være dommer. Først mange år senere gik det op for mig, hvad grunden var. Det mindede lidt om den lille grå terrier, der altid dukkede op, når tæverne var i løbetid, men den kunne jo aldrig rigtig nå op til en collie, så vi kaldte den for den lille dommer. Ellers spillede vi Øllebrød. Alle mod alle til ét mål. Og tre hjørne giver straffe. På et tidspunkt var jeg vist ret god. Søren var forarget over, at jeg ikke dyrkede mit talent mere, end jeg gjorde. Jeg havde en glansperiode som målmand, der kun blev stækket

noget af min ringe højde. Jeg kan også huske de stjernestunder, hvor vi trak spisebordet i spisestuen ud og satte en stol ned i hullet, tog motorbriller og hjelm på, og så var man pilot og fløj i timevis og talte i radio med jorden. Jeg byggede også engang en flyvemaskine af brædder. Eller vi byggede et skib ude på græsplænen af kasser og planker, og så var man skipper på sin skude – hele dagen, og man gik nødtvungent i seng og glædede sig til næste morgen, hvor man skulle ud og sejle videre. Og der var altid mange legekammerater, synes jeg, og ikke sjældent nogen, de andre ikke måtte lege med: Poul og Hans, eller Gerrit og Ingvar, som vist var indvandrere fra Holland, og som derfor blev holdt udenfor, hvilket i den grad forargede mig som lille. Eller Kurt, hvis storebror Bent engang på en konfirmandlejr i Sydslesvig, hvor jeg var med, mens vi stod og tissede sammen, udtalte de filosofiske ord: Menneskenes børn er nu underlige! Det er det eneste, jeg husker om Storebent overhovedet, og jeg har ingen anelse om, hvorfor den filosofiske stund har sat sig fast i min bevidsthed. Det var på den konfirmandlejr, vi havde hunden Joke med, som brød ind i en hønsegård og åd en høne, og i min aftenbøn bad jeg som sædvanlig for alle i familien og tilføjede så for egen regning: '... og Joke, det feje svin.' Engang fik jeg smæk af mor – lussinger – fordi jeg ikke var kommet hjem til tiden, men havde siddet nede hos Kurt og Storebent og deres familie og set film i fjernsynet til klokken 9, tror jeg. Og hun hidsede sig gevaldigt op, fordi hun havde været bange, vel, men sikkert også fordi det lige var dernede i den lidt forkerte ende af byen, jeg havde været. Hvem ved? Men det var noget af en nedtur at komme hjem fra den hyggelige lavloftede stue i det lille stråttækte hjem med den varme atmosfære til den kolde store præstegård og få skældud og smæk af en vred mor i lyserødt, skinnende undertøj.

Der er vist noget om, at præstebørn ofte skal vise verden, at de ikke er så fromme, som folk tror, så de laver mere ballade end andre. Det gjorde vi også. I hvert fald Torvald og jeg. Jeg kan huske, hvordan vi engang stod ude ved landevejen og smed jordklumper efter bilerne sammen med nogle af rødderne, og pludselig ramte jeg en lastbil lige på sideruden, så den slingrede og standsede med et ryk. Vi løb for livet, men jeg var jo kuns en lille purk på 7-8 år, så jeg blev hurtigt fanget af en rystet og meget vred chauffør, mens de andre enten stak af eller udleverede mig som gerningsmand, og jeg indkasserede en knaldende lussing, som nok må siges at være velfortjent. Men sikke et kast! Jeg tror, det var en ølvogn.

I sommerferien i 1965 rejste jeg for en gangs skyld på ferie i udlandet med far og mor. Jeg tror, det var den eneste gang. Vi havde fået en lille campingvogn, som vi spændte bagefter vores lille hvide Neckar Europa. Vi havde altid de mest sære, men ret billige biler: Hansa, Trabant, Lloyd. Vores første bil var en Ford Anglia med nummerpladen Y 4821, men vi fik også en ganske almindelig grøn folkevogn, hvor der var et lille rum omme bag bagsædet, og

her kunne man ligge med sin dyne og se op i himlen, mens man kørte hjem fra familiebesøg. Det var dejlig trygt. Men den sommer kørte vi sydpå gennem Tyskland og Schweiz til den italienske riviera, hvor vi boede på en campingplads ved Albenga lige ned til Middelhavet, ikke så langt fra San Remo. Vi besøgte Søren, der var på en planteskole i Olten i Schweiz, og både han og Hans, der ellers gik på stop rundt i Europa, var med en del af ferien ved Middelhavet. Det var en fin tur, selv om far var ved at få os alle sammen slået ihjel, da han kørte indenom en stor lastbil med anhænger i et hårnålesving på Sct. Gotthardt – med campingvogn! Lastbilchaufføren, der måtte standse hele vogntoget med et ryk, da han Gud ske lov fik øje på os, blev så rasende, så han smed en jordklump ned på taget af bilen, da vi kørte nede på næste afsats. Men det var dejligt at bade i Middelhavet, og jeg blev brun som en neger. Jeg mindes, at jeg røg italienske cigaretter i smug på toilettet. Næste år rejste far og mor alene af sted til Spanien i tre uger, og det gav anledning til en del fest og ballade i præstegården og en del pjækkeri fra min side. Jeg tror ikke, vi havde campingvognen så længe.

På et tidspunkt begyndte far og især Hans, der gik i gymnasiet, at diskutere politik og religion og meget andet, og efterhånden kom flere med i samtalen, som prægede en stor del af min ungdom hjemme i præstegården. Mine søskende blev efterhånden ganske habile debattører. Jeg prøvede så godt jeg kunne at suge til mig af snakken, men selv deltog jeg aldrig i diskussionen. Turde ikke. Efterhånden flyttede mine store søskende hjemmefra, og til sidst var der bare mig og far og mor, indtil de besluttede sig for at flytte til Bork og udleve deres – i hvert fald fars - gamle drøm lige siden Lønborgtiden om at bo i Vestjylland. Måske var de også blevet lidt trætte af Gårslev. Og måske var der også kredse i Gårslev, der var blevet trætte af far? Og så var hans forventninger til os børn jo nok også blevet slemt skuffede med tiden. Det kan godt være, de længtes efter at begynde forfra et sted, men på det tidspunkt var de begge 60 år gamle.

Det var på den tid, jeg begyndte at ryge i smug og med dårlig samvittighed og fik bumser i ansigtet og store vorter på hænderne og pjækkede fra skole. Jeg kunne godt lide alt med elektronik, så jeg skilte adskillige radioer ad, uden dog at kunne samle dem rigtigt igen, men de var så smukke indvendig med lysende radiorør og masser af komponenter. Og jeg byggede store højttalere, som aldrig virkede ordentligt. Jeg kunne også godt lide at lytte til klassisk musik. Mor havde engang købt Det Bedstes tilbud om 12 LP-plader med de kendteste klassiske værker, og dem hørte jeg igennem mange gange. Ikke at jeg havde nogen forudsætninger for at forstå den klassiske musik, men jeg kunne lide den – kunne lide genkendelsen. Og så elskede jeg at dirigere de store værker. Og så kunne jeg lide The Beatles og havde en plakat med dem hængende på mit værelse, og jeg førte regnskab med alle deres numre i et skrive-

hefte. Engang hørte jeg *Sgt. Peppers Lonely Heart's Club Band* for fuld udblæsning helt alene og var på nippet til at gå i ekstase. Og jeg hørte Radio Luxemburg på 208 m mellembølger med alle de nyeste numre til langt ud på natten. Men ellers var der ikke meget musik i familien. Vi havde et gammelt harmonium, som jeg trampede noget i, men det blev aldrig til noget for alvor. Ingen af os søskende behersker et instrument. Der var jo ikke musikskoler dengang som i dag. Og det er egentlig en skam. Jeg savner somme tider at kunne spille et instrument, men det blev ved fagterne – som så meget andet. Jeg havde nok heller ikke haft karakter til at gennemføre det alligevel.

Engang, jeg stod nede i kælderen og var ved at skille endnu en radio ad, råbte mor og far på mig, om jeg ville komme og hjælpe dem med den store ballon med hybenvin, som mor lavede hvert år. De råbte flere gange, men jeg lod vente på mig, og så hørte jeg et brag, da de tabte den på gulvet, så den gik i stykker, og 25 liter dejlig hybenvin flød ud overalt. Det var ret symptomatisk. Jeg har nok været træls at have boende. En lille luskebuks med flakkende øjne og dårlig samvittighed, der aldrig rigtig sagde noget – eller for den sags skyld gjorde noget. Slet ikke for andre. En anden gang kan jeg huske, at der var præstekonvent i Sdr. Bork, og far havde fortalt, at han skulle indlede. Jeg var med til middagen, men da de så skulle til sagen, trak jeg mig tilbage og sad oppe på mit værelse og kukkelurede. Hvor ville det have glædet ham, hvis jeg var blevet og havde hørt hans oplæg, men som sædvanlig trak jeg mig tilbage. Ville ikke være med. Tænk, om man var vokset op som et storsindet, frit og frejdigt menneske med glæde ved og hjerte for andre mennesker, lyst til at lytte og lære og udvikle sig endnu mere i retning af menneskelighed og kærlighed, engageret i livet, alvorlig, munter, vågen og opmærksom - egentlig en ganske rammende fortegnelse over alt det, jeg *ikke* var – og som jeg end ikke drømte om at blive! Kunne det have forment sig anderledes, mit liv – kunne jeg være blevet en anden – et mere menneskeligt menneske? Eller skulle jeg være, som jeg blev? Skulle jeg ligesom lære livet at kende nedefra eller udefra? Jeg ved det ikke. Faktum er, at sådan blev det – sådan blev jeg. Og jeg siger det bare, som det er!

Slægten

Min farfar og farmor har jeg aldrig kendt. De døde længe før min tid. Far fortalte engang, at farfar var en noget ilter og principfast mand. Han var grænsegendarm, og da han ankom til det nye sted, lagde han sig straks ud med de bønder, der plejede at køre gratis over grænsen. Jeg ved ikke, om de havde ufortoldede varer med, eller hvad. Men i hvert fald satte farfar sig i respekt, da en af dem kom kørende med sin hestevogn og vinkede den emsige nye tolder af, da han befalede Holdt! og bare kørte videre – sikkert smågrinende. Men han standsede alligevel, da farfar så skød efter ham med sin karabin. Ret skal være ret! Farmor var efter sigende det mest elskelige menneske, men hun endte alligevel sine dage dybt deprimeret på Augustenborg. Kort før hun døde, havde hun grædende fortalt far, at hun jo bare altid havde gjort, hvad de sagde, men aldrig havde givet sig selv lov til noget. Det gjorde stærkt indtryk på mig, for sådan følte jeg det også selv, og måske ville jeg så blive sindsygt ligesom farmor. Det fortælles, at far som spæd var meget syg, og de frygtede for hans liv. Hans ældste storesøster døde få måneder efter fødslen, og nu frygtede de forståeligt nok en gentagelse. Men så kom præstekonen, fru Rosenstand på besøg, og hun fortalte min farmor, at hun kunne tage det ganske roligt, for hun havde i en drøm set hende gå

op ad kirkegulvet med den lille dreng på armen – og sådan gik det jo også – heldigvis! Pastor Rosenstand var navnkundig bl.a. for sin kamp mod druk og kortspil. Far fortalte, hvordan bønderne somme tider spillede sig fra hus og hjem i Mousel. De kunne komme om natten og hente kreaturerne, så der var god grund til den pastorale indsats, sådan som det var tilfældet mange steder i landet på den tid. Der gjorde Indre Mission virkelig en fornem

indsats. Efter den historie blev vi unger meget interesserede i Mousel, og far lærte os det. Jeg har senere ved mange lejligheder spillet det med stor fornøjelse bl.a. sammen med Bent og Esben og Erik Hansen i Føns til den lyse morgen – dog uden de store indsatser. Men vi fik et klart indtryk af, hvor hurtigt, man kunne tabe penge. Jeg glemmer aldrig den morgen efter en god nats Mousel, hvor Erik Hansen serverede ægte kaviar og vodka i Skovløberhuset på Fønsskov, og vi vaklede hjem i lyset af den opgående sol. Nu er både Erik og hans kone Annelise og Bent døde, og Skovløberhuset er brændt ned til grunden.

Somme tider havde vi besøg af farbror Bertel og tante Ellen fra Rødovre, hvor farbror var skoleinspektør, eller af deres børn. Eller af faster og onkel Palle, der var tolder i Helsingør og egentlig hed Marinus og deres voksne børn. Far var noget yngre end sine søskende, så der var mange års forskel på os og vores fætre og kusiner. Fasters og onkel Palles yngste datter hed Ingrid og var gift med Olaf, der pludselig døde ung af mavesår. Jeg kan huske, han fotograferede mig som lille, hvor jeg engang var gået ud til hortensiabuskene for at græde min harme ud.

Min morfar døde, da jeg var fem år, så jeg har kun en svag erindring om ham. Til gengæld så vi meget til mormor og mostrene, som var ugifte og enlige, og som kom og boede hos os til næsten alle højtiderne. Sådan mindes jeg det i hvert fald. Det var rart for os børn, men det må også have været hårdt, for mor fik tit migræne og ondt i ryggen, når de skulle komme. De spillede Bridge og røg cerutter og drak Gin og Vermouth og rødvin og kom med manerer og kultur og ikke mindst gaver fra den store verden udenfor Gårslev. Ret dig op, sagde moster Grethe, der var gymnastiklærerinde. Hun boede i Flensborg og var lærer på Duborgskolen, og hun havde altid Bommerlunder snaps med og meget andet godt. Hun var et meget retsindigt og dansksindet menneske. Når hun var der, måtte man ikke tale tysk, og hun vrissede, når mormor alligevel vovede sig frem med et af sine mange tyske ordsprog: Ach, Herr Gott, bewahr mein Haus für Theologen und Weggelaus. Mormor fik reverenter talt skældud af sine døtre, når de spillede Bridge. Det kneb hende lidt at holde sammen på det hele efter en lille hjerneblødning, men der hjalp ingen kære mor – eller datter: Mos, du skal da bekende!! Åh, pardon! kom det spagfærdigt. Moster Elle var forstanderinde på sygehuset i Åbenrå og en skrap, men kærlig dame. Hun havde en karakteristisk, meget myndig forstanderindegang, som kunne høres på lang afstand. Også hun blev meget deprimeret på sine gamle dage og kom på Augustenborg. Da hun blev pensioneret, besluttede hun sig for at tage hjem til Sønderborg og passe sin gamle mor, men det gik slet ikke, for den gamle provstinde ville ikke bestemmes over, så de levede vist som hund og kat i den store villa på Kongevejen. Jeg boe-

de hos dem i de tre måneder, jeg arbejdede på Danfoss i Nordborg efter studentereksamen, hvor jeg sad og samlede oliepumper på akkord. 601 oliepumper om dagen skulle vi gerne nå op på. Til gengæld forærede morbror Peder mig et kørekort, mens jeg boede i Sønderborg, som jeg klarede på 7 timer. Det kostede 450 kr. Jeg tror, det var en belønning for at mildne luften lidt for de to gamle damer. Når det gik så nemt med kørekortet, skyldtes det bl.a. at jeg forinden havde kørt vejene omkring præstegården tynde i den gamle Lloyd.

Da jeg begyndte at læse teologi, forærede mors søskende mig en fin gammel Bibel fra 1648 med forord af Luther og mange stik. Den var noget ramponeret, og de havde vist først prøvet at få den solgt i Hamborg, men kunne ikke få en ordentlig pris for den. Så fik jeg den. Til gengæld gjorde jeg mig kraftigt upopulær i familien Biering, da de også ville forære mig morfars samlede prædikener, men jeg sagde pænt nej tak. Forholdet blev aldrig det samme siden. Min begrundelse var, at jeg jo skulle skrive mine egne prædikener og derfor var bange for at komme til at plagiere morfar. Det lød noget søgt, og var det måske også. Sandheden var nok, at jeg ikke gad læse alle hans indremissionske prædikener.

Men morfar var jo forgudet i familien, så det var nærmest en form for gudsbespottelse at takke nej til noget fra hans hånd. Som at takke nej til nåden i Kristus. Morfar var præst bl.a. i Thyregod, Esbjerg og Sdr. Stenderup og senere, i 1920 efter genforeningen kom han så til Dybbøl og Sønderborg som præst og senere provst. Hans baggrund og hele virke var præget af Indre Mission, og han gjorde en stor indsats for KFUM, bl.a. sammen med den navnkundige Olfert Ricard. Mor fortalte, hvordan de to engang havde stået på Skamlingsbanken til et stort vækkelsesmøde og sunget for på 'Almagts Gud velsignet vær', så der ikke var et øje tørt. Dette præstehjem, som de havde med fem børn og en klart formuleret, urokkelig tro, står for mig som indbegrebet af god gammel solid indremissionsk kristentro. Mormor var præstekone – ja, hun var egentlig matematisk og historisk interesseret direktørdatter i Horsens og ville have studeret, men så kom min morfar i vejen, som hun sagde,

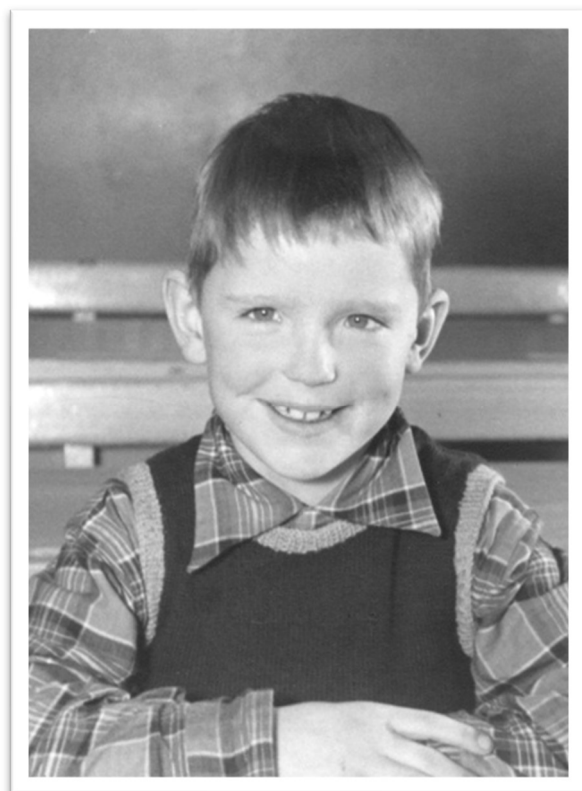
og hun begyndte at bage rugbrød i Thyregod præstegård. Det var troen og den kristelige moral, de levede på, forkyndte og opdrog deres børn i. Den prægede deres dagligdag og dagligsprog, hvor Guds navn ofte blev nævnt – jeg har nogle vidunderlige breve fra dem fra krigens tid – det var ikke kortfattede e-mails, men en lind strøm af velsignelser og forbøn. Dejlige breve! De bad som den selvfølgeligste ting i verden alle de faste daglige bønner og søgte i det hele at leve i overensstemmelse med deres tro og Guds vilje. Der var for os børnebørn en egen fred og tryghed ved at komme i hjemmet i Sønderborg med den manende indskrift over døren: Soli Deo Gloria – fordi det hele var så givet, som møbleringen i hjemmet, der altid var den samme.

Vi var tit i Sønderborg i min barndom. Kørte derned i bilen med mor og boede i den store villa på Kongevej imellem frk. Roedmüller på den ene side og doktor Mjangs på den anden – ikke så langt fra badeanstalten, hvor vi tilbragte mange dage. Bademesteren hed Schubert og gik i hvid jakke og hvid kasket, og vi havde partoutkort. I Sønderborg stod tiden stille, og det var godt at være der. Der blev intet forandret i huset eller haven, og der var morgenandagt hver morgen kl. halv ni i radioen. Hver morgen. Og kirkegang i Christianskirken hver søndag. Og mormor var vinterbader og badede hver morgen fra badeanstalten, og alt var sikkert og trygt og ordentligt. Og om efteråret samlede vi æbler og kørte dem på mosteriet og fik æblemost med hjem. Når vi ankom om aftenen, var det første, vi kunne se, den store skorsten med et rødt garnnøgle og to blå strikkepinde i neon. Sønderborg Garn. Og der var danskhed og Dybbøl og Kegnæs og Lysabild og Ulkebøl og Høruphav og mange sære navne. Og Benniksgård, som havde været familien Jepsens slægtsgård engang. Mormors familie. Og vi gik til bageren i Sundquistgade og hentede morgenbrød og ymer og mælk. Jeg lærte at svømme i Sønderborg. Og vi var til ringridning. En aften havde Torvald og jeg fået fem kroner med hver, og vi delte os op og skulle se, hvem der fik mest ud af pengene. Jeg brugte hurtigt alle mine, og fik vist et par små ting i en tombola med gevinst hver gang. Torvald havde til gengæld vundet tyve kroner i en roulette, hvor han stod sammen med de voksne og røg cigaretter. Der var kun to et halvt år imellem os, men i virkeligheden var der snarere ti. Torvald kunne og turde alt, og jeg så enormt op til ham, men han var også en evig påmindelse om min egen følelse af utilstrækkelighed. Der var lysår imellem os. Én gang vandt jeg over ham i skak – én gang ud af en million. Og så var der dengang jeg vandt over ham i løb. Vi løb græsplænen rundt en masse gange, og tænk, så vandt jeg over ham. Jeg kan huske, jeg stormede ind i huset og råbte, at jeg havde vundet over Torvald. Så skulle jeg prøve at løbe fra Hans lige bagefter, og det blev alligevel for meget. Træerne vokser som bekendt ikke ind i himlen. Men jeg var god til at løbe og springe og tumle rundt. I forbindelse med olympiaden

i Tokyo i 1964 besluttede jeg mig for at ville deltage i Mexico 1968 som langdistanceløber, så jeg begyndte min daglige træning med at løbe 5-6 km rundt i omegnen af Gårslev. Jeg tror, projektet holdt i en uges tid.

Skolen

Og så var der skolen. Skolen, der for mig lagde et tykt slør af skullen og eksamensfeber over noget af det allersmukkeste i livet. Den umiddelbare oplevelse af livet - den barnlige livsappetit - blev forplumret af dette sære krav om forståelse: Forstår du nu det her – som det *skal* forstås? Og facitlisterne kom frem i smug, og husk nu den rigtige fortolkning, og vi terpede og vi frygtede, og vi lærte at sige de rigtige ting - lærte at adlyde, lærte at spille spillet. Men at se og undres og lytte og tænke selv - føle selv - fornemme selv - blive betaget - elske... nej! Jeg pjækkede fra skolen, så snart det var muligt. I stedet for at gå i skole søgte jeg ned på baggården i Fredericia - dér hvor livet og længslen var. Jeg kunne stå i timer og se de internationale tog komme og køre igen, og bare drømme og mærke udlængslen. Af sted! Ud! Væk!

Køln, Milano, Rom, Budapest... Gud ved, hvor længe den skolementalitet fortsætter efter skolen? - Altid? Der er mennesker, der bliver febrilske, når nogen spørger om deres mening. Der er dem, der frygter mere end døden at stå frem i en forsamling og sige noget. De har hele tiden på fornemmelsen, at de skal stå til regnskab for et eller andet. Det er, som om der er noget, der gør dem bange - noget, de skal kunne, og derfor bryder de sig egentlig ikke om at være sammen med andre mennesker. Samtalen er blevet en eksamen, før den er begyndt. Det er så anstrengende, for de kan ikke huske det, de skulle - de har glemt at læse lektier... de kan ikke deres ting! Kan

ikke huske deres rolle... 'Og så kan du sætte dig ned!', afslutter fru Brüel min forlegne tavshed og skæbne med et koldt, forarget blik og et skæbnesvangert notat i sin slidte grå bog. Time

efter time. År efter år... Helvede, Helvede, Helvede! *Teacher, leave them kids alone!* Og det er rart, når det endelig er overstået - eksamen, samtalen, samværet... livet!

Jeg tror såmænd ellers nok, jeg glædede mig til at komme i skole nede i Lilleskolen hos frøken Stage. Første skoledag fulgtes jeg med Lars og hans mor. Noget af det første, vi skulle lære, var salmevers. I Østen stiger solen op. Da Raimund som den første skulle fremsige verset, troede han, han skulle synge det og begyndte nok så smukt, men nej, nej, du skal bare sige det. Hvilket mareridt! Nu er han graver i Jelling. Jeg var god til at læse, men regning var ikke min stærke side. Jeg kom snart bagud, og allerede mellem 1. og 2. klasse fik jeg at vide, at hvis jeg ikke snart fik lavet mine regnestykker, skulle jeg gå om. Lige siden - til jeg blev 30 år, og måske meget længere - hang den forestående eksamen over mig som en trussel. Jeg lærte det aldrig. Og jeg kunne aldrig mine ting.

Engang i 1. eller 2. klasse kom jeg for sent i skole. De var allerede i gang med at synge 'Ingen er så tryk i fare', så jeg turde ikke gå ind. Så gik jeg hjem og fortalte far, at der slet ikke var nogen nede i skolen. Samme dags eftermiddag stødte far og jeg på Preben nede ved Brugsen, og far spurgte, hvorfor de ikke havde været i skole i dag, men det havde de da, og hvad er det så for noget, Iak!? Det ve' je' ik'... Du er en lusk!, sagde far – en jawertut!, sagde mor. Og det var jeg jo nok. En lille flygtning, der luskede og løj og stjal sig igennem livet i et evigt håb om ikke at blive opdaget og afsløret.

I 2. klasse skulle jeg bede om at få fri en uge, fordi jeg skulle med far til København. Far og mig alene til København. Det var stort, og jeg husker meget fra den tur. Den dybsindige mandesnak med chaufføren Winter i rutebilen på vej til stationen i Børkop om, at det egentlig var underligt, at kvinder så sjældent var skaldede. Winter væltede engang med rutebilen ved Andkær en glat vinterdag. Far skulle over og søge indkøbstilladelse til en bil. Jeg ved ikke, om det var derfor, jeg skulle med. I hvert fald var jeg med inde på det enorme kontor med de høje døre, hvor der sad en venlig dame og gav far indkøbstilladelse. Vi besøgte Farbror og tante Ellen i Rødovre. Det var her, jeg fik en leverpostejmad med rødkål, men jeg kunne ikke lide rødkål og turde heller ikke sige det, så i et øjeblik, hvor jeg var alene i stuen, kylede jeg madden ind under skænken. Uheldigvis fandt de den næste dag, og jeg blev spurgt, om det var mig, men jeg nægtede pure, indtil far fik sandheden ud af mig, da vi var alene om aftenen. Det må have været pinligt for ham med sådan en lille løgnhals. Vi besøgte faster og onkel Palle i Helsingør. Vi var i Rundetårn og på 'beverding' og i biografen og se Qivitoq, hvor en lille dreng bliver ædt af hunde. Og i toget spurgte far mig, hvad der var det hurtigste i verden, og det var tanken, sagde han selv, da jeg gav fortabt. Og jeg sendte postkort med Rundetårn hjem til klassen, som blev hængt op på opslagstavlen.

Og vi var på skoleudflugt med tog til Aarhus, hvor vi besøgte Jyllandsposten og Den gamle By, og med skib til Munkebjerg. Jeg kan huske, jeg havde gaver med hjem til alle i familien fra Aarhus. Bl.a. en række postkort fra Den gamle By til Torvald, men han var sur, så han krøllede dem sammen og smed dem hen i et hjørne. Forsmålet gråd og tænders gnidsel! Engang tog frøken Stage os med ud i skolegården, hvor vi skulle sidde og høre kirkeklokken ringe. Det var i forbindelse med opstanden i Ungarn i 1956, der blev ringet. Frøken Stage havde en skærm til at sætte billeder op på, og på den fik vi bibelhistorie – alle de barske fortællinger om syndefaldet og syndfloden og Isaks ofring og Jakobs bedrageri – om nedslagtninger af folkeslag og decideret guddommeligt sanktioneret, umenneskelig ondskab. Jeg var dybt forarget og ked af det, kan jeg huske, og sikke også noget at fortælle børn. Vi fik fortalt den ene fortælling efter den anden om en blodtørstig stammegud, der begår folkedrab og massakrer for et godt ord, som om det var den naturligste ting i verden. Og vi blev bekræftet i menneskers indbyggede ondskab, som den 'gode' Gud var så ked af. Men hvad skulle vi gøre? Vi var 6-7 år gamle! For slet ikke at tale om korsfæstelsen af Jesus! Guds egen søn, der blev ofret for vores skyld! Og så sang vi Lille Guds barn, hvad skader dig? Tænk på din fader i Himmerig! Og hvad skal vores børn egentlig med disse fanatiske mellemøstlige fortællinger – bortset fra at blive skræmt fra vid og sans? Nå ja, Grimms eventyr var jo heller ikke for kønne, men de var dog eventyr. Bibelen blev præsenteret for os som indiskutabel faktisk sandhed. Ligesom danmarkshistorien, der viste os et noget fortegnat, glørværdigt billede af vores lands historie – helt i Martin A. Hansens ånd, hvor opbyggelsen er vigtigere end sandheden.

Det var på en måde, som om bibelhistorien og kristendommen passede alt for godt til mit liv. Ikke blot det, at far og Gud ligesom gik i ét, men syndsbevidstheden og skyldfølelsen og skrækken satte sig ubønhørligt fast i det lille barnesind fra starten, og Gud var vred, og se nu, hvad du har gjort! At Jesus var død, og at også dét var min skyld, var indlysende. Kristendommens kærlighed og frimodighed trængte ikke igennem den stadig tykkere skal af skyld og skam, og det store krucifiks i kirken med den lidende og så døde Kristus på det sorte kors var for mig ikke et tegn på hverken frihed eller kærlighed, men en evig påmindelse om min skyld og min synd. Engang mens kirken blev restaureret stødte jeg uforvarende på min korsfæstede frelser, der lå ovre i stalden endnu større og endnu dødere. Se nu, hvad du har gjort, Erik! Fy! Skam dig! Det var, som om velsignelsen aldrig nåede at trænge igennem forbandelsens hårde skal. Og det skete alt sammen i den allerbedste mening, men opbyggeligt, det var det ikke – tværtimod.

Efter 2. klasse kom vi op i Storeskolen – op til lærer Hansen, der var skrap og lærer Poulsen, der var nabo, og som fik fjernsyn længe før os, så vi unger kom der en del. Selv lejede vi i første omgang et fjernsyn i forbindelse med olympiaden i Rom i 1960, hvor vi bl.a. vandt sølv i fodbold, og Knud Enemark døde af hedeslag, og det var først et par år senere, vi købte et. Jeg kan huske, jeg kravlede op i et højt træ for at spejde efter bilen, der skulle komme med det. Og dermed ændredes så vores liv langsomt, men sikkert. Jeg tror ikke, man kan overdri-ve betydningen af fjernsynets indtog i hjemmene i 60'erne. Og så var der frøken Juhl, der havde det hårdt. Jeg skulle sidde forrest sammen med Anders, fordi Anders var tunghør, og jeg var skeløjet. Ovre i den anden side sad Jørgen, der også var lidt tungnem. Jeg blev engang kaldt lærer Hansens kæledægge, fordi han havde rost min oplæsning: Pænt! Lærer Hansen roste ellers ikke meget. Det var i 3. klasse, jeg inviterede hele klassen hjem til fødselsdag lige-som de andre gjorde. Men da jeg kom hjem og fortalte det, blev mor meget ærgerlig og sag-de, at jeg skulle have spurgt først, og det kunne de ikke, og nu måtte jeg sige til dem alle sammen, at de ikke skulle komme alligevel. Jeg tror aldrig, jeg havde klassen hjemme til fød-selsdag.

Efter jul i 3. klasse besluttede mor og far, at jeg skulle flyttes til Fredericia Realskole. Det normale mønster var ellers at komme på Børkop Realskole efter endt skolegang efter 5. klas-se i Gårslev, men det var vist en radikal skole, så det blev Fredericia i stedet for, og så var mor jo også lærerinde i Fredericia. Men man mistede på en måde sine kammerater fra Gårs-lev ved sådan en specialbehandling og blev lidt finere og lidt fremmed. Både Karen Bodil, Søren og Torvald havde gået på Fredericia Realskole, som oprindeligt hed Grove-Rasmussens private Realskole. Den første dag kom jeg en halv time for sent, fordi bilen løb tør for benzin, men så gik jeg ellers i skole i tredje klasse i Fredericia, der var som et nyt land, og for første gang blev jeg kaldt ved efternavn: Fonsbøl, og skoleåret sluttede til sommerferi-en og ikke til april som hjemme. Jeg kom til at sidde ved siden af Ulrik Honoré og lige foran Hans Brems. Hans Brems blev dræbt i påskeferien samme år, da han legede sammen med et par kammerater ude på fælleden og fandt en granat, som desværre gik af. Det var underligt! Og der var John, som sad på den bageste bæk alene, fordi han var en skidt knægt, og de andre elever i klassen advarede mig mod at komme sammen med John, så det gjorde jeg selv-følgelig, for det kunne jo ikke passe, og John hjalp mig bl.a. til at blive butikstyv. Vi gik ind i en isenkramforretning i Danmarksgade, tror jeg, og så skulle vi stjæle en ting og bagefter se, hvis ting var flottest. Det var gyseligt. Men John var en fin fyr, og klassen var klart klasseop-delt med rangorden og det hele i 3. klasse! Jeg klarede mig ellers godt i starten. 'Sikke meget,

du ved, som de andre ikke ved', sagde fru Brüel engang, jeg kunne svare på, at det var en amtmand, der ledede amtet. Fru Zoffmann, der vist var præsteenke, var vores klasselærer, og engang sagde hun, at nu lå jeg nummer to i klassen, kun overgået af den evige etter, Connie, som jeg var hemmeligt forelsket i. Meget hemmeligt. En anden gang fik jeg en lussing af fru Zoffmann, fordi jeg i et øjeblikks begejstring havde sagt, at jeg ville skrive pænere end forskriften. Lidt senere blev jeg kaldt op til katederet med mit skrivehefte og efter et kort blik i heftet gav hun mig en lussing. Det er jo ikke pænere end forskriften! Jeg er aldrig blevet så overrasket i mit liv. Jeg drømte ikke om, at hun ville tage det så bogstaveligt. Det var jo bare noget, jeg sagde i et øjeblikks overmod. Jeg mistede desværre en del prestige og sikkert også enhver chance hos Connie, da jeg engang skulle tisse, men ikke vidste, hvordan jeg skulle få det sagt – senere lærte jeg, at man skulle bede om lov til at 'gå i gården' - så jeg tissede i bukserne, og der kom en lille sø på gulvet, som Just opdagede, da de stod oppe ved katederet og skulle have rettet deres regnestykker, og straks sagde han det højt: 'Fonsbøl har tisset i bukserne!' og fru Brüel skyndte sig ud efter en gulvklud, mens alle i klassen fniste – også Connie. Og i frikvarteret stod man så nede ved muren med våde bukser, og alle kiggede på en og hviskede sammen. Men det var ellers en god skole med indlæring og disciplin og en Ordensbog, hvor jeg engang forfalskede mors underskrift, fordi jeg havde pjækket. Vi fik karakterbøger ustandselt, som skulle underskrives hjemme, og hvert år stod der: Oprykkes i næste klasse. Og der var skolefest på Fredericia Teater med indmarch og Rheinländerpolka og sodavand i lange baner og hvid skjorte og optræden på scenen. Og der var fru Brinkmann, som bare var dejlig, og der var lærer Clausen, som Just og jeg engang tegnede i karikatur på den duggede rude i gymnastiksalen, hvilket gav en lussing. Frækhed frabedes! Og der var lærer Poppel, som engang gav mig to lussinger, fordi jeg ikke havde skrevet en eller anden sætning 50 gange i mit hæfte som aftalt. Så ordner vi det på den måde, sagde han, og det var jo fair nok. Sjovt som man husker sine lussinger – måske fordi de i grunden er så ydmygende. Og der var lærer Rathe, der underviste i religion og tegning. Og der var lærer Brun, der kunne blive stiktosset og banke løs på os og fru Hjelme i sang og hr. Hjelme i formning og mange andre. Og lige ved siden af lå Markholt Olesens realskole og lige overfor skolerne lå gasværket, og lidt længere oppe ad gaden Købmagergades skole, hvor jeg senere gik til et supplerende latinkursus, hvilket heller ikke hjalp. Men tre skoler samt en teknisk skole indenfor en radius af 200 meter fra gasværket. Senere blev det revet ned.

Og vi kørte med rutebil til skole om vinteren og cyklede om sommeren de ti kilometer. Åh, alle disse frygtelige morgener, hvor vi altid var ved at komme for sent til rutebilen, og far

stod nedenfor trappen i sin røde badekåbe som den store Bastian og råbte, at vi kom for sent, og en hurtig portion havregryn med kalk på og en skefuld levertran ved siden af og madpakken med de fire halve flade stykker med og så af sted ned ad alléen til rutebilen, og ind og få kortet klippet og finde en plads i den røgfyldte rutebil med de duggede ruder og forsøge at få læst nogle af de altid ulæste lektier. Kun chauffør Hansen mildnede disse morgenture med sit smil og så det, at han næsten aldrig klippede kortet. Han blev senere fyret. Så var det alligevel bedre at cykle den 10 km lange tur ad landevejen, selv om Egeskovbakken trak tænder ud. Engang, jeg skulle til eksamen i dansk, kørte jeg ind i et træ nede ved Georg Mortensens gård, da jeg lige skulle se, om bogen sad fast i bagagebæreren, så jeg bøjede stangen og eksede hjulet, men jeg humpede blødende videre og kom ind og fik ug. Ellers kørte vi i lange perioder med mor, der jo var lærerinde i Fredericia. Hun var ikke noget morgenmenneske, og somme tider skældte hun ud og græd hele vejen til Fredericia. Måske også som et resultat af aftenens sene soveværelseskænderi med far. Jeg bliver stadigvæk dybt forlegen, når nogen græder, og ligesom når nogen skælder ud, føler jeg mig inderligt skyldig. Se nu, hvad du har gjort! Engang, jeg ikke var med, kørte mor ind i et vejtræ med 35 km. i timen, så både hun selv og Søren og Hans måtte sys i ansigtet. Jeg kan huske den lille lyseblå Lloyd Alexander, de kørte i. Det var før sikkerhedsselernes tid. Engang måtte far køre os ind, fordi vi var kommet for sent op, og han var så sur, så han kørte i grøften, og vi måtte løbe de sidste kilometer til skole og kom alligevel for sent. Jeg kan huske en aften, de kom hjem fra et eller andet, og jeg for op af sengen, da jeg hørte fars stemme, fordi jeg troede, det var morgen. Det grinede de meget af. Men morgenerne var forfærdelige.

Somme tider blev jeg glemt, når jeg skulle hjem fra skole. Mor skulle ellers hente mig. Så stod jeg nede ved skolen ved muren foran gasværket og ventede troligt – somme tider i timevis, indtil mor kom i tanke om det, og ringede til skolebestyrer Drengsgaard, der så kom smilende over gaden og fortalte mig, at jeg var blevet glemt, men jeg skulle bare begynde at gå hjemad. En gang gik jeg hele vejen hjem, kan jeg huske. Hun har vel glemt mig igen. En anden gang kom jeg op at køre med en knallert, men den blev uheldigvis stoppet af politiet. Ellers kørte vi jo også med rutebil hjem. Det var ikke altid, tiderne lige passede, så somme tider sad jeg nede i rutebilen og ventede. Engang kom der to damer ind, der ville være venlige og bød mig på en appelsin, men jeg turde ikke svare, så de blev enige om, at jeg nok var døvstum, og det var jeg vel egentlig også - af generthed og frygt. Gimmer, der vist nok hed Jan, kom engang ind i rutebilen, mens jeg sad og stenede. Gimmer var rødhåret og fregnet og altid grinende og fuld af liv med strålende øjne. 'Sidder du bare der og sover', sagde han grinende, 'du sover dig gennem livet!' Af en eller anden grund har jeg aldrig glemt de ord.

En morgen opdagede far, at jeg ikke havde pudset sko, og du kan ikke gå i skole med de sko! Jeg havde aldrig pudset sko, men nu var det opdaget, og så kom jeg for sent til rutebilen og måtte cykle ind til Fredericia i gummistøvler, regnfrakke og alpehue og så forfærdelig ud – så forfærdelig, at jeg skammede mig ved at gå i skole. Normalt var jeg på ingen måde moderigtigt klædt – engang jeg var iført plusfours og ternede strømper, pullover og sygekassebriller, sagde Aage, at jeg sgu lignede en fra Kaj Munks tid! Og det var ikke venligt ment. Jeg gik uden at kny i de andres aflagte tøj, og tog det ikke selv så nøje med udseendet. Men en gang havde mor lavet en fin grå vinterfrakke af noget aflagt tøj. Det skulle hun ikke have gjort! Nå, men jeg pjækkede og satte mig ned på rutebilstationen og ventede, indtil der dukkede en enorm politibetjent op og spurgte, hvorfor jeg ikke var i skole, og så måtte jeg jo bryde op og cykle hjemad. Jeg tror, jeg gemte mig i en høstak på vejen, indtil jeg kunne køre hjem. Der var et eller andet symptomatisk over denne flugt fra det, jeg skulle – over den stadige dårlige samvittighed og skyldfølelse og angsten for at blive opdaget og få skældud eller klø. Jeg har stadigvæk den angst i mig. En anden gang, jeg pjækkede, gemte jeg mig oppe på det øverste loft og kunne høre, hvad der foregik i huset nedenunder. Underligt. Forfærdeligt! Som at stå udenfor i et selvvalgt mentalt eksil.

Jeg gik til præst hos provst Danvad i kælderen under præsteboligen i Øster Voldgade i Fredericia. Vi var omkring 50 konfirmander, der sad på rad og række uden borde i det lavloftede rum, og jeg faldt øjeblikkeligt i søvn. Provsten kom ind med en kop kaffe og et rundstykke i

hånden og satte sig på bordet under kældervinduet, hvorfra han så begyndte at forkynde evangeliet. Jeg husker intet, bortset fra en enkelt sarkastisk bemærkning til katolikerne om, at det jo var mærkeligt, at paverne skulle leve i cølibat, når det nu fremgik af Bibelen, at den første pave, Peter, havde en svigermor og derfor jo måtte have været gift. Det var, hvad jeg fik ud af konfirmationsforberedelsen, men det var nu næppe provst Danvads skyld. Til gengæld fik jeg attest på, at jeg godt måtte blive konfirmeret, selv om jeg kun var 13 år. Jeg blev konfirmeret hjemme af far den 21. april 1963. Samme år, hvor mor og far havde holdt sølvbryllup i januar. Dengang var der lagt lister frem i Brugsen, som folk kunne skrive sig på, og det blev til sølvtøj og kongeligt porcelæn i lange baner, og om aftenen var der stor fest i Sognegården, hvor hele familien sad til højboards, og Bendix Rand og frøken Juhl og Johannes Clausen spillede, og der var mange taler. Jeg var den mindste af konfirmanderne, så jeg gik forrest sammen med Raimund, og jeg kan huske, hvordan jeg blev fysisk slap i knæene, da døren gik op, og vi skulle gå ind, og orgelet spillede og menigheden rejste sig som et stort dyr og kiggede på os. Det var den tids initiationsrite. Ellers husker jeg ikke meget fra konfirmationen. Bortset fra mit konfirmationsord fra Salme 119: *Guds ord er en lygte for min fod og et lys på min vej*. Og at jeg sagde ja til far om at jeg troede på Gud Fader den Almægtige og på hans søn og på Helligånden. Pigerne var i hvide kjoler og drengene i sorte bukser og hvide skjorter med en Dario – en sort sløjfe, der var bragt på mode af Dario Campeotto. Hjemme var der familiefest. Far spurgte, om jeg ville lade være med at ryge, så jeg fik et gratis kørekort, når jeg blev 18, men det vidste jeg nu ikke rigtig. Jeg fik 536 kr., en arkitektlampe, Grøn var min Barndoms dal, Canterburyfortællingerne (af menighedsrådet - jeg tror næppe, de havde læst dem!), Storm P. fortællinger, Flamingofjeren af Laurens van der Post, et ur og meget andet godt. Et obligatorisk sæt sølvtøj med ske, kniv og gaffel fra onkel Peder og tante Nette. Larses mor og far holdt andendagsgilde for os. Jeg tror ikke, far og mor orkede det helt store mere. Det var jo også femte gang.

Min egen konfirmation gjorde vist ikke det store indtryk på mig. Det gjorde til gengæld Jesens. Vores ældste søns konfirmation blev holdt i Føns kirke i 1992, hvor jeg selv var præst. Efter konfirmationen var der familiefest i konfirmandstuen, og bagefter sad vi ud på de små timer og pimpede lidt cognac post festum. På et tidspunkt gik jeg ud i haven, hvor månen lyste – jeg kan huske, jeg stod og betragtede ansigtet i månen, der pludselig mindede om min for længst afdøde fars ansigt, og så brød jeg ganske umotiveret sammen i en heftig krampegråd, der ikke ville standse igen. Efter et stykke tid kom Kirsten noget bekymret ud og fandt mig liggende storhulkende på græsplænen, og først efter en halv times tid stilnede gråden af. Jeg har aldrig oplevet noget lignende hverken før eller siden, og jeg forstår stadig ikke grun-

den. Et eller andet uforløst velsagtens. Eller for meget cognac, som min svigermor tørt bemærkede dagen efter. Hun var ikke for ingenting jøde. Men underligt at kroppen og det ubevidste på den måde overtager styringen.

De 536 kr. gik til en ny cykel ovre hos Thune Hansen i Børkop. En grøn med tre gear. Ellers var vores cykler altid brugte. Som regel var mit forhjul lidt ekset, og pedalen stødte altid imod kædeskærmen med en karakteristisk lyd. Så det var fint at få en ny cykel, men den blev jo også hurtigt brugt. Det med at passe sin cykel eller sine ting i det hele taget var ikke lige mig. På trods af de utallige opfordringer.

Ved siden af Thune Hansens cykelforretning lå spejderhuset, hvor vi holdt patruljemøder. Jeg var grøn KFUM-spejder et par år. Vores patrulje hed Sølvrævene, og engang blev vi nummer to ved en divisionskonkurrence over to dage omkring Arne Østergaards gård i Andkær. Vores division hed Grejsdal division og dækkede et ret stort område af Jylland. Det var flot, og det lykkedes kun, fordi Hans var med. Hans var dygtig til alting – også til at finde smarte genveje i natorienteringsløbet, som vi vandt helt suverænt. En anden gang var jeg alene med på sommerlejr ved Haderslev fjord. Jeg kan huske, der var en dreng, der havde hjemve og lå og græd i teltet det meste af ugen. Jeg sejlede i kajak og det lykkedes mig at tage 2. klassesprøven med megen hjælp fra førerne. Jeg for bl.a. vild på det lille orienteringsløb, fordi jeg ikke ejer nogen form for stedsans! Til gengæld var jeg ret god til at morse, hvilket jeg ikke lagde skjul på overfor de andre, og det fik Preben og Henning og Arne til at passe mig op en dag og hævde, at jeg i hvert fald ikke kunne tage landmandsmærket. Henning og Arne var tvillinger fra en stor gård oppe i Lundbjerg. Preben begik i øvrigt selvmord som ung. Far og mor var vist de eneste forældre, der ikke kom på besøg i lejren. Men det generede mig nu ikke særligt. Jeg tror ikke engang, jeg forventede det.

Efter konfirmationen ville far og mor af en eller anden grund gerne have mig ud af Fredericia Realskole, som jeg ellers holdt meget af, og hvor jeg havde de bedste kammerater. Ejnar Frank fra Trelde, Jens Jørgen fra Stoustrup, som jeg sad ved siden af og besøgte og alle de andre, som jeg jo ligesom var vokset op med. Mor spurgte engang skolebestyrer Drengsgaard om muligheden for, at jeg allerede kom til at gå på gymnasiets realafdeling efter 7. klasse, men fik den nedslående besked, at de ikke engang var sikre på, om jeg skulle i 1. real eller i 8. klasse, som var for de mere praktisk anlagte. Det var måske en af grundene til den overraskende flytning. Men jeg kom da i realen, og så blev jeg meget mod min vilje flyttet ud på Skjoldborgsvejens skole i den anden ende af byen, hvor mor var lærerinde, og hvor jeg ikke

kendte en sjæl. Det var træls! Første skoledag fulgtes jeg med mor ind i den enorme skolegård, og hendes afskedshilsen var noget i retning af: Tag nu hænderne op af lommen og se ikke så bondsk ud! Jeg faldt aldrig til på Skjoldborgsvejens skole. Det første år gik nogenlunde, men så gik det helt galt, og jeg pjækkede hæmningsløst – engang var jeg væk i en hel uge, mens far og mor var i Spanien på ferie. Men der blev ikke holdt regnskab eller ført protokol, så det var i orden med min 'halsbetændelse.' 'Se, der er kommet en ny dreng i klassen', grinede de andre. I 2. real skulle vi have latin hos frøken Madsen, og det blev også et mareridt efter et par måneder. Jeg opgav som sædvanligt hurtigt at forsøge på at begribe sproget. Ligeså med matematikken, som jeg stod helt af på. Engang fik jeg 00 i en matematikprøve. Det var vist ikke set før. Heldigvis var det valgfrit. Jeg har desværre aldrig forstået meningen med matematik, men dog nok opfattet det som et stort savn. Jeg var heldig med latin og kom op i et af de første stykker til eksamen og fik ganske ufortjent 8. Og jeg fik min realeksamen vistnok med klassens laveste gennemsnit og en behjertet udtalelse fra Folmer Olesen om, at resultatet ikke stod mål med mine evner på grund af min svingende interesse for skolearbejdet. Jeg kan huske, jeg engang faldt i søvn i en af hans dansktimer og vågnede ved, at stolen, som jeg sad og vippede på, forsvandt under mig med et stort rabalder til stor moro for klassen. Du sover dig gennem livet! Engang skrev Søren en stil for mig om Christoffer Columbus, som blev læst op i klassen. Jeg prøvede sidenhen at efterligne hans meget levende stil, så at sige, men det blev selvfølgelig kun til en svag afglans. Søren kunne skrive. Jeg var ikke god til det, og i gymnasiet brugte jeg uhæmmet Hanses stile, som jeg fandt i en kasse oppe på loftet. Emnerne var åbenbart de samme. Hvordan i al verden kunne jeg finde på at læse til præst, hvor jeg kunne se frem til at skulle skrive mindst én stil hver uge?

På et tidspunkt i 3. real spurgte vores klasselærer, om nogen kunne tænke sig at blive præfekt. Så fik man et fint rødt armbind på og skulle holde orden i frikvartererne. Jeg meldte mig frivilligt, men det var ikke så godt, for jeg var jo kun en lille purk og ikke det mindste stærk, så det kneb gevaldigt med autoriteten, og det røde armbind hjalp ikke meget. Men det siger lidt om mine ambitioner. Jeg kunne sikkert være blevet en god nazist ligesom Morten Nielsens Tykke, der ville dræbe alle de onde år. På et tidspunkt kom Per til sammen med sin familie, da lærer Poulsens flyttede til Egtved og dermed mistede jeg min bedste legekammerat, Jens. Per var et par år yngre end mig, og vi havde det ellers fint sammen. Vi cyklede til Børkop og så cowboyfilm i biografen og cyklede hjem igen og legede videre. Engang brugte vi en hel efterårsferie sammen, hvor vi arbejdede på Jes' mekanikværksted i Børkop hele ugen – bl.a. med at skrue skærme af gamle biler - og tjente den formidable sum af tyve kroner hver. Vi lejede også engang et par heste nede i Mørkholt, og vi red op til Per, hvor de fik vand og

sked på gårdspladsen, men da vi ville ride videre, ville hestene pludselig hjem, og det gik i fuld galop. Jeg var tæt på at ride en mor med en barnevogn ned, men hestene var fuldstændig ligeglade med os. De løb bare hjem. Siden har jeg aldrig sat mig op på en hest.

Der var heller ikke noget, jeg hellere ville end at blive sergent og få kasket på og kommandere over de andre og få respekt ligesom Torvald, der angiveligt meget mod sin vilje blev sergent i Flyvevåbnet. Jeg mener endda, det gik helt tilbage til 7. klasse, da klassen blev spurgt om vores ønsker til fremtidig stilling i en form for erhvervsvejledning. Hr. Boysen syntes vist ikke meget om mit ambitionsniveau, selv om han selv var noget af en hugaf. Men jeg kom slet ikke på tale på rekrutskolen i Skrydstrup, og udadtil var det jo også det sidste, man ønskede dengang i 70. Udadtil. Jeg kunne ikke finde ud af at opføre mig som en god soldat. Jeg var for skødesløs og kunne vel heller ikke rigtig indordne mig under den stramme disciplin. Efter rekrutskolen blev jeg placeret i vejrtjenesten, og via den kom jeg et halvt år til Flådestation Grønnedal i Grønland. Og så var jeg pludselig hjemmefra for alvor. Grønnedal var en fantastisk naturoplevelse med fjeldvandring og bjergbestigninger og et såre overkommeligt arbejde. Symptomatisk nok afsluttede jeg min militærtjeneste med 10 dages kvarterarrest for lydighedsnægtelse – vi havde fejret vores hjemsendelse for meget – så hjemkomsten i triumf fra det fjerne land blev noget blandet. 'Du kom hjem i snor, bror', som Torvald senere udtrykte det i sin tale til vores bryllup.

Men der var da også meget godt ved Skjoldborgsvejens skole. Gode venner. Jan og Leif og Mele, og vi kom hos hinanden og sov hos hinanden og pjækkede sammen. Og vi var på Bornholm, hvor Bosch kørte os rundt i bussen, og jeg havde mit nye Agfa fotografiapparat med, og jeg købte en rundkirke i keramik til mor. Og i København stjal Leif og jeg bøger på strøget. Soyas 'Sytten', som var den tids porno. Og Jette, som sad lige foran, og som vi trak i Bh'en, og hun smilede bare, selv om det må have været sindssygt irriterende. Og Elly, som bare var dejlig. Og Kirsten og Lissie og Karen og Mary... Og sidste skoledag var vi til fest hos Karen i min Beatlesjakke, og jeg fik mit allerførste kys af Jette, der ellers sad og kyssede med Bager, men jeg drak fire elefantøl og blev ganske forfærdelig syg – måske også fordi min erfarne bror, Torvald havde rådet mig til at drikke en kvart liter piskefløde forinden, så jeg garanteret ikke blev fuld. Tak, storebror! På et tidspunkt stod jeg og kastede op nede ved banegården, mens jeg ventede på rutebilen, og folk kom hen og spurgte, hvad der var i vejen, og jeg kastede op i rutebilen hele vejen hjem, så det løb op og ned ad midtergangen, hver gang rutebilen stoppede og satte i gang. Og jeg kom af hjemme og turde ikke gå ind, så jeg lagde mig til at sove i skovbunden ved siden af alléen og frøs og vågnede næste morgen tidligt og sneg mig ind i seng. Mit allerførste kys kvalt i bræk i lårtykke stråler.

Af en eller anden grund søgte Jan, der var min sidekammerat, og jeg ind på gymnasiet – måske fordi vi ikke rigtig vidste, hvad vi ellers skulle. Jan hoppede fra igen, men jeg blev 'måske egnet' og kom til optagelsesprøve i tysk og dansk. Dansk læreren var syg, så jeg kom kun op i tysk, hvor jeg skulle oversætte et stykke, som ikke gik for godt. Til sidst spurgte lærerinden lidt træt, hvorfor jeg egentlig ville i gymnasiet, og så var klokken ligesom slået, men så overtog Gud scenen og sagde, at det var fordi jeg ville være præst. Jamen, så skal du jo slet ikke

have tysk – så skal du jo i klassisk sproglig! Joh, det... Og således kom der senere brev om, at jeg var optaget på Fredericia gymnasium. Ellers var jeg nok kommet i lære som elektriker, hvilket jeg godt kunne tænke mig. Jeg kom nu aldrig i klassisk sproglig, men forblev nysproglig. Til gengæld fik jeg 03 i tysk stil til eksamen. Måske skyldtes det også, at Hans havde gået der et par år forinden, og ham var rektor nu så glad for. Han var så interesseret i historie. Mange gange både i realskolen og i gymnasiet blev jeg sammenlignet med Hans, som jeg jo heller ikke kunne leve op til. Og med Torvald, der var noget af en frækkert – slubbert, som far sagde - og fuld af sjov og ballade – og stor og stærk. Når jeg mødte de gamle venner, var det altid Torvald, de spurgte efter.

På sæt og vis var det absurd, at jeg kom i gymnasiet, og måske havde det været bedre, om jeg havde lært et håndværk, hvis jeg ellers kunne. Jeg havde jo ikke evnerne og slet ikke viljestyrken, og det var noget af en plage i det lange løb, altid med røven i vandskorpen. Engang var far og mor til forældremøde på gymnasiet, og da de kom hjem, kunne de fortælle, at det var

svært for lærerne at blive klog på mig, for han siger jo aldrig noget. Men jeg var igen heldig og slap igennem. Måske også fordi far og mor flyttede fra Gårslev, da jeg var midt i 2. g, så jeg boede først hos onkel Henry og tante Helga i Børkop (Blikkenslagerens, som var gamle venner, og hvor jeg tidligere havde boet som dreng i 14 dage under et af mors rekreationsophold) og senere på et lille tagværelse i Norgesgade i Fredericia, hvor jeg tisede en del i håndvasken, fordi toilettet lå helt nede i stueetagen - og det gav mig vist en hel del respit, og man viste stort hensyn til min ensomme og forladte situation. Selv mine klassekammerater tog sig af mig. Men jeg må jo have afleveret mine ting og bestået mine eksamener, for i 1969 blev jeg student. Det var ikke rigtig gået op for far, for da jeg senere ytrede ønske om at gå på stop rundt i Europa, ligesom Hans havde gjort, foreslog far, at jeg lånte Hanses studenterhue, så var det nemmere at komme op at køre!

Jeg gik faktisk på stop rundt igennem England, Skotland, Wales, Irland, Frankrig, Spanien og Tyskland i to måneder – dog uden studenterhue. Jeg havde tjent penge som lærervikar i Nørre Bork og Tarm skoler (36 kr. i timen!), så med penge på lommen begav jeg mig af sted på min personlige dannelsesrejse. 'Vi kan jo alle sammen komme hjem med en dårlig', advarede min betænksomme storebror mig om ved afrejsen i Esbjerg, hvor jeg sejlede med Englandsbåden det første stykke. Det var herligt at gå på stop og nemt at komme op at køre – især i Storbritannien og Irland – sværere jo længere sydpå man kom i Europa. Jeg mødte mange spændende mennesker – både rejseledsagere og lokale. I Galway i Irland mødte jeg en ældre mand på en bar, og vi kom i snak, og efter en rum tid spurgte han mig, om jeg kunne tænke mig at få bartenderen, som var en ung smuk, rødhåret kvinde. 'Do you want her?' Det vidste jeg sørme ikke, så jeg smilede bare fjoget og rystede på hovedet, men jeg glemmer aldrig pigens blik. Nå, men sådan husker man jo alle de chancer, man sagde nej til. Fandens nok!

Egentlig skulle jeg have sluttet af i Paris og vendt hjem, men så besluttede jeg alligevel at fortsætte til Spanien, nu jeg var i gang, og jeg endte faktisk helt nede i Marbella på Costa del Sol. På vandrerhjemmet i Valencia mødte jeg Rocio, som jeg fulgtes med sydpå, og det var jo noget af en drøm at følges med en spansk skønhed gennem det solrige land. Men også her gik frygten med, og jeg kunne slet ikke leve op til hverken hendes eller mine egne forventninger, så den smukke drøm blev til noget af et mareridt. Selv i dag så mange år efter gør det ondt at tænke på de så forspildte muligheder. At dele et hotelværelse i Alicante med en smuk ung spansk pige, og frygten hvisker dig i øret: Husk nu, Erik, at du ikke *må* lykkes! Og hun tog det pænt, og vi fulgtes ad, men hun fandt andre at dele sin kærlighed med, og jeg bildte mig ind, at det var frihed, men somme tider græd jeg af sorg og vrede mod hende og nok

mest mod mig selv. Under en fiesta i Granada var hun gået sammen med en medicinstuderende, og jeg prøvede at lægge an på en pige, hvilket resulterede i, at jeg blev slået ned af en meget vred mand. Jeg løb til sidst tør for penge og måtte til min families store bekymring telegrafere hjem efter flere, så jeg kunne komme hjem – først med tog gennem Spanien til Madrid, hvor Rocio så endelig brændte mig fuldstændig af. Derefter til Barcelona og så på stop resten af vejen hjem. Det var en lang og træls tur, hvor jeg bl.a. sov ved siden af motorvejen, men jeg nåede da omsider til Nørre Nebel, og hvem kommer kørende lige forbi mig, mens jeg smiler og vinker? Far. Han kunne ikke genkende mig, så jeg måtte ringe hjem for at blive hentet de sidste fire kilometer til Sønder Bork. Mærkeligt med disse blandede hjemkomster.

Men det var jo også dejligt at gå i gymnasiet, selv om det ikke var særligt velset blandt de gamle venner i Gårslev. Gik man i gymnasiet, var man pr. definition noget højrovet, og det var nok en af grundene til at jeg holdt op med at spille fodbold i Gårslev Gymnastikforening og mistede de gamle venner. Men der var gode kammerater og dejlige piger, og jeg oplevede mit andet og tredje og fjerde og femte kys. Elsebeth kyssede jeg en hel aften. Men det blev ligesom ved kyssene! Senere på aftenen kastede jeg op i hendes forældres have, så festen blev brat afsluttet. Vi havde en gudbenådet engelsklærer, Birthe Jacobsen, der formåede at interessere selv mig for engelsk poesi. Hun sagde De til os og viste os respekt, og krævede meget af os, så engelsk blev mit yndlingsfag, og vi læste Lord of the Flies og Catcher in the Rye og Macbeth: *'...all the perfumes of Arabia will not sweeten this little hand...'* Og så var der jo Erik Lund, der var nærmest alvidende og rektor, og som selv havde skrevet historiebøgerne med englen og djævelen udenpå, og som aldrig hørte os, men bad os stille spørgsmål. Og der var Ålen og Massa, der havde været i Afrika og Herskind-Jørgensen i Oldævl og Latinhansen og Jørgen Petersen, den gamle hugaf, der også lærte os at danse Lanciers til skolefesten og Thomsen i musik, der med sit hvide bølgede hår og violinen formåede at få alle elever med i de store kor fra Verdis Aida eller Händels Messias til forårskoncerten. Og Tilgaard, der havde været med i 1. verdenskrig, og som havde religion og fransk, og som gav mig 9 i religion, fordi jeg engang havde sagt, at Det gamle Testamente var forudsætningen for at forstå Det nye. Vi gennemgik bl.a. De europæiske ideers Historie, som var skrevet af rektor Lund sammen med Johannes Sløk og Mogens Pihl. Og der var gode klassefester, bortset fra den første, hvor jeg stillede i Søren aflagte konfirmationsjakkesæt.

På et eller andet tidspunkt blev jeg besat af Radiserne, Schultz' tegneserie med de fine karakterer, hvor jeg sagtens kunne identificere mig med den mislykkede Søren Brun og relatere

mig til den tænksomme Thomas, den stærke Trine og alle de andre. Der var også en, der altid var beskidt, men som havde et ædelt sind. Jeg fortsatte med at læse Radiserne, da jeg begyndte at læse teologi, men nu foregik det på originalsproget. Måske skulle jeg have studeret dem i stedet for den tyske teologi på bjerget.

Ungdom

Det var ikke just selvstændighed, der udmærkede mig som ung. Jeg ville gå på stop i Europa *ligesom* Hans og jeg ville i Flyvevåbenet som soldat *ligesom* Torvald. (Nu vil jeg også skrive en bog *ligesom* Søren og være kristen *ligesom* Karen Bodil). Og så ville jeg læse teologi *ligesom* far. Det var selvfølgelig Guds ide. Det kan kun være ham, der fik mig igennem både gymnasiet og det teologiske studium. Men det var nu også mors. Hun kæmpede bravt for sagen. Far syntes, det var latterligt, at jeg overhovedet skulle søge i gymnasiet. Hvorfor skal han gøre sig selv til grin på den måde!? Far kunne være ret kontant, ind imellem. Men han var nu alligevel lidt stolt, da jeg så virkelig begyndte at læse teologi. Det har jeg fra fru Sterndorf, som jeg traf engang mange år senere, da jeg viste lysbilleder fra Grønland i Kværndrup. Hun viste mig et julekort, far havde skrevet til dem engang, hvor han skrev, hvor glad han var for at jeg havde valgt den vej. Til mig sagde han det aldrig. Også mormor, den gamle provstinde, rystede på hovedet ved tanken om, at jeg skulle være præst: Han kan jo ikke engang tale, så man kan høre det. Det var måske en af grundene til, at jeg blev så urimeligt glad, da jeg mange år senere selv blev udnævnt til provst. Sådan! Taler jeg højt nok nu, din gamle heks?! Det var hende, der affærdigede Søren Kierkegaard med ordene: Hvordan kan man have tillid til en mand, der bryder en forlovelse? Kierkegaards forlovede, Regina Olsen var min mormors mormors søster. Måske skyldtes glæden ved at blive provst også, at jeg ligesom havde overgået min far og mere end overgået hans forventninger. Det er jo nok sådan i vores patriarkalske kultur, at vi bruger uendelig megen tid og energi på at leve op til vores forældres forventninger og på at overbevise dem om, at de tog fejl af os. Hvilket spild af tid og liv! Om de er levende eller døde spiller ingen rolle, og jeg tror, dette rollespil fortsætter gennem hele livet. Og det be- styrker mig i den tanke, at viden eller ord ikke gør det – der skal handling til, og hvis du ikke har fået gjort op med dine forældre, mens tid var, når du det aldrig. Jeg skulle have sagt fra, så det kunne høres! Jeg skulle have revet hundepisken ud af fars hånd og givet ham et or- dentligt rap og forladt huset for bestandigt. Sådan! Men det var jo helt utænkeligt. Og det må jeg så prøve at leve med, eller gå på gestaltterapikurser og slå mine forældre ihjel – men helt ærligt! Vi kan aldrig gøre det godt nok, og det er til at blive vanvittig af. At være et frit men-

neske må i høj grad bero på, om man har gjort sig fri af sine forældres og vel også alle andres forventninger. Og måske ikke mindst Guds forventninger!

Men så igen. Hvis det hele bare var gået glat og alt var lykkedes, så var jeg jo ikke blevet mig, så at sige. Det hører til livets vidunderlige mangfoldighed, at det, man mister, får man igen på en måde, man aldrig havde drømt om – alt det, man aldrig fik gjort, bliver grobund for noget endnu mere spændende. Det er måske det, der i virkeligheden er Guds tilgivelse. Som Job, der mister alt, men får det hele igen – og mere til.

Da far døde, kunne jeg ikke sørge. Det var selvfølgelig chokerende, da jeg fik det at vide – nu troede vi lige, han var ved at komme sig og var alle sammen taget hjem fra sygehuset i Herning, hvor mor og jeg ellers havde tilbragt en uge – men ud over chokket, som hurtigt fortog sig, mærkede jeg ingen sorg – i hvert fald ikke på det bevidste plan. Til gengæld drømte jeg ustandseligt om min far i den følgende tid, så der har nok alligevel været noget på det ubevidste plan. Hver gang jeg drømte om ham, blev han mindre og mindre, og til sidst lå han i en tændstikæske med vat, som jeg skulle passe meget på, men jeg kom til at tabe ham ude ved lærer Poulsens sommerhus i den lave bevoksning af klitroser og revling og sortebær, og vi ledte og ledte, men fandt ham aldrig. Min far var væk. Jeg vil ikke påstå, at jeg aldrig drømte om ham siden, men aldrig på samme måde. Og så burde jeg vel være et frit menneske, men nej. Så nemt slipper du ikke! Da min mor døde en del år senere, havde jeg det på samme måde – dog uden at drømme om hende.

På det tidspunkt var jeg præst, og jeg forestod begravelsen, hvilket hun givetvis havde det godt med, men jeg sørgede ikke. Til gengæld betød hendes død, at vi søskende begyndte at se lidt mere til hinanden, og det er vel ikke ualmindeligt, at denne påmindelse af livets begrænsethed får mennesker til at rykke tættere sammen – mens tid er.

Når jeg ser tilbage på min barndom og ungdom, tegner der sig et billede af en lille dreng, der gerne ville være stor. Jeg ville så gerne være én, man så op til, men

det var jo svært, når jeg var den lille på alle måder. Din tid kommer også, sagde de store, når jeg ikke måtte komme med, men den kom ligesom ikke. Some day never came, som Creedence Clearwater Revival synger. Det er ikke spor sjovt at være lille, som sangen siger – ikke når man nu så gerne vil være stor. Det betød, at en alt for stor del af mit liv kom til at gå med en evig kamp for at gøre mig gældende – for at blive respekteret og set op til. For så vidt en håbløs kamp, for man bliver ikke til noget, når det er det, der driver en. Ikke til noget ordentligt i hvert fald. Og nederlagene står i kø for at blive realiseret. Og derfor var jeg også grundlæggende utilfreds med mig selv og med min position her i livet. Det var hårdt, og jeg var tit træt. Jeg kan huske, at jeg allerede som 16-årig længtes efter at blive pensioneret! Og min fars stille råd til Kirsten vedrørende hendes kommende mand var: Han har brug for at sove meget! Og når jeg nu ser tilbage på det, virker det dels meget ærgerligt og som spild af kostbar tid, men jeg tror ikke, det kunne være anderledes. Eller *skulle* være anderledes. Det var min skæbne, så at sige – som så mange andres, går jeg ud fra. Gad vide, om mine egne børn har det på samme måde med mig? Og om deres børn får det på samme måde med dem? Er det en del af vores kulturarv? At skulle leve op til andres forventninger. At skulle blive til noget frem for blot at være – være den, man er – med glæde. Aldrig kunne hvile i sig selv, men hele tiden være på jagt efter anerkendelsen. Jeg var i hvert fald ikke særlig glad for at være mig, og jeg blev så mange gange bekræftet i min egen utilstrækkelighed og uduelighed, så jeg indimellem nærmest opgav kampen. Det var håbløst. Jeg havde hverken vid eller charme eller ord eller noget i det hele taget, der ligesom kunne hjælpe mig på vej, og selv om jeg kæmpede bravt for det, lykkedes det mig aldrig at gøre noget, der for alvor kunne ændre ved tingenes tilstand. Jeg orkede jo heller ikke gøre forarbejdet.

Jeg kan huske, at jeg tit drømte om at være en fugl eller en kat, der bare levede uden at skulle spekulere over livet. Jeg misundte dem deres frihed. Jeg havde min families og vel også Guds kærlighed, men det var ligesom ikke nok for mig. Det var så at sige ikke kærlighed, jeg var ude efter, men beundring og respekt. Og det var jo svært, når man altid var den lille – indmejslet i en urokkelig familiestruktur - og der i øvrigt heller ikke rigtig var noget at respektere. Så jeg forsmåede vel deres kærlighed, selv om jeg levede af den. Som at foragte den livgivende luft, man indånder. Men måske hang det også sammen med, at jeg ikke forstod kærlighedens væsen, men troede, den var noget, jeg skulle gøre mig fortjent til som alt andet her i livet. At jeg skulle være elskværdig for at blive elsket, hvad jeg godt vidste, at jeg ikke var. Jeg anede ikke, at kærligheden var der på forhånd som en fuldstændig betingelsesløs del af mit liv – at jeg så at sige var *født* værdig – ja, undskyld, Arvesynd og Barsedåb, men nu må I altså vige pladsen! - og at jeg derfor slet ikke behøvede at bekymre mig om deres respekt eller kær-

lighed, for den var der allerede. Jeg anede ikke, at det er kærlighed, der er porten til et frit menneskeliv, fordi kærligheden ikke er afhængig af andet end sig selv. Det er netop det besynderlige ved kærligheden, at den er uafhængig af sin genstand, så at sige. Man kan ikke elske eller blive elsket fordi... Holdt af, måske, beundret, respekteret, men ikke elsket.

Studietid

Det er hårdt at skulle leve op til noget, som er uopnåeligt, og jeg tænker, at min kamp for at vinde andres respekt er en af de absolut dybeste årsager til, at jeg blev præst. For det menneske, hvis respekt jeg frem for alle andres kæmpede en håbløs kamp for at vinde, var selvfølgelig min fars. Som barn ville jeg være præst for at komme i Himlen, og som ung ville jeg være præst for at få min fars og andres beundring og respekt. Måske er forskellen ikke så stor, som den lyder. Måske er Himlen for mig netop at møde min far engang – ikke blot som præst, men som provst og med ridderkors. Kan du så omsider respektere mig!? Nej, det kan ikke være Himlen – snarere Helvede! Men der skulle gå rigtig mange år, før det omsider gik op for mig – og om jeg helt har sluppet tanken – eller om dette angstens djævleræs helt har sluppet mig, er jeg slet ikke sikker på. Hvorfor sidder jeg og skriver alt det her nu?

Far var ufin nok til at dø seks år før, jeg omsider blev ordineret, men selv som død var det ham og hans anerkendelse, jeg kæmpede for – tror jeg. Også for alle andres, men mest hans. Det var ikke for mors skyld, jeg blev præst, selv om det glædede hende meget, tror jeg – hun kæmpede i hvert fald noget for sagen. Det var heller ikke for Guds skyld – jeg drømte ikke i min vildeste fantasi om at tjene Gud på nogen måde, og jeg havde ikke den ringeste lyst til at forkynde hans evangelium. Mission i den forstand lå mig uendeligt fjernt. I virkeligheden var jeg ikke det mindste religiøs, og jeg har stort set ikke bedt en personlig bøn, siden jeg som barn holdt op med at bede aftenbøn. Og det har jeg selvfølgelig også haft dårlig samvittighed over. Hvordan kan du være præst, når du ikke beder til Gud!? Ja, hvordan i al verden kan det lade sig gøre!?

Biskop Spong fortæller, at da det blev kendt, at hans første kone var blevet ramt af kræft, opstod der spontant bønnegrupper rundt omkring i stiftet, hvor man sad i timevis og bad for hendes liv. Og tilsyneladende hjalp det, for hun kom sig i en periode, og budskabet om bønnens magt bredte sig som en løbeild. Men så glad Spong end var for den sympati og omsorg, de fik, så kunne han ikke få det til at stemme med sin gudsforståelse. Hvad nu, hvis det var en ukendt arbejdsløs eller husvild, der var blevet ramt – en som ikke havde sådan et bedende netværk – ville Gud så ikke komme vedkommende til hjælp? Er Gud kun de velbjergedes Gud? Dem med det store netværk? Det gav ingen mening. For mit eget vedkommende er jeg

vel blevet grundigt vaccineret mod bøn, fordi jeg simpelt hen ikke fattede bønnens egentlige væsen. Fattede ikke, at bøn er en tillidsfuld form for hengivelse til livet så at sige, og slet ikke som jeg troede, et andragende, der stort set aldrig gik i opfyldelse alligevel, selv om man bad nok så pænt og nok så længe. Mit problem har måske altid været netop denne manglende evne til hengivelse, fordi jeg med Luthers udtryk var alt for *incurvatus in me* - krummet ind i mig selv i min stadige kamp for overlevelse og anerkendelse og dermed ude af stand til at lægge mit liv i andres hænder – hvad enten det nu var menneskers eller Guds. Ude af stand til at hengive mig, fordi al min energi gik med at kæmpe for at erobre den kærlighed og det liv, der lå lige for fødderne af mig, men som jeg aldrig så. Som en anden Jakob, der kæmpede med Gud selv og stjal og bedrog og snød sig til det liv og den velsignelse, han hele tiden havde haft uden at vide det. Og som gjorde alt, hvad han kunne for at købe og lefle sig til sin bedragne brors barmhjertighed og kærlighed, som hele tiden havde været der. Som Esau sagde, da de mødtes efter mange år: 'Hvad skal jeg med alle de gaver, Jakob? Og hvorfor sender du dine kvinder og børn ud for at møde mig? Jeg ville jo bare gerne se dig igen efter alle disse år...' Der blev han afsløret, den lille kræmmersjæl, der troede, han helt selv kunne erobre livet og besejre Gud. Jakobs farfar, Abraham, kaldtes troens fader, og der er vel en sammenhæng mellem tro og så denne hengivelse til Gud eller livet, om man vil. Det latinske *credo*, jeg tror, kommer ikke uden grund af vendingen *cor do*, jeg giver hjertet. Dette at turde leve på trods af angst og bekymringer – det beror måske i virkeligheden på ens tro forstået som tillid til, at jeg under alle forhold er i gode og kærlige hænder. Og mit problem var og er måske i virkeligheden min manglende evne til at turde tro – turde slippe min frygt og hengive mig tillidsfuldt til... ja, til det, som nu engang er mig og mit liv. Måske er livet i virkeligheden én lang øvelse i tillidsfuld hengivelse, for før eller senere skal vi jo kunne det, når døden kalder på os og befaler os at give slip – at hengive os til den fuldkomne væren. Det kan såmænd blive svært nok endda.

Lad Gud kun råde! Det er vel egentlig bønnens og troens vidunderlige væsen, som også lægger sig op ad Kirkegaards opdagelse af, at *alt* er Guds gode gave – også lidelsen og smerten. 'Din vilje ske!' Nu lægger jeg mit liv i dine hænder. Sådan! Og det har slet intet med en teistisk gudsforestilling at gøre, som jøderne i Auschwitz fandt ud af, da de efter at have dømt Gud til døden på grund af inkompetence og forræderi mod sit eget folk, samledes til den sædvanlige aftenbøn.

Men det blev altså min skæbne at skulle være præst. Min karma om man vil. Min bestemmelse, som jeg ikke havde mulighed for at ændre det mindste på. Intet kunne i virkeligheden

have ligget mig fjernere, hvis jeg selv kunne have valgt frit, og intet ved det virkede blot tilnærmelsesvis forståeligt. Jeg havde jo ikke evnerne til at studere – og heller ikke interessen. Jeg brugte en meget stor del af studietiden på tant og fjas og fester og druk med vennerne – det festlige kollegieliv på Regensen slugte i hvert fald en god del af studierne, men det var nu også herligt med Lindefrokost og Lindebal og revy og teaftener og viceprovst Kragh-Hansen og alt muligt andet godt. Café Ravnsborg på Nørrebro slugte vel også en hel del tid, hvor jeg lærte at spille Skoma'r – på et tidspunkt var jeg med på fodboldholdet, der vandt det københavnske værtshusmesterskab - og langt ind i studietiden anede jeg ikke, hvad teologi handlede om. Og jeg ejede hverken tro, håb eller kærlighed til noget som helst.

Jeg kan huske i starten, hvor jeg boede hos moster Lis i hendes lille hus lige ved siden af Dyrehaven i Klampenborg, hvordan jeg på et tidspunkt spekulerede på, hvordan jeg kom i gang med at tænke. Åbenbart i erkendelse af, at det ikke var noget, jeg ellers beskæftigede mig med. At tænke. Så jeg gik i gang med at læse den indiske filosof Krishnamurtis bøger, som jeg tilfældigvis havde arvet fra Søren, tror jeg, Frihed i nuet og hvad de ellers hed, og de hjalp faktisk lidt. Jeg begyndte så småt at tænke selv og tage stilling. Og så fik jeg ikke længe efter min første teologiske 'åbenbaring' i form af Vilhelm Grønbechs bøger fra 30'erne: Jesus menneskesønnen og Kristus, den opstandne frelser. Den første erkendelse af, at alt ikke var, som det stod i Bibelen, og kimen blev lagt til det kritiske opgør med min barnetro, som kom til at præge mit teologiske liv. Men jeg formåede ikke rigtig at følge det op i studietiden, hvor jeg jo først skulle læse græsk og hebraisk og Israels historie og filosofi og religionshistorie og tage forprøven, som det hed. Til gengæld læste jeg pludselig de fleste af Dostojevskijs værker. Jeg var dybt fascineret af hele dette russiske feberhede fordrukne og fantastiske univers. Brødrene Karamassov, Idioten, De besatte, Raskolnikov, Det døde Hus og flere andre. Og jeg har aldrig glemt Ivans næsten uudholdelige spørgsmål i Brødrene Karamassov: *Hvis du kunne frelse verden, afskaffe al sygdom og fattigdom og elendighed, ville du så gøre det, hvis det blot krævede, at du ofrede en tiårs pige?* Og så læste jeg Egon Friedells kulturhistorie, som nærmest fik kultstatus i mit univers. Han hævdede bl.a., at det var pesten i 1300-tallet, der havde sat gang i renessancen i Europa og dermed i den moderne tid. Han begik selvmord i 1938 efter tyskernes indmarch i Wien.

Moster Lis var engang gift med onkel Alex, der var fraskilt og derfor kunne heller ikke de blive viet af provstefar i Sønderborg. Alex havde været med i modstandsbevægelsen, hvilket mærkede ham for livet, og i mange år efter hans død kunne hun ikke få sig til at skille sig af med hans ting, så huset stod ganske, som dengang, han levede. I tre år boede jeg i dette hyg-

gelige og tætpackede hus sammen med moster Lis. Der var ingen ende på hendes forkælelse og overbærenhed. Hendes valgsprog var: Det er hårdt at være blød! Engang kom hun hjem, hvor vi havde haft lidt af en sammenkomst, og hun fandt bl.a. to teologistuderende liggende i hendes seng. Dér satte hun grænsen, så de måtte fortrække til stuen, men om morgenen – eller rettere op ad formiddagen, da vi vågnede, fandt vi et morgenbord dækket med vitaminpiller til alle og juice og kaffe og alt godt. Jeg mindes ikke, at jeg rørte en finger til gengæld for al hendes kærlige omsorg og pleje. I det hele taget mindes jeg ikke, at jeg har gjort noget for nogen udover det allermest nødvendige. Jeg tror, jeg var alt for optaget af mig selv til at kunne gøre eller være noget for andre.

En dag efter græsk, som foregik på den gamle Metropolitanskole lige ved siden af domkirken, kom Jørgen, der var med på græskholdet og i øvrigt præstesøn fra Nordsjælland, hen til mig og spurgte, om vi ikke skulle tage en øl et sted. Det gjorde vi, og det blev indledningen til et meget muntert og opbyggeligt venskab, hvor der blev diskuteret teologi så det stod efter, sunget og spillet klaver – Jørgen var en fremragende pianist - spist en del frokoster, røget en del cigarer og drukket en hel del øl. Vi var sådan en lille kreds på en fire-syv teologer, der ofte samledes i Jørgens lille stuelejlighed i Dybensgade, og det var herligt. Her fik jeg for alvor sat ord på mit opgør med indre missions teologi og kastede mig uforbeholdent i armene på Tidehverv, der stod som sådan et frisk pust, der luftede godt og grundigt ud i de lumre missionshuse – også min barndoms. Ikke noget med kristelig etik. Guds nåde 'senkrecht von Oben' med Barths udtryk – Guds uforbeholdne kærlighed, der var ligeglad med vores præstationer eller mangel på samme. Vi havde kun hån til overs for enhver handlingsetik, der straks blev stemplet som afskyelig - og tilmed katolsk - gerningsretfærdighed. For syndere, det var vi alle – nu med glæde. Og Gud, hvor havde vi alting på det rene – og Gud, hvor vidste vi ingenting. Vores herlige sammenkomster ebbede efterhånden ud, da Jørgen blev gift med Karin og fik barn, og jeg selv flyttede på Regensen. Men det var nu en herlig tid. Jørgen lærte mig at søge det sublime. Der var noget hektisk og absolut over hans holdning – et krav om sandhed. Han blev senere præst på Lolland, men på en eller anden måde kunne hans fysik ikke klare hans åndelige og religiøse absolutte krav, så han blev syg og måtte tage sin afsked. For nylig talte jeg med ham igen og oplevede den samme febrilske intensitet og det samme intense kald som dengang – det samme absolutte kristne krav, som på ingen måde kunne opfyldes i den middelmådige folkekirke. Men jeg kunne ikke svare på det. Jeg mente jo, jeg havde gjort det meget godt både som præst og ikke mindst som provst, men det havde han kun dyb foragt til overs for. Da han hørte, jeg ville pensioneres som 60-årig, blev han for en gangs skyld glad på mine vegne og roste min beslutning: Så skal du endelig til at arbejde!

Hans beundring for den behagelige folkekirke kunne ligge på et meget lille sted. Jeg tror, Jørgen er et af de mennesker, der har betydet mest for min teologiske og menneskelige udvikling.

Det teologiske studium på Københavns Universitet var helliget den tyske historisk-kritiske forskning, og langt de fleste af vores lærebøger var på tysk. Der var på studiet en lille gruppe bibelfundamentalister – eller *bibeltro*, som de yndede at kalde sig selv i modsætning til os andre, men de blev holdt nede med hård hånd og levede under stor foragt, hvilket selvfølgelig kun bestyrkede dem i deres forehavende. Jeg læste en del bøger, men jeg erindrer stort set intet af det. Regin Prenters verdensberømte dogmatik: Skabelse og Genløsning hvor jeg lavede et hav af forskelligfarvede understregninger – men nej! Holmquist-Nørgaards Kirkehistorie i tre bind, som jeg i øvrigt havde arvet fra min far(!) og understreget og gennemterpet. Teologiens historie, Filosofiens historie osv. osv. Gammel Testamente. Ny Testamente. Grundmanns og andres kommentar efter kommentar på tysk, Bultmanns teologi, Käsemann's indledning, men aldrig begreb jeg de store linjer eller ideen bag. Øjnede måske lidt nu og da i glimt, men så aldrig helheden i studiet og fandt aldrig noget der lignede et alvorligt teologisk ståsted. Mange forelæsninger - mest i starten - og nogle få skriftlige øvelser. Der var åbenbart ikke rigtig noget af det, der kunne gribe mig og holde mig fast. Måske også fordi jeg stort set undgik samtalerne, kollokvierne, øvelserne m.v. Undgik at komme på banen så at sige. Efter forprøven var der ingen stopprøver før den endelige embedseksamen med en skriftlig og mundtlig prøve i de fem discipliner, så ud over forelæsninger og et par enkelte øvelser kom jeg ikke meget på fakultetet. Jeg var heller ikke medlem af hverken Teologisk Forening eller Studenterkredsen. Det var heldigvis også frivilligt, om man ville skrive speciale. Studiet blev til noget, der i sidste ende skulle kunnes til eksamen, og som allerhøjest forekom interessant – aldrig gribende for slet ikke at sige omvæltende. Båret af frygt og ikke af engagement. Som en stor del af mit øvrige liv. Og samtidig bundede min altid højtråbende teologiske skråsikkerhed i de mange mere eller mindre berusede diskussioner med vennerne dels i et opgør med min indremissionske fortid, men først og fremmest i det stadige behov for at blive anerkendt og respekteret – denne gang som den fremragende og nyskabende teolog, jeg på ingen måde var – tværtimod var der ikke det ringeste hold i mine argumenter, der svingede hid og did og nu og da nærmede sig det rene volapyk. Også her var det frygten, der styrede og slet ikke hjertet. Der var intet, der lå mig fjernere end at gå ud i alverden og forkynde evangeliet. Jeg vidste jo heller ikke, hvad det handlede om – ikke for alvor.

I begyndelsen af studiet ville jeg under ingen omstændigheder være præst, men så kom Grønland ind i billedet i kraft af Peter, der en aften til en fest kom hen og spurgte, om jeg ikke ville med til Grønland som præst, og så blev fremtiden ligesom sat på plads. Jeg skulle alligevel være præst, Gud hjælpe mig! Og så kom Kirsten ind i billedet, og hun var vel også på sin egen måde med til at målrette mit liv – ikke mindst efter at vi fik Jens og tvillingerne – og som en anden pontoppidansk Isbjørn fik jeg slæbt mig gennem studiet – som sædvanlig med røven i vandskorpen, og efter 9½ år og et par dumpede eksamener, hvilket var nådigt sluppet – blev jeg endelig cand.theol. i juni 1981. Underligt uengageret – mærkelig uberørt. Som sædvanlig havde jeg lusket mig igennem uden at blive opdaget. Med det mindst mulige pensum og gennemsnit og uden vejledning overhovedet, bortset fra et par velmenende tutorer i starten af studiet. Eller måske var jeg blevet båret igennem af min urokkelige skæbne. Hvad enten han vil, eller ej – hvad enten han gider, eller ej – så skal han altså fanden gale mig være præst! Det står stadig for mig som en gåde, at jeg med Benny Andersens ord ikke 'for længst er blevet siet fra.' Symptomatisk nok talte biskop Chemnitz i sin ordinationstale i Hans Egedes kirke i Nuuk om, at Guds udvælgelse af sine tjenere i sandhed var uransagelig.

Børnepsykologen Sofie Rifbjerg advarede mig ellers allerede i studietiden. Det var til tante Ingers fødselsdag i Valby. Tante Inger var plejesøster til min mor – familien havde taget sig af hende, da hun som ganske ung i desperation var sprunget ud ad et vindue på anden sal og havde brækket begge sine ben, og siden var hun faldet til som en del af familien. Det var hende, der ofte citerede min oldefar for at sige: 'Man skal sige nej, så det kan høres!' Og det må hun jo selv siges at have gjort på sin egen dramatiske måde. Ved middagen blev jeg placeret ved siden af den berømte gamle dame, som ved meddelelsen om at jeg skulle være præst sukkede inderligt, så mig længe i øjnene, hvorefter hun prikkede mig på næsen og sagde 'dyt'. Jeg glemmer det aldrig, men jeg fattede vist heller ikke hendes opfattelse af mit fremtidige kald som et sørgeligt udtryk for en manglende evne til at blive voksen. Jeg tror hun betragtede præstegerningen i det hele taget som en behandlingskrævende tilstand. Og det havde hun for så vidt ret i – i hvert fald for mit vedkommende. Så 'dyt'!

Som ung præst var jeg altså nærmest tidehvervsk, hvis jeg da i det hele taget var noget. Det tiltalte mig med disse rene intellektuelle linjer uden alt for megen religiøsitet – og måske også dette, at man ligesom var frelst på forhånd og ikke selv behøvede at gøre noget til sagen andet end at tro, uden at 'tro' dog blev yderligere defineret – *simul justus et peccator*, som fader Luther sagde, samtidig retfærdig og synder. Denne behagelige bevidsthed findes der en skræmmende betegnelse for: at synde på nåden! En guddommeligt sanktioneret undskyld-

ning for ikke at gøre noget. Men det gav ligesom et pusterum. Og det passede godt til min menneskefrygt med den tidehvervske syndighed, der kun kunne håbe på Guds nåde. I mennesker bor der intet godt, forkyndte jeg med stor glæde. Mine prædikener formede sig i mange år som opgør med den indremissionske gerningsretfærdighed, så vidt - eller rettere så lidt, som jeg kendte den. Alt er tilladt, som Paulus siger, for Guds kærlighed slipper os aldrig – og det var for så vidt rigtig nok, men der manglede grangiveligt nogle mellemregninger og forudsætninger. Jeg manglede udover en virkelig teologisk ballast måske først og fremmest lidelsens eller i det mindste livserfaringens forudsætning for at forstå livet, og derfor blev det bare tom og gold teori. Teori uden den praksis, der gør teorien sand. Hvor skulle jeg kunne vide noget som helst om livet fra? Eller om Guds kærlighed? Fra bøgerne? Aldrig i livet! En teori eller en dogmatik eller en trosbekendelse kan i sig selv kun skabe skråsikre meninger, hvor det mere handler om at få ret end om at være barmhjertig, som Karen Armstrong så ramende påpeger. Og så kan tiden ellers gå med hede diskussioner, som er lidet opbyggelige, fordi deres udgangspunkt ikke er en fælles usikkerhed og en fælles søgen mod et højere mål – en fælles lidelse eller *medlidenhed* - men netop et betonfundament af sikre meninger og fundamentale trossandheder, som egentlig ikke er til diskussion eller samtale eller fals, men udtryk for en form for bedredende mission. Fra hver sin skyttegrav lufter de skriftkloge 'det uopgivelige' i deres egne anskuelser og det tåbelige i de andres – og tro forveksles netop med anskuelse, hvilket er et af modernismens alvorligste problemer. Det handler ikke om at tage ved lære, men om at latterliggøre 'modstanderne' og deres horrible synspunkter og dermed fremme sine egne. Ganske som i den politiske debat. Og det blev i sidste ende også min indvending imod det tidehvervske – at det var en flot teologi, som var både gennemført og redelig, men den savnede liv – antagelig fordi jeg ikke har fattet dybden i den. Jeg fik det som Stuckenberg, der ikke kunne udholde denne famlen efter guder, der er sølet ind i en alenlang definition: 'Nej, ingen famlen efter Hjærnens Guder med kold Kritik og med Logikens Bud.' Gianni Vattimo har kaldt den dialektiske teologi, som har stået fadder til Tidehverv, for et sidste desperat forsøg på at redde transcendenzen, og for mig virker det også mere som sådan et intellektuelt forsøg på at få det bibelske budskab til at gå op som en matematisk ligning end som et famlende menneskeligt forsøg på at komme overens med dette forunderlige og foruroligende menneskeliv. Det kunne gribe min forstand, og det kunne hjælpe mig til at få ret overfor de religiøse indremissionærer, men det kunne aldrig for alvor gribe mig om hjertet. Og spørgsmålet er i virkeligheden, om ikke det netop er problemet med teologi som videnskab? Hvad ved en nok så stuelærd teolog egentlig om livet? Indre Missions gamle bannerfører Vilhelm Beck sagde engang i et opgør med den højtravende rationalistiske teologi

på bjerget: 'På knæ for Bibelen, de herrer professorer!' Men det duer heller ikke. Jeg kunne ikke drømme om at knæle for eller for den sags skyld 'adlyde' Bibelen, som er en menneskeskabt samling litteratur af vidt forskellig art og kvalitet fra en bestemt tid og et bestemt sted. Der står vældig meget godt i Bibelen, men det gør der jo også i mange andre bøger – og der står sandt for dyden også meget skidt. Til gengæld vil jeg gerne knæle for livet eller for Gud, om man vil – hvis man da overhovedet skal give sig af med den slags. Det kommer nemt til at ligne ynkværdigt fedteri af værste skuffe, men der er nu noget, der hedder oprigtig ærbødighed og ydmyghed og oprigtig glæde eller oprigtig sorg, som godt kan få mig til at bøje hoved og knæ i taknemmelighed eller skam eller fortvivlelse eller dyb beundring og stille hengivelse. Jeg kan også godt finde på i et anfald af begejstring at kalde Jesus for min Herre og min Gud, og det, jeg gerne vil adlyde, det er hans kald til frihed gennem menneskelighed, barmhjertighed og kærlighed. Så svært det end kan være. Men at forordne eller forlange sådan en tilbedelse er lige så absurd, som hvis en forelsket forlanger, at alle skal dele hans forelskelse og lovprise den elskede som han selv.

Men sådan var det ikke i starten. Jeg kan huske, jeg havde nogle trælse diskussioner i årenes løb med Kirsten, hvor jeg følte mig som den sande luthersk-evangeliske teologis forsvarer mod Kirstens sværmeriske agnosticisme og hendes tro på reinkarnation og spiritualitet og alskens uhyrligheder. Hun pendulerede Gud hjælpe mig og dyrkede kinesologi! Jeg var temmelig skråsikker og måtte jo i sagens natur vide, hvad der var sandhed, eftersom det var mig, der var teolog og derfor pr. definition havde ret. Men hun tog det pænt, og det var først meget senere, jeg turde lytte til, endsige da lade mig anfægte af hendes langt mere livsnære og modne livssyn, der stod i så stærk kontrast til denne opblæste teologs tillærte dogmer.

Jeg mødte Kirsten en sen aften på Laurits Betjent i København, og efter en times snak og en enkelt dans smeltede vi hen i et kys, der bare blev ved og ved, og som så at sige stadig varer ved. Jeg har ifølge min natur aldrig haft nemt ved at knytte mig til mennesker i almindelighed, og jeg har været ganske alvorligt bange for kvinder i særdeleshed, selv om jeg på afstand og lidt i smug har tilbedt dem – stort set alle sammen. Jeg ved ikke, hvad denne underlige angst kom af. Måske var det en dyb angst for den seksualitet, der ikke blev talt om hjemme, og som ifølge gældende kristen moral var forbundet med noget urent og syndigt (tak, Augustin!). Angsten for at være i sine drifters vold – angsten for at opfylde sit begær? Eller måske skyldes det, at kvinder simpelt hen generelt er blevet nogle skrappe kællinger, der ikke er til at komme i nærheden af. Måske fordi kvinder af en eller anden grund gerne vil være mænd. Men med Kirsten var alle disse forbandede hæmninger og forstillinger som blæst, og jeg blev

for en gangs skyld overvældet af noget, der var større end mig selv, så alle frygtensmure faldt sammen. Det var en i ordets egentlige betydning ekstatiske oplevelse, hvor jeg ligesom blev trukket ud af mig selv og smeltede sammen med et andet menneske i et livslangt kys. Og denne gang blev det til mere end kysset! Vi ville have været gift på årsdagen for vores første møde, men far, som skulle have viet os, døde fem dage før brylluppet, så vi udsatte det en måneds tid. Vi blev en stor familie, og det gav virkelig mit liv den substans og en mening, jeg aldrig havde turdet drømme om. Og måske er det så bare det, der er meningen med livet – målet for al vores søgen: at give det videre til dem, vi elsker? At sørge for næste generation? Og så alligevel – så er der noget mere. En stille længsel midt i det mest velsignede familieliv. Efter hvad?

Grønland

I 1981 blev jeg altså præst i Grønland – nærmere bestemt i Qeqertarsuatsiaat, en lille bygd på 300 mennesker ca. 150 km. syd for Nuuk. Her boede Kirsten og jeg og vores dengang tre små børn, Jens, Troels og Ida i tre år og lærte dels grønlandsk, men også lidt om den grønlandske livsopfattelse, der er noget forskellig fra vores egen. Det kom bl.a. til udtryk i min affære med den opstandne frelser.

I mange grønlandske kirker har man som alterudsmykning fra gammel tid brugt en miniature gipsafstøbning af Bertel Thorvaldsens store Kristusfigur, der står i Københavns Domkirke. Også i Qeqertarsuatsiaat. Det er som bekendt en meget berømt nyklassicistisk statue, hvor den opstandne Kristus står med let udbredte arme og tager imod, så at sige – på soklen står citatet fra Matthæusevangeliet: Kommer hid til mig... Skulpturen lyser af renhed. Kjortlens folder falder som håret i ulastelige bløde, smukke former. Sårmærkerne i hænder og fødder er kun ganske svagt og symbolsk antydte – og så har den naturligvis ingen farver. Det var netop den tids idealforestilling om renhed – det farveløse – det rene hvide. Man kan godt synes, det er lidt mærkeligt at netop den statue har fundet vej til de grønlandske kirker, for det er ellers ikke ligefrem nyklassicismen, der præger den grønlandske folkesjæl. Det ved enhver, der har set en grønlandsk kvinde i festdragt, som er et orgie af stærke farver – eller for den sags skyld Qeqertarsuatsiaat med de mange forskelligt farvede huse. Så noget kunne tyde på, at det er europæiske idealer, der har fundet vej til de grønlandske helligsteder.

Nu var man ret selvbevidste i Qeqertarsuatsiaat, og derfor gik det, som det måtte gå. Kristian Berglund, den gamle altnuligkunstner, tog en dag figuren med hjem og malede den med hud og hår og øjne og klæder i de herligste farver – til almindelig anerkendelse fra bygdens side. Vel ikke helt i overensstemmelse med statuens ånd – men nok med grønlændernes – og ikke mindst med Kristian Berglunds – han var et meget smukt menneske. Og således stod statuen, da vi kom derop. Jeg kendte jo mine klassikere og vidste hjemmefra, at det var en uhyrlighed at farvelægge Thorvaldsens Kristus. Så da malingen efterhånden alligevel var ved at skulle af – et par fingre manglede der også – så besluttede jeg efter nogen tid, at jeg ville restaurere figuren, hvilket betød, at al malingen omhyggeligt blev fjernet og de manglende fingre erstattet med modellervoks-fingre. Og så malede jeg den selvfølgelig helt hvid. Jeg var ret

stolt over mit værk, selv om anerkendelsen fra bygdens side ikke var overvældende. Men jeg følte, jeg havde gjort min pligt. Ren og hvid stod Kristus igen på sin plads og var, som han skulle være. Og så var det alligevel helt forkert. Det viser sig nemlig ved nærmere forskning, at de klassiske figurer fra oldtiden oprindeligt slet ikke var hvide. Tværtimod. De strålede af farver. På flere museer – bl.a. Glyptoteket i København - har man i dag rekonstrueret nogle af de gamle klassiske skulpturer fra oldtiden, vel at mærke med de originale farver – de farver, man i den nyklassicistiske tid ikke havde kunnet forestille sig, simpelt hen fordi de var slidt væk gennem århundrederne i jorden. Men de er der, og ved hjælp af moderne teknik kan de afsløres – og hvilke farver! Det er som en åbenbaring at se de gamle, hvide kendte statuer fra antikken iført de oprindelige, vidunderlige, hæmningsløse farver, der pludselig giver dem liv efter mere end 2000 års dødlignende tilstand. Det er de farver, som genfindes rundt omkring i verden i alle de kulturer, som europæerne kaldte primitive. For netop stærke farver blev for de dannede og oplyste europæere udtryk for vulgær primitivitet i forhold til det europæiske renhedsideal, som vi alle har lært at beundre, og som præger hele vores livsforståelse ind i det inderste lønkammer af vores europæiske, hovmodige og farveløse sjæl. Og det er ikke spor underligt, at vi kalder os selv for hvide - selv om vi med Steve Bikos ord jo rent faktisk er lyserøde - og resten af verdens befolkning for farvede, og det sidste er bestemt ikke ment som nogen hædersbetegnelse. Lige indtil Kristian Berglund, som den lille dreng i H.C. Andersens eventyr om Kejserens nye Klæder udbrød om Thorvaldsens Kristus: Han har jo ingenting på! Og så gav han ham farver til stor forargelse for de dannede europæere – og for den unge danske præst, som fuldstændig havde glemt, at han ikke var kommet til Grønland for at belære, men for selv at blive belært om livet.

Der knytter sig mange erindringer til tiden i Qeqertarsuatsiaat. Engang var en lille dreng, Jan Piitaaq tæt på at drukne. Peter og jeg var på vej ud at fiske, da Mano kom hen til mig nede ved molen – hvorfor gik vi egentlig den vej? – og sagde noget om en dreng. Jeg troede et øjeblik, det var Jens, men da jeg kom derned, stod der en med Jan Piitaaq bøjet ud over rækværket. Han var fuldstændig livløs – hverken hjerte eller åndedræt fungerede, og det var mærkeligt (bagefter) at stå med den livløse og kolde dreng i hænderne. Jeg masserede ham på brystet og skulle lige til at give ham mund til mund, da han begyndte at trække vejret med lange, men sikre mellemrum. Han kom simpelt hen til live mellem hænderne på mig, og hans lille hjerte arbejdede som en hest for at varme hans krop op. Så kom de – alle de andre og begyndte at massere hans arme og ben, og lidt efter kom sygeplejersken og fik ham bugseret op på stationen, hvor han et par timer efter kom til sig selv. Han blev evakueret til Nuuk med helikop-

ter og er fuldstændig rask igen. Tæt på livet er man først, når man er tæt på døden – bevidst om livet er man først, når man er bevidst om døden. Glad for livet er man først, når man har mærket dødens kulde.

Dagen efter ringede Titken efter mig og ville have mig med ned til Benjamin og Abisai. Vi skulle meddele dem, at deres søn, Nuaaraq var omkommet på vej til Nuuk. Sammen med to andre unge var han på vej til Nordafar. Da de var i land på en ø, gled han ned i vandet – vistnok beruset - og forsvandt – revet med af strømmen. Det er ikke let at bringe sorgens budskab til mennesker og på et øjeblik vansire deres tilværelse. Ikke mindst da vi holdt meget af Benjamin og Abisai og også kun kendte Nuaaraq fra en smilende side. Vi blev nede hos dem en times tid, mens budskabet bredte sig ud i bygden og folk strømmede til huset – grædende og forfærdede. Så gik jeg hjem og hejste flaget på halv stang. Jeg havde noget duplikeringsarbejde i skolen, og mens jeg var derovre, kom Kirsten over og viste mig flaget, som nu pludselig var på hel stang, og fortalte mig, at Nuaaraq var blevet fundet i god behold på øen af politikutteren 'Nakuuq'. Vi gik begge ned og lykønskede familien. Det var hårdt ved dem begge, og det var blege, usikre smil, der prægede mennesker dernede. Hvad tænker man? – hvordan reagerer man? – er det nu også sandt? Hvilke sneskred er der ikke foregået i disse gamle prøvede sjæle? Miraklernes tid er ikke forbi. To mirakler på to dage... og vi var lige midt i dem. Mærkeligt. Det er, som om skæbnen søger efter et offer, men må give slip på det, hver gang den tror at have bid. Hvad er det for en mægtig ånd, der hersker over liv og død, og som alligevel er så usikker i sin sag? Eller måske kæmpes der om menneskeliv et sted derude, hvor vore tanker ikke kan nå hen, og måske kæmpes der i dette øjeblik. Vil dødsenglen gå forbi, eller vil den kræve sin lod – hvad ved vi??

Der var stort set ikke den katastrofe, vi ikke kom ud for i løbet af de tre år. En kold januarnat i 1982 brændte gamle Hans Petersens hus ned til grunden. Både han og hans kone Henriette omkom. Vi vågnede ca. 6.30 ved råb i den mørke nat. Det eneste, vi kunne se, var flammerne fra huset, som ligger nede ved vandet. Elforsyningen var svigtet, hvilket betød, at der ikke var hverken brandsirene eller vand i taphusene. Der gik 1-1 ½ time, før der kom vand på huset! Var nede og hjælpe lidt til med slukningen, men at skovle sne på et brændende hus er ret frustrerende.

En augustdag i 1982 forsvandt vores nabo Josva og hans søn Tobias på havet under det store torskefiskeri omkring Nordafar. Senere fandt man deres jolle med bunden i vejret. Lucia mistede pludselig sin mand og sin søn. Det var på det tidspunkt, Kirsten blev manisk med psykotiske anfald. Måske fordi der simpelt hen skete for meget. Bl.a. var hun på vej hjem fra Nuuk med en skonnert, der havarerede midt i storisen og for så vidt var prisgivet, hvis ikke

en trawler omsider noget modvilligt blev omdirigeret og kunne trække dem hjem. Det var ganske forfærdeligt at skulle sende sin elskede til indlæggelse i Nuuk, men det var nok nødvendigt. Sådan noget glemmer man aldrig. Jeg tror, hun var indlagt i tre uger på A1 i Nuuk, men så kom hun hjem igen og genoptog tilværelsen som præstekone med tre små børn på ny.

Men virkeligheden i al sin væld var ved at ændre min teoretiske og tillærte teologi: Under arbejdet med en prædiken, som for øvrigt aldrig blev oversat eller holdt, kom jeg allerede dengang på den tanke, at det ikke er en nådig, men en kærlig Gud, Jesus forkynder – en Gud hvis hele væsen er kærlighed, og som indgår i vores liv som en potentiel magt, en magt, som vi kan tro på eller lade være med at tro på. Men en magt, som er i stand til at give os styrke til at leve i dag. Modsat Luther kunne jeg sige: 'Hvordan slipper jeg af med en nådig Gud, som med sin nåde tvinger mig i knæ og sætter mig i gæld?' Jeg vil ikke have min frihed forærende af nogen magt, men jeg vil godt tage del i den frihed, som troen på kærligheden giver mig. Jeg vil ikke have min stolthed knækket, hverken af Gud eller mennesker – lige så lidt som jeg vil betale nogen for den luft, jeg indånder eller for solens lys. Kærligheden er en del – en grundlæggende del af mit liv, og den kan hverken Bibel eller præster eller Gud – eller for den sags skyld mine forældre - tage patent på og skalte og valte med efter forgodtbefindende. Evangeliet om, at Gud er kærlighed, åbner mine øjne for noget dyrebart, som jeg gik og længtes efter. Med troen på kærligheden er jeg i mit rette element – er jeg først for alvor kommet til live. Den giver mig forståelse for min fortid og håb for min fremtid og gør derved min nutid levende og værdifuld. Den fjerner min skyldbevidsthed, som den nådige Gud forstærkede, og den fjerner min angst for den ukendte fremtid, fordi kærligheden er stærkere end både lidelsen og døden. Jesus vidner om kærligheden og er selv et menneskeligt udtryk for den fuldkomne kærlighed. Derfor stiller han ikke krav om en bedre vandel eller lover os et bedre liv, hvis vi opfører os pænt, men hans vidnesbyrd er godt, fordi det lukker op for og forløser den længsel efter den fuldkomne kærlighed, som vi alle sammen går med.

Så vidt den smukke teori, men jeg har godt nok svært ved at implementere min teologi i mit liv. Hele tiden er det frygten og selvbejdelsen, der fører de store ord, som ved mit 1 års præstebrev i september 1982: 'Jeg tror, der er noget, jeg ikke har fået med. Noget, som jeg må tilbage og hente – men strømmen fører mig bare derudaf, og måske er det årene, jeg ikke har fået med. Jeg føler det, som om jeg har glemt min skoletaske, men af en eller anden grund kan jeg ikke komme tilbage efter den, og læreren må for alt i verden ikke opdage, at jeg har glemt den. Så må jeg prøve at lade som om, jeg har den – men det er trættende, hele ti-

den at skulle dække over sandheden. Det er, som om jeg er kommet med et fint tog, men jeg har ikke fået løst billet. Alle andre har deres billetter i orden, og snart kommer der en bister togfører – og jeg bliver afsløret – afsløret og smidt af – sikkert mens toget kører – kører til Paradis. I 25 år har jeg skulket og lusket og pjækket mig igennem – eller rettere udenom livet. I 25 år har jeg levet med angsten – angsten for at blive opdaget, men – Gud bedre det – det lykkedes at slippe udenom, så i dag kan jeg sidde her og fejre 1-års jubilæum som præst! Angsten er mit kendemærke – angsten for mennesker. Jeg har alt, hvad hjertet kan begære – en stilling – jeg er præst – jeg er ansat og anset. Jeg har familie – kone og børn, hus og hjem – jeg har en fremtid med muligheder – et godt helbred. Kort sagt alt. Men bag det hele lurer angsten – hvorfor? En angst, der gør mig så underlig træt. En præst – en menighedens ældste, der er bange for mennesker – en hyrde, der er bange for får – har man hørt magen?!?

Men jeg fik god hjælp af grønlænderne. Efter nogen tid, hvor skolelederen havde oversat mine prædikener, fik jeg endelig skrevet min første prædiken på grønlandsk, og jeg tog den med hen til Jakob, der var præstegældskarl og gift med Dorthé. De blev vores gode venner og støtter i de tre år. Jakob læste grundigt prædikenen igennem, og da han var færdig, tog han langsomt brillerne af, så på mig og sagde så, at det var den bedste prædiken, han nogen sinde havde læst – og sproget var helt perfekt. Jeg voksede på stedet en halv meter og holdt den og de følgende prædikener med stor glæde og frimodighed. Senere viste det sig ved nærmere granskning, at den så roste prædiken var stort set uforståelig såvel sprogligt som indholdsmæssigt – men sådan var Jakob. Et af de mange smukke mennesker, jeg har mødt.

I Qeqertarsuaat fik jeg et glimt af, hvordan det i virkeligheden er at være menneske – i Menneskenes Land. Det er jeg dem dybt taknemmelig for.

Efter de tre år i Qeqertarsuaat blev vi forflyttet til Ilulissat/Jakobshavn i Nordgrønland, hvor vi var i to dejlige år. I min afskedsgudstjeneste forklarede jeg menigheden, at vi skulle rejse til Ilulissat, fordi de grønlandske præster var blevet sindssyge. Jeg ville have sagt, at det var på grund af præstemangel, men det illustrerer meget godt mine ufuldkomne sprogkunderskaber. I Jakobshavn kom Jakob til som yngste skud på stammen og blev opkaldt efter byen. Det er en fantastisk flot by, som på det tidspunkt blev endnu flottere, fordi min bror og svingerinde, Hans og Lisbeth også flyttede derop som hhv. skolepsykolog og sundhedsplejerske sammen med deres børn, Seka og Toke. Vi nød hinandens selskab og tog på sejlture og hundslædeture sammen – og brugte nætter på de første computerspil på en lille Macintosh computer. Gyldne tider! Det var her, min gode kollega, Jens Nielsen advarede mig mod at gå for meget på husbesøg: Vi er jo ikke Jehovas Vidner, som han sagde med sit karakteristiske

skæve smil. Det råd har jeg klynget mig til siden. Jens Nielsen fortalte engang, at han som barn i en lille bygd havde oplevet regulær sult. Der var simpelt hen ingen mad at få. Det var chokerende at få en så ukendt dimension så tæt ind på livet. Sult! Tænk, ikke at have noget mad at give sine børn! Jens Nielsen oversatte i øvrigt en lille bog om trosbekendelsen, som jeg fik til opgave at skrive til den grønlandske kateketuddannelse. Det var Henrik Wilhelm, der var ved at etablere en ny uddannelse, og det var såmænd helt rart at få lov til at læse lidt teologi igen. Og så boede vi i den gamle præstebolig lige ved siden af Zionskirken med en formidabel udsigt ud over isfjorden. Ved siden af underviste jeg på HF-voksenundervisning i religion og var en overgang aktiv på den lokale tv-station, Arctic TV. Vi dækkede blandt meget andet en stor WHO-konference om selvmord i de arktiske områder. Ilulissat var kendt for sine nærmest epidemiske selvmordsbølger. I de sidste 14 dage, jeg var præst i byen, begravede jeg fire unge selvmordere. Jeg glemmer aldrig forældrenes forstenede ansigter.

Præsteliv på Fyn

Det var trods alt to dejlige år i Ilulissat. Men jeg savnede mit modersmål. Det lykkedes aldrig helt at få lært grønlandsk, på trods af flere intensive kurser på højskole i Sisimiut og på HF, så det var frustrerende at skulle være så handikappet rent sprogligt. Mine prædikener blev f.eks. igen oversat af andre, og det var ikke altid, de vandt ved det. Så efter to år søgte jeg det første det bedste ledige embede, der var opslået, og så kom vi til Fyn og skulle finde vores egne ben som præstefamilie i fire små nordvestfynske landsogne, Føns, Ørslev, Udby og Husby. Ved prøveprædikenen og ansættelsessamtalen kunne jeg gå på vandet – der var ikke noget, der kunne ryste mig, og måske for første gang i mit liv følte jeg mig frygtløs. Jeg tror, det hang sammen med, at vi i de fem år i Grønland havde oplevet så meget på godt og ondt, så der stort set ikke var noget, der kunne ryste mig. Mord, selvmord, indebrænding, børn, ægteskab, krise, død og ulykke i et væk. Jeg følte, jeg kendte til livet. Måske skulle man bruge pastoralseminariet til at udsætte de vordende præster for virkeligt barske prøvelser, så de blev bedre rustet til at indgå i den præstegerning, der nok i virkeligheden er barskere, end de fleste forestiller sig. En ordentlig initiationsrite i stedet for al den snak.

Det gik rigtig godt i de første år, hvor vi deltog i sognelivet med hud og hår og fire små børn, hvilket vel også var en leven op til de vigtigste forventninger i sognene, hvor præsten og præstens familie var et samlingspunkt – et ikon nærmest, som skulle være - ligesom kirken - meget synligt i sognelivet. Projektorbelyst til jul. Allerede inden jeg blev indsat i de fynske sogne, stillede jeg til det første åbent hus-arrangement i anledning af Kristian P. Hansens 75-års fødselsdag. Min indgang i sognene var formidabel! Typisk nok var der et kirkeblad, som jeg hurtigt fik lavet om til et moderne Sogneblad – og alle klappede. I starten gik jeg en del på husbesøg, men det ebbede ret hurtigt ud – også fordi jeg mange gange følte – og en enkelt gang véd – at jeg kom til besvær. En noget bitter enke fortalte mig efter hendes mands død, at 'vi havde jo håbet, men da så præsten kom på besøg, vidste vi nok, hvad klokken var slået!' Og jeg var heller ikke god til at konversere og savnede også den empati, der skal til, så det blev ofte lidt af en prøvelse for alle parter. Provst Pedersen, der var pensioneret provst fra Ærø, og som havde passet embedet under vakancen, fortalte mig ellers, at jeg skulle gå på husbesøg tidlig og silde. Engang havde han selv nået otte husbesøg på en dag. Han var sådan

et herligt ligefremt menneske, der engang havde været hjælpepræst hos Kaj Munk i Vedersø. Derfor arrangerede vi en menighedsrådsudflugt derud engang, mens Lise Munk endnu levede. På et tidspunkt under kaffen annoncerede provst Pedersen højt og tydeligt, at nu ville præsten gerne sige et par ord. Det var mig, så jeg måtte skynde mig at finde på noget at sige. Kirsten fortæller endnu med stolthed, at hun har gået arm i arm med Lise Munk op over klitten ned til havet. Men sådan var han. På en menighedsrejse til Rom, som de færreste af deltagerne vist har glemt – bl.a. indledte jeg min mission som rejseleder med at fare vild i det indre Rom - startede han i bussen fra lufthavnen med at spørge højt, om der skulle være nogle enlige damer til stede. Senere blev han mere og mere døv, men han kom trofast i kirken og gjorde højlydt indsigelse, når lydanlægget ikke virkede tilfredsstillende.

Vi fungerede godt som præstefamilie i det lille samfund og tog del i landsbylivet med alt, hvad dertil hører af sammenkomster og medleven. Jeg fik bl.a. arrangeret et samarbejdsudvalg under menighedsrådene, der skulle sætte skub i det noget trevne samarbejde mellem de fire sammenbragte sogne, og det kulminerede i et fællesprojekt omkring en debatbog om sogn og kirke, Lidenskab og Smålighed, der blev udgivet og ovenikøbet solgt viden om i landet. Vi lavede også i fællesskab en salmevideo, der inddrog konfirmander og lokale i stor stil. Det var en herlig tid, og på mange måder var tiden i de fire små sogne en tid med gode venskaber og et fælles engagement omkring kirke- og sognelivet. Formanden for Udby menighedsråd Hans Aage Jespersen blev lidt af en mentor for mig. Han havde en smittende begejstring med visioner om, at der skød blomster ud af kirkemuren, og han var i det hele taget et uforglemmeligt bekendtskab. Han døde desværre af sklerose, mens vi var i Grønland 2. gang. Jeg modtog budskabet en tidlig morgen pr. telefon, og jeg kan huske, at jeg blev så ked af det, så jeg måtte sidde og bare græde lidt, hvad jeg bestemt ikke var forvænt med. Jeg ved ikke – måske udgjorde Hans Aage også lidt af en faderrolle for mig – den rolle, som i så mange år havde været ubesat. Hvem ved? Familien hentede mig hjem, så jeg kunne begrave min gode ven – det var så flot og dybt bevægende.

Jeg mindes med glæde alle de fester og sammenkomster vi var til – både de fælles og de mere private. Dilettant og Sct. Hansfester i stor stil. Føns Frivillige Brandværn med den månedlige brandslukningsøvelse på Hotel Fønsvang. Beboerforeningen og kampen for landsbyens overlevelse. Det var herligt! Det var også på mange måder en travl tid med mange gudstjenester. En gang kørte jeg fra Husby kirke til Føns kirke, som sædvanlig lidt sent på den. I det uoverskuelige sving ved Liljendal kom jeg over i venstre side af vejen, hvor der uheldigvis holdt et ældre ægtepar fra Struer og nød stilheden og den smukke udsigt. Jeg kørte frontalt ind i deres bil, hvilket bl.a. betød, at ingen af bilerne kunne køre længere. Deres chok blev vel

ikke mindre af, at en præst i fuldt ornat steg ud af den ødelagte bil og sagde så mange slags undskyld og skrev navn og forsikringsselskab bag på en kirkebøn, hvorefter han forsvandt sammen med en forbipasserende. Jeg kom ti minutter for sent til gudstjenesten. På et tidspunkt blev der lavet en revyvisé om præsten: Han gi'r den gas, ja, han gi'r den gas... Og så var det jo i Føns, vores børn voksede op, og vi havde dyr i massevis: hunde, katte, gæs og ænder, høns og sågar kaniner foruden undulater og et hav af forskellige burfugle og marsvin og hamstere og mus og jeg ved ikke hvad. Men det var herligt for ungerne, tror jeg, og så-mænd også for deres forældre.

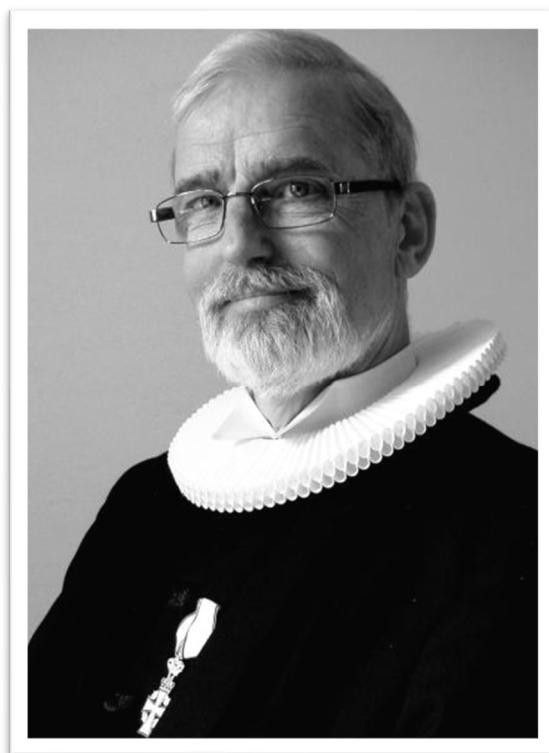
Som sagt var det også en aktiv tid rent kirkeligt, men som det så ofte går, blev vi kvalt i succesen. Der var nogen, der anså det udvidede samarbejde mellem sognene for at være et bevidst angreb på sognenes selvstændighed, og de fik gennemført, at udvalget blev nedlagt, hvilket jeg tog mig meget nær. Det var jo også noget af en mistillidserklæring. Senere kom jeg på kant med et par af menighedsrådsmedlemmerne – et af dem beskyldte mig på et tidspunkt i fuldt alvor for at drikke uhæmmet af altervinen under altergangen! - og det endte i en hæslig gensidig personhætz. Der er ikke noget, der fylder så meget i ens liv som personfnidder, så vi besluttede simpelt hen at søge væk – først til Canada under DKU, men da det ikke lykkedes, søgte jeg til Grønland igen – denne gang som dansk præst i Sydgrønland – og det lykkedes. Her fik jeg bl.a. tid til at reflektere over det at være præst – som jo ikke bare er at leve op til sognefolkets forventninger om synlighed og deltagelse som ceremonimester og familiefar - båltaler og dilettantskuespiller – og 'spille firkort med degnen'. For de kom jo ikke i kirken! I hvert fald kun et fåtal. Det var jo ikke evangeliet, der betød noget – men først og fremmest landsbysammenholdet og sognelivet – og hvor var evangeliet i det? Jeg følte, at både jeg selv og kirken blev taget som gidsel af landsbyideologien og det folkelige fællesskab. Jeg kunne ikke på grundtvigsk vis forene det folkelige og det kristelige, og jeg følte, at jeg i grunden svigtede mit kald ved at give efter for det folkelige på bekostning af det, der egentlig var min opgave: at forkynde evangeliet. For mig var evangeliet en modsigelse af det folkelige fællesskab og ikke, som hos Grundtvig, en følge. En sand kristen menighed må ifølge sin natur altid være i opposition til det bestående – en modmagt til samfundsmagten, så at sige. Den kan aldrig indgå i et harmonisk samfundsbevarende og –bekræftende fællesskab i sådan et grundtvigsk jævnt og muntert virksomt liv på jord i fryd og gammen blandt bly kærminde og forsmåede påskeliljer.

Det var en dejlig tid i Qaqortoq, hvor familien trivedes godt i de nye omgivelser. Både Kirsten og jeg havde det godt på vores arbejde hhv. i kirken og på sygehuset med rigtig gode kolleger, og ungerne stortrivedes i skolen, som skoleleder Arne Kyed satte sit gode præg på.

Selv vores gadekryds af en hund, Bamse, trivedes og satte sit umiskendelige præg på byen i form af en hel del små Bamser rundt omkring. Og så lærte vi mange herlige mennesker at kende. Der var et vældig godt samarbejde omkring kirken med kollega Jakobine Kyed og ikke mindst provst Magnus Larsen, som jeg allerede havde kendt fra min første tid i Grønland – han var en af læserne til vores ordination og dengang formand for den grønlandske præsteforening. Jeg skulle være præst i hele Sydgrønland, og det var somme tider lidt træls med de mange rejser, hvor formålet ofte viste sig at være en gudstjeneste for ganske få deltagere. Men jeg fik da set landet – bl.a. min gamle flådestation Grønnedal, hvor jeg havde været soldat tilbage i 1970. Det var en helt speciel oplevelse. På et tidspunkt kunne jeg vist være blevet provst for Sydgrønland, men jeg turde alligevel ikke på grund af sproget, som jeg stadigvæk ikke beherskede og aldrig har fået lært ordentligt.

Vi kom hjem igen, og så blev jeg til gengæld provst for Middelfart provsti – og det tager megen tid, men det er også en spændende udfordring, der involverer mange aspekter i kirkelivet.

Ikke mindst struktur og ledelse og hele det nye koncept, der kommer af, at vi lever i sådan en brydningstid, som vi gør. En forandringsproces fra topstyret institution til værdibaseret virksomhed – det var meget spændende. Det blev til 12 gode og udfordrende provsteår med megen fokusering på administration, økonomi og ledelse, hvor de nye ledelsesteorier fra andre grene af samfundet blev prøvet af og også implementeret i provstiet. Også her stod samarbejde højt på min ønskeseddel. Men også som provst måtte jeg sande, at Rom ikke blev bygget på én dag. Og det er ikke sådan lige at få 153 menighedsrådsmedlemmer og præster - eller for

den sags skyld stiftsovrigheden - til at følge ens fantastiske ideer. Men det var en spændende udfordring! Og lidt tror jeg da, det er lykkedes at forandre til det bedre.

Men det er, som om det ikke er nok alligevel – for samtidig var jeg jo præst og var sat til at forkynde evangeliet om Kristus. Også selv om det ikke var det, der forventedes først og fremmest – så forventede jeg det af mig selv – og det er den uhyre vanskelige opgave, mange

præster står med, tror jeg – som også er frustrerende, netop fordi det tydeligvis ikke er det, der først og fremmest forventes af en præst i dag. Jeg læste som provst mange ansøgninger til præstestillinger, og det var påfaldende, hvor lidt, de handlede om teologi – lidt vage vendinger om, at man står i midten af dansk kirkeliv med hang til det grundtvigske - og hvor meget de handlede om alt muligt andet. Det samme gjaldt i øvrigt min egen ansøgning i sin tid. Karakteristisk nok kæmpede jeg efter hjemkomsten fra Grønland en brav kamp for at få Sognebladet omdøbt igen til Kirkeblad, men det endte med et kompromis, så det kom til at hedde Kirke og Sogn.

I mine første år som præst var jeg selv hunderød for at prædike – bange for at sige noget forkert sådan rent dogmatisk teologisk, så jeg læste adskillige fortrinsvis tidehvervske prædikenvejledninger og flere kommentarer og såmænd også teksten igennem på græsk, og det tog i det mindste en hel dag. Heldigvis foregik det i begyndelsen på grønlandsk, og det var ikke altid, jeg selv forstod, hvad jeg stod og sagde på prædikestolen – måske gjorde menigheden heller ikke – det var i hvert fald småt med kommentarer til prædikenerne, og det var jo heller ikke prædikenen de kom efter, men fællesskabet med hinanden og med Gud. Jeg lagde mærke til, at mine prædikener i langt højere grad handlede om, hvad kristendom *ikke* var, end hvad der egentlig var det glædelige budskab. Belærende, bedrevidende prædikener om, hvor meget mennesker i al almindelighed tog fejl af kristendommens væsen.

Men efter en hel del år aflagde jeg omsider frygten for at prædike og blev temmelig ligeglad med, om prædikenen nu også holdt vand rent dogmatisk eller om der var en teologisk linje i dem. Jeg begyndte bare at prædike frejdigt efter hjertet, og snart kunne jeg skrive en god prædiken på 2-3 timer. De sidste mange år foregik det konsekvent søndag morgen tidlig. Prædikenen var blevet et håndværk, jeg kunne, og dermed en glædelig oplevelse – ikke en trussel, jeg lå under for – ikke en træls pligt eller en skolestil, der skulle afleveres til tiden. Som en kollega engang betroede mig: 'Ja, det er såmænd et udmærket job at være præst, hvis bare det ikke var for den prædiken'. Dermed ikke sagt, at mine prædikener så også var fremragende, men de var heller ikke dårlige, for de var båret af den frihed, der kommer af at kunne sit håndværk med glæde. Og dermed var de også ægte. Det var *mine* prædikener, og jeg har de seneste mange år ikke brugt nogen form for tekstvejledninger, og kun sjældent har jeg citeret litterære eller teologiske og filosofiske værker i prædikenerne. Givetvis har de været ret almindelige, sådan lidt op og ned, men det var altid en sand fornøjelse og lidt af en oplevelse at skrive en prædiken, og jeg tænkte jo med undren på de mange fortvivlede timer, hvor man sad og skulle have en stil færdig – altid i sidste øjeblik. Jeg tror også, det kom af, at jeg ikke

spekulerede på stil eller form – jeg skrev bare, og så kom det ligesom af sig selv – underligt nok som regel båret af en eller anden indskydelse. Mange gange har jeg oplevet, hvordan min oprindelige plan for prædikenen blev fejet til side af sådan en indskydelse. Forstanderen for forfatterskolen, Pablo Llambías fortalte engang, at det var denne inspiration – eller for den sags skyld åndsmeddelelse – der var hele formålet med prædikenarbejdet. At arbejde sig hen til et punkt, hvor man ikke kunne komme videre og så være åben for det, der måtte komme udefra eller indefra måske. Jeg har somme tider tænkt på, om der virkelig skulle findes en guddommelig fortælling derude et sted – eller dybt derinde – som vil fortælles, og det største man kan opnå som prædikant eller kunstner i det hele taget (at prædike er en kunstart), er at blive redskab eller talerør for denne fortælling. Gerhard Pedersen, der var min homiletiklærer på Pastorseminariet mente, at enhver prædikenforberedelse burde begynde med en bøn om Helligåndens hjælp. Det havde jeg kun et hoverende skuldertræk til overs for dengang, men min erfaring har med årene givet ham ret. Gud, gør mig til redskab for *din* fortælling! De prædikener, der kom ud af det, var nok ikke var så dogmatiske som hjertelige – ikke så guddommelige som menneskelige – eller sagt på en anden måde: de handlede måske mere om at efterfølge Jesus og hans budskab end om at dyrke Kristus, den opstandne frelser – mere om Jesus liv og lære end om hans død og opstandelse – mere om Guds velsignelse end om arvesynden – mere om handling end om frelse – mere om livet på jorden her og nu end om det evige liv i himlen engang. Hvordan skulle jeg kunne prædike autentisk over alle disse fantastiske jødiske lignelser, hvis ikke de var fortællingen om mig og min egen elendighed? Hvis ikke jeg selv kendte mørket og ensomheden og frygten for at være sammen med mennesker og livsangsten, der bare prøver at slippe uset igennem livet med skindet på næsen så længe som muligt og ikke kunne drømme om at vælge og sætte alt på spil med tro og tillid og håb og kærlighed og frimodighed? Hvis ikke de afslørede mig selv som et menneske, der gjorde alt for at holde sig livet fra livet af frygt for konsekvenserne og samtidig afslørede min intense længsel efter det liv, jeg flygtede fra? Derfor blev jeg omsider en god prædikant, men først da jeg opgav teologien og dogmatikken og filosofien som autoriteter, og så småt og famlende forsigtigt begyndte at prædike om min egen smerte, min egen længsel, min egen frygt for Gud og hver mand. Min egen glæde ved evangeliet og ikke bare andres anerkendte og autoriserede glæde.

Jeg har ofte nok fået skudt i skoene, at jeg ikke kan være kristen, fordi jeg forkaster både dette og hint uopgivelige i kristendommen. Men det er ikke rigtigt, for for mig handler hele dette teologiske opgør netop ikke om at fjerne noget fra overleveringen eller forkaste noget – men om at påtage sig det kæmpearbejde med frygt og bæven at søge at forstå og personligt leve

sig ind i, hvad der skabte den altid tids- og stedsbestemte overlevering, og så søge at formulere det samme indhold i et moderne sprog, der rører *mig*, bevæger *mig*, tiltaler *mig selv* og dermed måske også *min* tids mennesker. Det er det, der må være opgaven for enhver præst, som ikke blot skal viderebringe den autoriserede overlevering fra en bestemt tid, men først og fremmest skal formidle sit eget møde med Jesus fra Nazareth, som de gamle pietister sagde. Alle de gamle religiøse, dogmatiske og filosofiske formuleringer er menneskeskabte – så vældige de end kan være i deres fantastiske, poetiske og mytologiske formuleringer – de er menneskeskabte og tidsbestemte – aldrig eviggyldige. Men det er til gengæld det, de skriver om, og eviggyldige sandheder må tages op af hver ny generation og formuleres igen og igen. Vi bliver aldrig færdige – det sidste ord er aldrig sagt, og det er vel derfor, vi stadigvæk prædiker. Ellers kunne vi jo bare slå det hele op. Og det spændende ved det er, at de gamle formuleringer og forestillinger bliver levende igen, fordi jeg nu ser dem på en ny måde – ikke som eviggyldige sandheder, der skal tros, for at jeg med rette kan kalde mig kristen – for ikke at sige præst - og være med i det gode kirkelige selskab, men som det, de er – som det, de altid har været: vidunderlige eller skræmmende menneskelige vidnesbyrd om det guddommelige nærvær i vores liv – om den længsel, vi alle føler mod det umådelige – mod dette 'mere', som vi kalder med alle de bedste navne, vi ved. Ved at pille dem ned fra den piedestal, de så forkert var anbragt på – og hvor de stod som stive og døde helgenstatuer, der herskede uindskrænket med deres troskrav over mit kristenliv, kom de ned på jorden, så at sige, og dermed blev de pludselig levende igen. Fra at skulle kunnes blev de levende kilder til beskrivelsen af mit eget liv – min egen tro, min længsel og min kærlighed.

Det var først, da jeg holdt op med at docere og belære – som om jeg, elendige grønskolling vidste bedre end de livserfarne mænd og kvinder, jeg prædikede for i Qeqertarsuatsiaat, i Ilulissat, i Føns og Ørslev og Udby og Husby – som om nogen form for teoretisk viden eller akademisk eksamen kunne hamle op med det levede livs egen tragedie. Først da jeg holdt op med at te mig som statens udsendte repræsentant, der skulle belære mine såkaldte 'sognebørn' om, hvad der var rigtigt og forkert i henhold til den statsautoriserede religion – og først da jeg turde give slip på alt det tillærte, åbnede den virkelige prædiken sig for mig – og det var gang på gang som en solopgang efter en lang mørk nat – som en skyggefuld oase efter en lang lang ørkenvandring. Og derfor tør jeg alligevel på trods af min teologiske og filosofiske og religiøse elendighed og på trods af min menneskefrygt og alle mine nedgravede talenter hævde, at det var godt, jeg blev præst. Det gav trods alt mit frygtsomme liv en substans, og det gav mig mulighed for gennem årene og ad mange sære omveje en gang imellem at prædi-

ke mig frem til - og dermed i virkeligheden selv modtage - det glædelige budskab til alle arme, elendige og frygtsomme mennesker.

Teologi

Jeg besøgte for ikke så længe siden Husby kirke på Nordvestfyn, der engang var slotskirke for Wedellsborg, og hvor jeg selv var præst gennem tyve år. Det var en tilfældig – måske lidt nostalgisk indskydelse, der fik mig til at gå ind og sætte mig på en af kirkebænkene. Der var ingen andre derinde end de døde grever og baroner, som var stedt til hvile i sidekapellerne.

Jeg mindedes gamle dage – de mange gudstjenester, bryllupper og begravelser, og jeg mindedes, hvordan jeg ved en tidligere lejlighed også havde siddet sådan alene i kirken og betragtet den fine gamle altertavle. Jeg var gået hen til kirken ikke så længe efter, at jeg var kommet til sognet, for at kigge nærmere på de smukke gamle billedskærerarbejder på Claus Bergs fine altertavle der stammede fra begyndelsen af 1500-tallet. Jeg havde i den anledning fået fat i nationalmuseets gamle fotografier af altertavlen, og kiggede først nærmere på lidelseshistorien. Der manglede noget. Hvor var stangen med eddikesvampen, som rækkes op til den korsfæstede Kristus? Så havde jeg lånt en stige af graveren og kravlede helt op til altertavlen - og dér lå den på den øverste hylde imellem Hieronymus og Augustin. Gud véd, hvor længe, den har ligget der, tænkte jeg, mens jeg satte den på plads, og en underlig tanke strejfede mig: at nu var det mig, der rakte den sure eddike op til min korsfæstede frelser...

Jeg havde kigget på apostlene: Der stod Peter med kirkens nøgle, selv om den var knækket. Der var Filip og Andreas med sit Andreaskors og dér den vantro Thomas med vinklen i hånden. Dér var Jakob den Ældre, rejseklædt med muslingen i turbanen og Jakob den yngre med sin stav. Dér stod Judas med pungen i hånden. Underligt, at han var med. Jeg fandt Bartholomæus' sav og gav ham den i hånden igen.

Forneden stod de forgyldte kvinder: Maria, Anna, Barbara, Kristina. Skytshelgener for søfarende, soldater og andet godtfolk. Jeg havde fotograferet det hele på kryds og tværs og var svært godt tilfreds med mine opdagelser og mine optagelser, da jeg pludselig fik den underligste fornemmelse af, at de alle sammen stod og stirrede på mig med stor undren:

- Og hvem er så han dér med stigen og fotografiapparatet? Sært som han har glemt, at han befinder sig på et helligt sted, hvor mennesker er kommet i århundreder - ikke for at registrere og fotografere - ikke for at finde ud af os eller af vores Herre - men for at søge ind til os i

en fast tro på, at vi er dem nær i deres bekymring og deres sorg - at vi ser på dem og beder for dem. Han er da vel ikke... han kan da umuligt være...

Så måtte jeg ligeså stille fjerne stigen og gemme mit kamera under en bæk, og jeg satte mig ned i kirkens kølige stilhed og lod disse gamle figurer gennemskue mig, mens de fortalte deres historier - alle disse fortællinger om en svunden tid - om helgener og martyrer og præster og teologer - om mod og om lidenskabelig kærlighed til evangeliet og til den korsfæstede Herre, de stod omkring - ham, de levede for, kæmpede for og døde for - de fleste af dem halshugget - gjort tavse af verdensmagten.

Dér havde de stået dengang i Husby Kirke og talt og levet og set på den unge, oplyste præst, der lige var kommet til sognet. Og de stod der endnu på samme sted, og de så ned på den aldrende provst emeritus, som var vendt tilbage til sin ungdoms kirke, og som blev sært bevæget ved gensynet med det alt sammen, og de spurgte ham interesseret om hans liv - om det, han levede for - om det, han elskede - om det, han kunne dø for - og han måtte slå blikket ned og kunne jo ikke svare disse mænd og kvinder noget, der forslog.

Da sognepræst Thorkild Grosbøll midt under min egen teologiske 'vækkelse' i 2003 fremkom med sine provokerende udtalelser om, at han ikke troede på en personlig skabende og opretholdende Gud, støttede jeg ham uforbeholdent bl.a. gennem et læserbrev i Weekendavisen og flere artikler. Men jeg svigtede ham alligevel, da jeg i en debat i Deadline på DR 2 på det nærmeste tog afstand fra ham. Her burde jeg have sat min egen stilling ind på at bakke ham op, for det var jo, hvad jeg selv brændte for, men jeg turde ikke. Jeg var bange for mit skind og min anseelse og min stilling – og så vidste jeg jo heller ikke, hvad jeg ved i dag. 'Hvis Grosbøll skal suspenderes, skal jeg også, for jeg tror heller ikke på modernismens personlige, skabende og opretholdende Gud!' Sådan skulle provsten have sagt for åben skærm. Jeg fik en gylden chance til at sætte alvor bag teorien – for at sætte mig selv i spil og vove alt, men som en anden Peter – uden sammenligning i øvrigt - svigtede jeg, da det gjaldt og fornægtede det, jeg selv anså for at være sandt. Ærgerligt nok. Jeg tror, det kunne have givet mit teologiske liv en form for substans og troværdighed. Men det var et ret ensomt standpunkt. Langt størsteparten af landets præster og skriftlærde havde og har ikke meget til overs for Grosbøll, eller for den sags skyld for den amerikanske biskop Spong, der blev min øjenåbner. Der var ingen af mine præste- eller provstekolleger, der kunne deltage i min begejstring. Tværtimod indkaldte et par af præsterne provstikonventet til et krisemøde for at drøfte provstens uantagelige teologiske synspunkter. Det var en underlig oplevelse. Men det ændrede alt sammen ikke ved, at jeg omsider var ved at komme fri af det kirkelige, indoktrinerede og

nærmest indiskutable teologisk-dogmatiske grundlag – bl.a. ved hjælp af den amerikanske teologi, som vi i øvrigt kun havde foragt til overs for i min studietid.

Dybest set tror jeg, min optagethed af Spong hang sammen med min egen teologiske usikkerhed eller måske rettere træthed. Jeg kan huske, hvordan jeg, da jeg første gang hørte om ham i radioen – det var længe før Grosbøllsagen – nærmest var lamslået, så jeg måtte købe hans bøger og bruge megen tid på at

undersøge, hvad det var, han mente – mest fordi han meget velformuleret gjorde op med nogle af de ting i teologien, som var anstødssten for mig selv – og vel havde været det lige siden barnetroens dage, men som man jo ikke bare sådan kunne forkaste – og da slet ikke som præst. Først og fremmest måske gudsforestillingen, som jeg simpelt hen ikke kunne få til at passe med virkeligheden. Hvordan skal jeg kunne dyrke og tilbede en uantagelig og uberegnelig personlig Gud? Men også drejningen i forståelsen af Jesus – ikke som frelser på hin dag – men som igangsætter, som etisk forbillede – hans menneskelighed for nu at sige det på den måde. Jeg havde lagt al for megen vægt på det første. Altså dette, at forkynde syndernes forladelse og Guds kærlighed, hvilket jo luthersk set må siges at være en afgørende og vigtig forkyndelse – men hvad så? Jo, nok teoretisk frihed, men hvis ikke det bare skulle være eskatologi og teori, men få konkret betydning for mit eget liv her og nu, så måtte der være andet og mere – om ikke ligefrem en pietistisk følelsesmæssig omvendelse så i hvert fald en regulær kristen etisk holdning, som jeg hidtil havde benægtet på det kraftigste, '... thi mennesket retfærdiggøres ikke ved lovgerninger men ved tro!' (Så vidt jeg forstår den nyere Paulusforskning, taler Paulus måske ikke så meget om gerninger i al almindelighed, som om det at være jøde, for evangeliet gælder alle mennesker uanset nationalitet, religion, køn eller status, og det bestyrkede jo min mistanke om, at min nærmest medfødte aversion imod gerningsretfærdigheden ikke kunne holde i længden). Så jeg måtte tilbage til Skriften med Spongs tanker i baghovedet – ikke mindst hans redegørelse for Michael Goulder's liturgiske evangelietyd-

ning havde gjort indtryk – altså det at læse evangelierne som en slags liturgiske prædikener over Toraen, hvilket angiveligt faktisk skulle være foregået rundt omkring i synagogerne i det 1. århundrede – og jeg fik derigennem faktisk en fornyet respekt for evangelierne som mytisk-poetiske udtryk for det, som vel kan siges kort: at Gud blev menneske – dit medmenneske. Hele debatten om en bogstavelig opfattelse af Bibelen var dermed slut for mit vedkommende – også henvisningerne til Skriftens autoritet bogstaveligt forstået. Til gengæld fik samme Skrift en langt større og dybere betydning end tidligere, som nogle menneskers stærke, poetisk-religiøse vidnesbyrd om Jesus. Evangelierne blev levende for mig på en ny måde, da jeg begyndte at forstå det sprog, evangelierne er skrevet i, og jeg tror aldrig, det har været hensigten, at de skulle tages bogstaveligt. Jeg ved ikke, om den liturgiske fortolkning holder, men besnærende er den i hvert fald, og den har, som så mange af Spongs tanker åbnet for nye, tiltrængte fortolkninger af Jesus forkyndelse på et tidspunkt, hvor jeg var i lidt af en krise som præst. Derfor har Spongs bøger på mange måder været befriende læsning for mig. Og de har medført en fornyet interesse hos mig for moderne teologisk og filosofisk tænkning. Det er jeg ham meget taknemmelig for.

Men Spong gør det ikke alene. Der er lang vej endnu. Efter et foredrag blev Karen Armstrong for nylig spurgt om, hvad hun mente om Spong, og hun svarede med et glimt i øjet, at de var gode venner, men at Spong måske tog Skriften lidt for bogstaveligt. Hun var taknemmelig for det arbejde, han havde gjort med at udrydde de værste misforståelser, men hun havde fortalt ham, at vi nu måtte se at komme videre, hvortil den efterhånden 80-årige Spong skulle have svaret: Ja, det er jo så *din* opgave! Og Karen Armstrong har i sandhed bragt mig videre i min søgen – ikke mindst gennem hendes religionshistoriske værk *The Case for God*, som jeg oversatte til dansk i håbet om, at hendes tanker også måtte blive til gavn og glæde for mine landsmænd.

Hvad er kristendom så for mig? Det spørgsmål har jeg arbejdet med på daglig basis stort set hele mit voksenliv. I prædiken efter prædiken gennem mere end 30 år har jeg funderet over dette 'evangelium', som jeg ved skæbnens tilskikkelse er blevet viet til, og jeg arbejder stadig med det - uden dog at have fundet noget, som jeg med rette kunne kalde 'den rette lære'. Alligevel - eller måske netop derfor - vil jeg gerne kalde mig selv kristen. Det kræver nok en forklaring.

Når jeg endnu ikke har fundet noget kristen sandhed, selv om guderne skal vide, at jeg har søgt, så skyldes det måske, at der slet ikke findes nogen endegyldig kristen sandhed i form af en fast etableret religion, lov eller moral, kosmologi eller filosofi eller hvad, man nu vil. Altså

ikke noget, man med rette kunne kalde en sand kristen lære. Der er masser af kristne dogmer og læresætninger, bekendelser og hellige skrifter, men for mig at se er det alt sammen mere eller mindre heldige forsøg på at fastslå og fastholde noget levende og uregerligt. Som Poul Henningsens vilde blomst, der dør, når den kommer i gartnerhænder. Til gengæld findes der en Kristus, der ifølge evangeliet er både sand Gud og sandt menneske - det vil sige livet selv i al sin dobbelthed. Og som det levende liv, han ikke blot

var, men hævdes fortsat at være, er han - som alt andet i universet - i bevægelse. Evangeliet taler om, at hans ånd er levende til stede i den kristne menighed - eller blot dér, hvor et par stykker snakker om ham - og det er altså den ånd - langt mere end døde bogstaver og givne sandheder - der bevæger hans menighed.

Jeg synes, det er en befriende tanke. Og meget mere end det. Det er en tanke, der giver mit selv en helt ny værdighed - jeg, der før måtte bøje mig for og kæmpe med andres etablerede 'sandheder', men som nu kan rette mig op med klar besked om at tænke selv - lytte til mit eget hjerte og min egen samvittighed, når livet skal forstås og leves. Lytte til min egen Kristus, som Paulus kunne have formuleret det. Den Kristus, vi lever og røres og er i - som altså altid er i bevægelse. Man kunne måske formulere det sådan: Kristen er ikke noget, jeg er - det er noget, jeg hele tiden bliver igen og igen i mødet med andre mennesker. Måske.

Det bringer mig så videre til spørgsmålet om, hvad der er formålet med evangeliet. Eller: Hvad vil denne Jesus mig egentlig? Ifølge evangeliet om ham, brugte han sit liv på at underminere det herskende religiøse og politiske samfund til fordel for et nyt fællesskab mellem mennesker. Et fællesskab, som ikke bygger på samhørighed i form af nationale, politiske, religiøse, moralske, racemæssige, familiemæssige eller andre fælles kendetegn. Ej heller på enighed om den rette måde at leve på eller om den rette tro - men på en drøm og et håb - på en længsel efter den nye jord og den nye himmel, som det siges. Det frie liv og det kærlige, forpligtende fællesskab, som ikke vil tilbede systemet, men sætter medmennesket over alt. Mennesker er ikke til for systemets skyld. Nej, systemet er alene til for at tjene mennesker. Jeg tror, det var et hovedanliggende for den nye Kristusbevægelse.

Selvfølgelig skabte denne ikkevoldelige, åndelige underminering af det etablerede samfund voldsom modstand og forfølgelse fra magthavernes side - en modstand, der på et tidspunkt mundede ud i Jesu henrettelse på det romerske kors - og som fortsatte, alt som den bevægelse, Jesus og måske ikke mindst Paulus satte i gang, bredte sig rundt i hele Romerriget. Men hos nogle få antændte Jesus' liv - og måske ikke mindst hans død - den indre glød, som fik dem til - stik imod al rimelig fornuft - at kæmpe for at realisere denne drøm om et universelt menneskeligt fællesskab, der byggede på grænseløs og ubetinget kærlighed fremfor forkærlighed - selvhengivelse fremfor overlevelse - og som satte medmenneskets tarv højere end ens egne. Stik imod al erfaring følte de en vished om, at denne drøm med Guds hjælp snart ville gå i opfyldelse.

Modstand imod evangeliet er ikke blot forståelig, men såre menneskelig. Som kristen giver jeg godt nok Kristus og hans ånd lov til at gennemstrømme mig - f.eks. når jeg lytter til evangeliet, som det udfolder sig ved gudstjenesten, eller hvor den nu vil - men det sker i en stadig kamp med mit eget ego, der vil mig selv - der selv vil have magt over min egen tilværelse - der vil overlevelse fremfor alt - også på andres bekostning.

Ifølge evangeliet er mennesket splittet mellem disse to indbyrdes kæmpende rivaler. Kød og ånd kalder Paulus dem - man kunne vel også sige Gud og Djævelen eller ens egoistiske jeg og ens guddommelige selv, som de spirituelle siger det. Eller hvad man nu vil. Det vigtige er erfaringen af mennesket som et splittet væsen.

Denne ydre og indre modstand vanskeliggør selvfølgelig i nogen grad realiseringen af det Guds rige, som Jesus forkyndte i ord og i handling, og hvis gennemførelse – eller måske: afventen - han overgav som en opgave til sine disciple og til de senere kristne menigheder, der spredte sig ud over verden. Kaster man et blik på verdens tilstand ifølge medierne og måske også på ens egen, synes opfyldelsen af den kristne drøm om Guds rige at være uendeligt langt borte. Men måske er drømmen om sådan en verdensomvæltende kristen revolution blot endnu et udtryk for det menneskelige magtbegær. Engang sagde Jesus noget om, at Guds rige allerede var her lige nu midt iblandt os. Og måske er Guds rige - den kristne drøm - noget helt andet end det, som alverdens imperier, kongeriger og pavedømmer med alle deres herligheder og deres imponerende magt og produktivitet, er udtryk for. Måske oprinder Guds rige i samme øjeblik, vi tør give slip på os selv og åbne os for Kristus-ånden eller tør hengive os til Kristus, som det udtrykkes. Og at åbne sig for Kristusånden eller hengive sig til Kristus er at åbne sig for og hengive sig fordomsfrit og uden betingelser til sit medmenneske. At elske – thi deri er livet. Når det sker - og det sker! - i det små - i dagligdagens mange sam-

taler og samvær - ja, så vil jeg mene, man godt kan tale om, at det er Guds rige, der bryder frem lige midt iblandt os. Og da bliver jeg kristen - når Kristusånden så at sige slipper mig fri fra mig selv og overgiver mig til det, som ifølge Kristus er det vigtigste af alt: mit medmenneske. I små glimt af spontan, umotiveret medmenneskelighed – eller rent ud sagt: selvhængiven-de kærlighed.

Så hvad betyder min Kristus så for mig, der kalder mig kristen? Ikke noget særligt, synes jeg. Personligt har jeg aldrig oplevet nogen livsforvandlerende åbenbaring eller for den sags skyld 'set lyset'. Og jeg synes på ingen måde, min kristendom har gjort mig til et bedre menneske. Min indre splittelse er for mig særdeles nærværende i dagligdagen. Nej, for mig betyder min kristendom ikke, at jeg er noget særligt i forhold til andre mennesker. Mit liv er et ganske almindeligt syndigt liv præget af frygt for Gud og hvermand i håb om at blive til noget fint og stort - vinde min fars og andres anerkendelse og tjene mange penge. Bortset fra frygten er der ikke noget af det, der er lykkedes. Men ind i dette ganske almindelige menneskeliv blander der sig så noget virkelig stort, som aldrig er min egen fortjeneste, men en ren og skær gave, der ligesom oplyser mit splittede liv på den flade strand og gør det både helligt, udvalgt og elsket. Sådan som det nu engang er!

I heldige øjeblikke kan denne bevidsthed gøre mig lidt glad. Glad og taknemmelig for livet - glad for mine medmennesker, som jeg deler dette liv med - og også lidt mere glad for mig selv - fordi det hele ikke er op til mig. Dybest set var og er mit liv båret af livet selv - nærmest på trods af alle mine egne anstrengelser. Når det en gang imellem slår mig - det kan være når jeg går i kirke eller snakker med gode venner eller bare går en tur ved havet - så lever jeg. Så er jeg.

Er der en sammenhæng? Er der en sammenhæng mellem mit liv og min teologi? Det er et godt spørgsmål. Bør det ikke være sådan, at mit liv *er* min teologi, så hvis du spørger om min teologi eller for den sags skyld om min tro, så må jeg blive dig svar skyldig og henvise dig til mit liv og mine handlinger, for mit liv udtrykker begge dele, og hvis det ikke gør det, er det ikke min teologi og ikke min tro. Så er det bare en anskuelse – en teori. Og hvis du spørger til min Gud, ja så må jeg også bare pege på mit liv, som gerne skulle afspejle mit gudsforhold. Hvad ellers? Egentlig ville jeg slet ikke have skrevet alt det her om mig selv. Jeg ville have genfortalt Markusevangeliet, sådan som jeg syntes det burde oversættes til nutidens sprog, men jeg måtte give op. Det er en umulig opgave at gengive evangelierne - hvilket diverse Jesusfilm også vidner om - bl.a. fordi de er en uoverskuelig blanding af menighedspolitik,

magtkampe, liturgi, særlige kæpheste og små glimt ind imellem af et nøgent og ærligt menneske, der åbenbart blev korsfæstet af romerne for sin sag. Og hvis man alligevel forsøger det umulige og genfortæller, bliver det jo bare set gennem mine briller og med mine kæpheste for vognen, sådan som det ofte sker, når mennesker påstår, at de vil ind til sagens kerne – og så er vi bare endnu mere forvirrede. Eller også er det bare sådan, at vi former vores Jesuskikkelse i vores eget billede så at sige, ud fra tidens idealer eller samfundets behov. Som at spejle ned i Robert Frosts brønd efter det, der findes dernede i dybet, og så se sit eget spejlbillede og kalde det for sandheden: *'... where the water gives me back in a shining surface picture me myself in the summer heaven, godlike...'* Så hvis jeg ville ind til sandheden, tænkte jeg, måtte jeg begynde med mig selv råt og brutalt. Hvem er jeg? Og hvad gør jeg her? Og så måtte jeg efterfølgende finde ud af, om Jesus overhovedet havde noget med det at gøre? Se, om der var noget dernede bag ved eller under mit eget spejlbillede, så at sige.

En af de røde tråde, der går igennem mit liv, er en manglende evne til at kunne hvile i det bestående – eller mere positivt sagt: en stadig trang til at forandre de givne forhold, der nærmer sig rastløshed. Og i det stykke har jeg ofte brugt Jesus' liv som forbillede for min stadige kamp mod de givne autoriteter – hvad enten det nu var mine forældre, skolen, samfundet eller kirken, jeg skulle gøre op med. Jeg har som præst og provst brugt ufattelig megen tid og energi på at søge at ændre det bestående både strukturelt og teologisk – dog uden at opnå de store resultater ud over den medfølgende opposition til de mere konservative. Jeg har villet reformere og revolutionere, og jeg har altid været optaget af mennesker, der ville dét. Og jeg har ind imellem følt mig som en don Quixote, der kæmpede mod de berømte vindmøller. Om det så har været en trang til at forandre for forandringens skyld (som min far engang sagde: Forandring fryder, sagde Fanden, og så tog han glasbukser på) – om det har været endnu et forsøg på at vinde anerkendelse ('Sikke meget du vil, som de andre ikke vil'), eller om det har været alvorlige forsøg på at ændre det bestående til det bedre, skal jeg lade være usagt. Måske lidt af hvert.

Hvis der er en sammenhæng mellem liv og teologi, så kan den måske også sammenfattes i begrebet frigørelse. Jeg kan se en parallel mellem min personlige frigørelsesproces, der, som det måske er fremgået, har været noget af en umulig kamp, og den teologiske frigørelsesproces fra hele den tunge dogmatiske og traditionsbundne arv, jeg selv stod som eksponent for og som medarbejder på. Og på samme måde som jeg skulle være præst i rigtig mange år, før jeg kunne – eller turde - ryste denne kirkelige arv af mig, på samme måde skulle jeg også gennemleve mit liv, så at sige, med alle dets nederlag og skyld og skam og evig dårlig samvit-

tighed, før jeg kunne begynde at ryste det hele af mig - begynde at komme til mig selv. Før livet for alvor kunne begynde at sige mig noget, så jeg vendte mig om. Og blev glad!

Om det så er lykkedes med denne frigørelse, skal jeg ikke kunne sige, men jeg tror, jeg er kommet en lille smule nærmere til en accept af mig selv som den, jeg er – en accept af og måske nu og da ligefrem en hengiven glæde ved de givne forhold. Der tales ofte om mindfulness i dag, som handler om at acceptere de givne forhold – herunder sig selv og sin fortid – ja, ikke blot acceptere, men hengive sig til og elske det givne – kærtregne det og lade det fare. Men dertil når man ikke uden videre. Man kan ikke komme udenom den lange lange møjsommelige proces – den lange besværlige vandring ad den vanskelige og stenede vej, der måske engang fører til sandhed og sandhedens frihed. Jeg tror ikke, man kan studere sig til sandheden rent teoretisk – man kan ikke læse sig til livet. Man kan studere sig til andres sandheder og andres konklusioner, men ikke til sin egen. Liv får det først, når det smelter sammen med mit eget liv og min egen konkrete virkelighed og bliver ét, så at sige. Du kan heller ikke finde sandheden i Bibelen eller Koranen eller nogen nok så hellig bog, skrevet af Gud eller dikteret af Allah selv – eller for den sags skyld i nogen etableret religion. Først når du ser dit eget liv i den guddommelige fortælling eller omvendt – når den guddommelige fortælling bliver fortællingen om dig – først da blive det en levende fortælling – først da bliver fortællingen sandhed for dig. Gad vide, om det ikke er det, Luthers tanker om det almindelige præstedømme handler om?

Der tales ofte om åbenbaring, når nogen skal understrege sandhedsværdien i deres synspunkter, men den virkelige åbenbaring er måske opdagelsen af din egen umistelige værdi som kriterium for sandheden. Jeg behøver ikke nogen guddommelig eller menneskelig eller religiøs sanktion for, om min opfattelse er sand. Det fortæller min egen erfaring – mit eget liv – mig med al ønskelig tydelighed. Det er derfor, det er så vigtigt at kende sig selv. Om min erfaring så kan have værdi for andre, det vil jeg overlade til andre at bedømme. Selv har jeg haft stor glæde af andres livserfaringer, men i sidste ende må det være mig selv, der står som forfatter til sandheden om mit liv - *mit* livs fortælling.

Som præst kan man selvfølgelig ikke lade være med at fundere over fortællingens uhyre magt og over sin egen rolle i fortællingen. Har vi overhovedet nogen rolle, når det kommer til stykket, eller er jeg blot referenten, arkivaren, anmelderen af de andres fortælling og skæbne... kommentatoren, der aldrig selv deltager i livet og livets fortælling? Som den femte søn i H.C. Andersens fortælling, Noget:

- ... jeg stiller mig udenfor, jeg vil ræsonnere over, hvad I udrette! Der er altid noget galt ved enhver ting, det skal jeg pille ud og omtale, det er noget!... Og du sidder tilbage, Erik - som den personregistreren-

de begravelsesmyndighed, der arkiverer begivenhederne og personerne i de rigtige rubrikker i dine store kirkebøger. Du fik vist en snert af noget stort... en snert af liv, men skæbnen ænsede dig ikke – du er jo bare tilskueren og anmelderen – prædikanten – forfatteren, som skæbnen ikke tager rigtig alvorligt - dømt til at registrere, forstå og formulere livet i al evighed - uden for alvor at komme i berøring med det... Ikke sjældent får man lyst til at hænge sin kjole og krave ind i skabet for sidste gang og smide nøglen i havet. Og så ellers begive sig ud i livet som et levende menneske - et ægte menneske, der får skæbnen til at vende sig om... Jeg skulle leve - åh Gud, jeg skulle leve!

Hvem er jeg så? Jeg tror, jeg er så ufatteligt meget mere, end det, min erfaring som barn og ung belærte mig om, og som kristendommen i den udgave, jeg er blevet opdraget i, har styrket mig i, selv om den hævder det modsatte. Den lille karl, der kæmpede forgæves for at blive stor – eller bare til noget - og som gjorde alt, hvad han kunne for at vinde sin fars og sine medmenneskers respekt og anerkendelse, fordi han troede, at det var den eneste vej til Himlen. Sent – alt for sent - lærte han, at livet ikke kan erobres – at livet ikke er endnu en eksamen, der skal bestås, og at livet slet ikke kan efterleves. Først i det øjeblik, du opgiver kampen for at vinde livet – giver slip på alle dine forsøg på at blive til noget eller leve op til nogen, først da vender det liv og den fred, du hele tiden har jaget efter, sig om og kommer dig smilende i møde med åbne arme og tager dig i sin favn. Og så er du endelig et rigtig levende menneske – det største, der findes. Så er du sandelig oprejst fra de døde.

Til vores sølvbryllup i 2000 blev jeg i en tale karakteriseret som græshoppen i fabelen, der leger og danser sig ubetænksomt gennem livets sommer i forhold til den flittige myre, der bruger livet til at sikre sig mod den kommende vinter. Og det var nok en rammende karakteristik, selv om jeg heller ikke er særlig god til at danse. Det er egentlig mærkeligt. Hvis frygten virkelig har haft sådan et tag i mig, som jeg påstår, så burde frygten vel også have gjort mig til en myre, der prøvede at sikre sig mod livet og skæbnen med principfaste bolværker, men tværtimod er det, som om jeg bare har ladet stå til. Min tro har aldrig været en fast og urokkelig tro på religiøse principper og etiske retningslinjer, men en sær udefineret tro på, at det går nok alt sammen. Græshoppens tro på, at vinteren nok slet ikke bliver så slem, som myren påstår. Og i øvrigt er der jo længe til, og man skal huske at leve, mens man har sig – spise, drikke, danse og være glad. Leve i nuet, som det hedder. Men det er måske i virkeligheden også båret af frygt – opgivelsens eller ligegyldighedens frygt, der prøver at fortrænge livets og dødens alvor og afgørende eksistentielle valg.

Så den bibelske figur jeg minder mest om, er måske ham, der byggede sit hus på sand, for det går jo nok, eller kornet, der blev sået på den overfladiske jord oven på klippen, hvor det ikke kan slå rod for alvor. Jeg kan også genkende sønnen i lignelsen, der misbrugte sit liv på tant og fjas og ødte sin formue bort på ingenting. Og så sidder man dér ude blandt svinene, mens man tænker over sit forspildte og frygtsomme liv. Og måske går man i sig selv derude i mørket udenfor og fortryder bitterligt, at man ikke ville være med til hverken klagesange eller fløjtespil eller eksistentielle valg, men havde mere end nok i sig selv - fordi man ikke turde deltage i livets fællesskab, som det er på godt og ondt, men skærmede sig inden døre i det skjulte og gravede sig ned i ensomhedens skråsikre bedreviden som en anden frygtsom lurker, der nasser lidt på de andres glæde med den evige angst for at blive opdaget. Fordi man ikke selv turde elske for alvor og kaste sig ud på de 70.000 favne. Aldrig turde hengive sig for alvor. Og måske begynder man så alligevel en skønne dag at længes hjem - længes mod fællesskabet og glæden og kærligheden derhjemme, og måske rejser man sig op og går den tunge vej hen og banker på døren til livet i håbet om bare at få en plads i køkkenkrogen og lidt rester fra glædens bord. Men se, det er jo far, der står der i døren med al sin kærligheds rigdom og se, hvor glad han bliver for at se dig, og kom straks med bryllupsklædningen og giv ham den på - nej, tænk, at du dog er kommet hjem, og det skal fejres og kom nu ind og vær med i livet! Vi skal have fedekalv og æggegrød! Måske? Eller også står der en sur brudgom og siger: Gå med dig! Jeg kender dig ikke! Bare fordi jeg har glemt at få ekstra olie med til min lampe. Mærkeligt med disse konsekvente historier om, hvordan det kan gå, hvis man ikke passer på. Myrehistorier hvor græshoppen blev syndebuk og eksemplet til skræk og advarsel. Men den spillede og sang og dansede nu så smukt for de stræbsomme og mødige myrer, mens de puklede dagen lang.

